

НОРТУХТА ҚИЛИЧЕВ

МУЪЖИЗА

Ҳикоялар

Тошкент

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
1984

Қиличев, Нортўхта.

Мўъжиза: Ҳикоялар.— Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1984.—96 б.

Олам — ажабтовур мўъжизалар макони; дунёда яхшилар кўп... Мўъжизоту яхшиликлар одамларнинг мудроқ ҳис-туйғуларини ларзага солмоғига ҳамиша ишонгимиз келади.

Нортўхта Қиличевнинг замондошларимиз мураккаб руҳий кечинмалари ҳақида баҳс қилгувчи ушбу китобига киритилган ҳикоялари ана шу умидбахш ишончнинг тантанасидир.

Клычев, Нортухта. Чудеса: Рассказы.

Уз2

К $\frac{4702570200-162}{M352(04)-84}$ 13—84

© Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1984 й.

Ёқуб Тешаевичнинг чақиртирганини эшитиб, Толиб-
жоннинг негадир энсаси қотди.

У залворли эшикни истар-истамас очиб:

— Мумкинми?— деди.

— Э-э, келинг, Толибжон!..

Ёқуб Тешаевич хушнудлик билан ҳол-аҳвол сўрашар-
кан, Толибжоннинг қизарган кўзларидан кайфияти нохуш-
лигини англаб, муддаосига эришолмаслигини сизди.

— Чақиртирган экансиз.

— Утиринг, Толибжон,— деди у жой кўрсатиб.— Гап
бор...

«Ўзининг бирор илтимоси бўлса керак,— деб ўйлади
Толибжон унинг қорачиқлари тубидаги мубҳам меҳрни-
сорликни илғаб.— Вақт зиқ пайтда дилкашлик қилиб
ўтирмай, шартта гапини айтса-қўйса-да! Бари бир...»

Агар шу тобда унинг ўн йил аввалги шаҳди бўлса,
«Муддаонгизни айтаверинг!» деган бўларди.

У ўн йил аввал ўзини эртақлар оламида ҳис этар, бир
кунмас-бир кун ҳаётида ажойиб бир муъжиза рўй бериб,
эркинроқ, бахтиёрроқ яшашига қаттиқ ишонар эди.

Толибжон ўшанда — бундан ўн йил олдин, иш сўраб
келганида, раҳматли Шоди Маҳмуд уни шу одамга рўпа-
ра қилиб: «Ёқубжон, ўзинг бир чиғириқдан ўтказиб кўр-
чи!» деган, Толибжон эса тап тортмай: «Имтиҳон маъно-
сидами, домла?» деб сўраган эди.

— Ҳа, имтиҳон маъносида!— деган эди Шоди Маҳмуд.

— Бу киши Ёқуб Тешаевмилар?

— Ҳа!

— Мен сизга имтиҳон топширмақчи эдим, домла.

— Менга-я? Нима учун шахсан менга экан?!

— Мен бу кишининг «Гулистон»да босилиб чиққан
«Маросим қўшиқлари» мақоласини ўқидим. Унда тўй қў-
шиқлари билан аза қўшиқларининг аралаштириб юборил-
гани менга ёқмади.

Уларнинг бир зум кўз уриштиришиб, енгилгина бош
ирғашганлари ҳануз Толибжоннинг ёдида.

— Шоди ака, сиз шу йигитни ишга олинг?!

— Сен шошилма!.. Хўш, укам, мақоланинг нимаси
сизга ёқмади?

Толибжон бир оз тутилиб, ўз фикрларини айтди.
Шоди Маҳмуд уни саволга тутди:

— Қаерликсан?

— Самарқандлик.

— Қаерда ишлайсан?

— Уқишни энди битираман.

— Бўпти, ишга қабул қилиндинг. Еқубжон, ўзинг қарашвор... Толибжон шу бугундан қолдирмай ҳужжатларини расмийлаштирсин. Талабгорлар эртадан кўпайиб кетади.

Толибжон ўша қисқа савол-жавоб чоғидаёқ Еқуб Тешаевични ёқтириб қолганини ва кейинчалик унинг ажойиб одам, кучли олим эканлигига зоҳиран иқрор бўлганини эслаш баробарида ўн йил бурунги **Толибжон** юрагининг теран бир ерида кулала бўлиб ётганини ҳам идрок этиб, беихтиёр мурасозлик билан фикрини давом эттирди: «Бари бир қиламан-ку айтганини. Яхши кўришимни ҳам билади. Бунинг устига...»

— Келиннинг соғлиги яхшими?

— Раҳмат,— дея дафъатан ажабланди Толибжон: «Дарров қаёқдан эшитибди?»

Лекин Еқуб Тешаевич эшитмаган экан:

— Болалар қишлоқдами?— деб сўради, гўё шундай бўлса, мушқули осон кўчадигандек кўнгилчан оҳангда.

— Йўқ, кампир — ҳовлининг эгаси қараб ўтирибди,— деди Толибжон.

— Келин-чи, келин қаерда?

— Э-э!— деди Толибжон жилмайиб.— Туғуруқхонада. **Э**на...

— Ий-э, нега суюнчиламайсиз?!— Еқуб Тешаевич сирдан ўзини жуда қувонгандек қилиб кўрсатаётган бўлса ҳам, амалга оширмақчи бўлган режасига тугун тушганини фаҳмлаб, ичидан зил кетган эди. Аммо сир бой бермай:— Яна ўғилми?— деб сўради.

— Йўқ, қиз,— деди Толибжон бепарво.

Бирдан Еқуб Тешаевичнинг қизи кўз ўнгида хомуш гавдаланди, кейин хотинининг эрталаб зорланиб қақшагани ёдига тушди, юраги зирқираб кетди.

— О-о, қиз боланинг тарбияси оғир, ташвиши ундан баттар экан, Толибжон!— дея дардчил бош чайқади у.— Ишқилиб, умрлари узоқ бўлсин.

— Раҳмат, Еқуб ака.

— Учта бўлдими энди?

Толибжон боягидек гуноҳкорона кулимсираб:

— Йўқ, тўртта,— деди.

— Уҳ-ҳў, қаҳрамонликни кўзлабсизлар-да?!

— Ҳа, энди...

«Эси жойидами бунгнг?! Сичқон сизмас инига...—
Еқуб Тешаевич ўтган йили унинг ижарахонасига жуда асқотиб қолган китобни сўраб борганини эслаб, беихтиёр димоғида ачиган қатиқ аралаш рутубат исини туйгандек бурнини жийирди.— Қандай қилиб айтсам экан? Ахир...»

— Ҳалиям ўша уйда яшаяпсизларми, Толибжон?

— Ёзда яхши-да, у ер. Боғи бор, кичкина ҳовузчасиям бор. Кейин кампирга жуда ўрганиб қолганмиз. Кампир ҳам шундай. Бир ёғи, бечора, беминнат хизматкор.

— Кампирнинг бола-чақаси бор-а?

— Ҳа,— деди Толибжон дилида кампирга ачиниш ҳисини туйиб.— Ҳаммаси уйли-жойли бўлиб кетган. Фақат баъзан неваралари келиб туради.

— Демак, сиз ёзда ҳам болаларни қишлоққа жўнатмайсиз-а?— дея Еқуб Тешаевич тубанлашаётганини ўйлаб, лабларини қимтиди.

Толибжон эса унинг ажабтовур саволидан таажжубланиб:

— Йў-ўқ,— деди-да, ўнг қўлининг кўрсаткич бармоғини кескин қайирди. Қисирламади! Бу унга хуш ёқарди. Бамайлихотир сўзида давом этди.— Жўнатган пайтларимда худди кўкнор халтасини йўқотиб қўйган бангидек қарахт юраман. Болалар ҳам у ёқда зерикади. Шунинг учун...

Еқуб Тешаевич маъқул маъносида бош ирғаб:

— Бир маслаҳатли иш бор эди,— деди унинг гапини бўлиб.

Толибжон қошларини чимириб, хиёл олдинга энгашиди: «Хўш?»

Лекин у хаёлпаршонлик билан ўрнидан турди-да, ён томондаги деразага яқин бориб, ташқарига қаради: ҳовур жимирлаётган йўнғичқазорга туташ йўлка бўйидаги мирзатераклар орасидан бекатда тўхтаб турган трамвайнинг аста жойидан қўзғалиб, елиб кетаётганини кўрди. Орқадан югуриб келган қизғиш кўйлакли йигит эса ҳафсаласиз қўл силтаб, ён-верига интизор аданглади.

«У энди кутиши керак.— Еқуб Тешаевич хаёлида чарх урган фикрдан беихтиёр ҳушёр тортди.— Толибжоннинг трамвайи ҳали жилгани йўқ, эшиклариям очиқ. Аммо унинг ўрнига Роҳилани... Айтиш керак!»

Хотини эрталаб айтганидек, «уйга сўппайиб кириб» боришдан юраги безиллаган Еқуб Тешаевич кун бўйи тажангланиб юрган эди. Боя тушликдан қайтганида, иттифо-

қо, чораси топилди. Севиниб кетганидан дарров ҳузурига Толибжонни чақиртирди. Энди дангал айта олади!

«Айтамсн. Толибжон, дейман, ўзингиз биласиз...— Ана, ҳозир ўгирилади. Кейин унинг кўзларига тик қараб, гап-ра бошлайди.— О-о, одамларнинг кўзига тик қараб гапириш — қандай яхши-а?! Аммо...»

У ҳал қилувчи дақиқа яқинлашгани сайин ичдан ўртанмоқда эди: қандай, қайси юз билан айтади ахир?!

Шу пайт усти очиқ «Газик»да карнаю сурнай чалиб бораётган тўйчилар унинг диққатини бир лаҳза ўзига тортди. Эртага шанба эканлигини эслаб, баттар кўнгли ғашланди. Агар бугун ҳам бир иложини қилолмай, уйга сўппайиб кириб борса, боши роса уч кун ғалвадан чиқмаслигини ўйлаб, ҳазин хўрсинди-да, қаёқларгадир кетгиси келиб қолди: «Тоққа жўнаворсаммикан?»

Тоғ яхши-да, бутун қайғую ташвишларингни унутасан. Тоза, майин ҳавода жисму жонинг яйрайди, фаройиб манзаралардан кўзларинг яшнайти. Ҳаммасидан ҳам ўзингни кенгликларда учиб юрган эркин қушдек сезасан.

Сурурбахш сайрдан сўнг хушбўй арчанинг остида мовий осмонга тикилиб ётган кўйими ёки чошгоҳ маҳали жилға бўйидаги харсанг устида тиззаларингни қучоқлаб ўтирганингдами, ногаҳон, чеккан азобларинг ҳаммаси мангу қонуниятлар қаршисида аянчли икир-чикирлар эканлиги ҳақида, умрнинг ўткинчилиги — оламга мавжудот сифатида муайян юмушни бажариш учунгина келганинг... хусусида самовий ўйлар суриб, шууринг тиниқлашади.

Яхши-да, тоғда зерикмайсан, зериккунингча муҳлат тугаб, сафаринг қарийди.

Бирдан Ёқуб Тешаевичнинг юраги орзиқиб кетди: «У-ў, югурик дунё, тоққа чиқмаганимгаям тўрт йилча бўлиб қолибди-я!..»

Қўққисдан оқ телефон жиринглаб, унинг хаёли бўлинди. Чаққон келиб, дастакни олди, қулоғига тутиб:

— Алло, эшитаман,— деди.— Салом... Ҳа, танидим. Хўш, қачон жўнамоқчисизлар?..

Телефонда у ким биландир узук-юлуқ гаплашаркан, музтар ўтиргани Толибжонга дабдурустдан алам қилиб, қандайдир ажабланиш аралаш хўрлик туйғуси қалбини чулғаб олди.

Қизиқ, олдинлари энг яқин ўртоқдек бемалол ҳазил-ҳузул гурунглашаверар, бот-бот мунозаралашар, ҳатто баъзан тоғ сайрига ҳам бирга чиқиб турар эдилар. Аммо

Толибжон лаборант бўлиб ишга кирганида, Ёқуб Тешаевич фан кандидати эди. У кичик илмий ходимликка тайинланганида бу докторлик диссертациясини ҳимоя қилди. Шоди Маҳмуддан сўнг мудир бўлди. Каттаконларга нима-сидир ёққан экан... Мана энди, директор. Қизи Роҳила эса аллақачон илмий ходим.

«Буюк Тагор ҳақ: «Инсон покиза яшамоғи учун локал худо бўлмоғи керак» экан.— Толибжон унга зимдан разм солди: кўзларининг ости халтадек осилган, ранги захил... Юраги увишди.— Шу одам, ҳар ҳолда, аввал покизароқ эди. Ҳозир кўп қийналса керак, сочлариям оқариб кетибди.— У соатига кўз қирини ташлаб, бирдан тутқди — гўё кўксиди кулала бўлиб ётган Толибжон мағрур бош кўтарди: «Кечирасиз, менда қанақа маслаҳатли ишингиз бор? Қўлимдаги ишимни тезроқ бир ёғлиқ қилиб, бозорга боришим керак; ул-бул харид қилиб уйга қайтганимдан кейин атала қайнатиб, туғуруқхонага бормоқчиман. Сиз бўлсангиз вақтимни оляпсиз. Биласиз-ку, вақт... Вақт-да-е! Фақат ўлганларгина вақт билан ҳисоблашмайдилар. Агар гапингиз бўлса айтинг, бўлмаса... Иш деган бундоқ бўпти-да! Хўп, ҳаракат қилиб кўраман».— Толибжон таранг чўзилган чакка пайлари хиёл юмшаганини ҳис этиб:—«Чиндан ҳам ташвишларим бошимдан ошиб ётибди-ку!—дея кўнглидан ўтказаркан, болаларининг иштон-кўйлагини ивитиб қўйгани ёдига тушиб, тагин тажанглана бошлади.— Ахир, мен нима учун муте одамдек мунғайиб ўтирибман-а?..»

— Йўқ, биродар!— деди бирдан Ёқуб Тешаевич жаҳл билан.— Экспедицияни барбод қилишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Қайтиб келганингиздан кейин бафуржа гаплашамиз... Билмайман... Аҳ-а... Хайр!— У тарақлатиб дастакни қўйди-да, хўмрайиб Толибжонга қаради.— Сиз нима учун экспедициядан қолдингиз?

— Рухсат сўраган эдим,— деди Толибжон.— Болалар ёлғиз...

— Тўғри-тўғри.— Ёқуб Тешаевичнинг кўз қорачиқларида яна паришон меҳрнисорлик жилваланди.— Толибжон, қишлоқда кимларингиз бор?

Толибжоннинг баттар таажжуби ортиб:

— Онам билан опам,— деди.— Поччам борлар, жияларим бор.

— Онангиз неча ёшдалар?

— Шу... етмиш уч ё етмиш тўртда бўлсалар керак.

— Анча ёшга бориб қолган эканлар,— дея Ёқуб Тешаевич тагин савол берди.— Бир ўзлари турадиларми?

Толлибжон устозининг кўнглидан нималар кечаётганини тахминан тушунди, ўзини ноқулай ҳис қилди. У икки ойча аввал уйга бориб келганини, ундан бери лоақал хат ёзмаганини, лекин бир энликкина хатни ҳатто иш пайтида ҳам ёзиб ташлаш мумкинлигини ўйлади-ю, пинҳона ўкиниб:

— Ҳаммалари бир ҳовлида турадилар,— деди алланечук шавқсиз оҳангда.— Почтам асли ўзимизнинг қариндошлардан.

— Поччангиз ким бўлиб ишлайдилар?

— Колхозчи-да,— деди Толибжон. У тагин: «Ёқуб ака, онам ҳеч нарсага муҳтож эмаслар», демоқчи эди, лекин негадир индамади.

— Ҳм-м...— Ёқуб Тешаевич бош бармоғи билан қошини сийпалай туриб:— Толибжон, сиздан бир нарса сўрамоқчиман, лекин кўнглингизга малол олмайсиз,— деди мулоҳазакорлик билан.

— Э-э, бемалол, Ёқуб ака,— деди у қаддини хиёл тикилаб.— Сўрайверинг, марҳамат.

— Сиз нима учун қишлоғингизга бориб ишламайсиз? Бирдан Толибжоннинг кўзлари катта-катта очилиб кетди, тили каловланиб:

— Тушунмадим,— деди.— С-сал очикроқ гапиринг.

Ёқуб Тешаевич унга маҳзун термилди — тушунмаганига ишонмади. Сўнг курсига вазмин суянди-да, аста хўрсиниб:

— Наҳотки?— деди.

Толибжон қўлини кўксига қўйиб, бошини чайқади:

— Рост,— деди.

Бирпас иккалови ҳам жим қолди.

— Ёши анчага бориб қолган онангиз ҳам сиздан нимадир умидвор, демоқчиман,— деди ниҳоят Ёқуб Тешаевич унинг кўзларига синчковлик билан тикилиб.— Сиз бўлсангиз, бу ерда— ғариблиқда топганингиз, тутганингизга етмай, ижарагирнинг қош-қовоғига қараб, зўрға кун кўриб юрибсиз. Тўғри, бугунми-эртами квартира олиб, кўчиб ҳам ўтасиз. Аммо болаларингиз улғайганда, эҳтимол яшашингиз яна ҳам қийинлашар. Мумкин-ку бўлиши! Шунинг учун эс борида этакни йиғиб, жўнаганингиз маъқул эмасми? Ҳозирдан борсангиз яхши-да!

Аянчли турмуш кечираётганини энди сезгандек, Толибжоннинг хўрлиги келди. Айни чоқда, қишлоқда ҳам «ортиқча одам»лигини ғира-шира кўз олдига келтириб, қулоқлари шанғиллаб кетди.

— У ёқда нима қиламан?

— Ишлайсиз!— деди Ёқуб Тешаевич.— Коммунист-сиз-а?

— Ҳа, армияда ўтганман.

— Сизга, албатта, мактаб директорлигини беришади. Бу ёғидан хотиржам бўлаверинг, биз ҳам айтамыз, танишлар бор. Мактабда халқ оғзаки ижодини ўқитиш, ўргатишни яхшилайсиз, шоғирдлар етиштирасиз. Хуллас, қийналмай, докторлигингиз устида иш олиб борасиз. Келинни боғча ёки кутубхонага ишга қўйдирамиз. Ана кейин кампирнинг дуосини олиб юраверасизлар. Қалай, маъқулми?

Толибжон индамай, қўлларига қаради: кафтлари терлаб кетибди. Аста шимига артди.

Нима деса экан?

Қимдир ёмонлаган бўлиши керак. Бўлмаса... Лекин у кимга ёмонлик қилди?! Гуноҳи — ҳеч кимга аралашмай, ўз аравасини ўзи тортиб юрганими?

Толибжон сукунатнинг даҳшатли овози борлигини, тоғдек оғир бўлишини ҳис этди — пинҳоний тутақишдан икки чаккаси лўқиллаб оғрий бошлади.

Эҳтимол, жой бўшатиш лозим бўлиб қолгандир. «Ёқуб Тешаевич, лаёқатсиз эканманми?» деб сўрасинми ёки: «Бору йўғим шу — илм! Ундан ажралсам, хароб бўламан»,— деб тўғрисини айтиб қўя қолсинми?

Бироқ, маслаҳати чакки эмас. Айтганидек, онасининг ёнида бўлади. Қишлоқда, ҳарна қилганда ҳам, яшаш сон: сув текин, ўтин бепул, гўшт, мева-чева деҳқончилик. Олти ойда тўнғич ўғлининг тўйини гумбурлатиб ўтказди. Шаҳарда эса тўй қилиш...

Бари бир... нари-бериси билан олтмиш йил, жуда ошиб борса, етмиш йил умр кўрар. Шу умри давомида гумбурлатиб тўйлар қилди... варанглатиб машина ҳам минди, дейлик. Хўш, кейин-чи? Кейин виждон азобида ловуллаб ёнмайдимми?

Баногоҳ Толибжоннинг кўз ўнгида юзлари шафтолиқоқидек бужмайиб кетган онаси гавдаланди. Нимадир юрагини қаттиқғижимлади. Лекин на илож?!

Ёқуб Тешаевич бетоқатланиб томоқ қирди.

— Ёқуб ака!— деди жавдираб Толибжон.— Ўзимнинг ишим яхши. Агар...

— Болаларингизни ўйлаб гапиряпсизми?— деб сўради Ёқуб Тешаевич, унинг гапини бўлиб.— Онангизниям, а? Мен онамни кўролмай қолганман, Толибжон.

— Онам... Ёқуб ака, аллақачон кўникканлар. Бола-

лар эса ҳали ёш. Улар яшашнинг маънисини тушунгунча худо пошшо.

— Толибжон, кўп соддасиз-да!— деб беҳаловат кулимсиради Ёқуб Тешаевич.— Ўша ўзингиз кўрган қутидекки-на ҳовличани беш йилда зўрға битирганмиз. Эллиқ ёшимгача биттаям ашқол-дошқолимиз, ақалли диван-каравотимиз бўлмаган-а!

— Э-э, Ёқуб ака...— Толибжон озорсиз жилмайиб, боёгина кўнглидан кечган гумонни қувлик билан эслади.— Сиз у пайтларда худди Машраб эдингиз-да!

«Машраб?— Ёқуб Тешаевичнинг юраги шув этиб кетди.— Нима демоқчи бу?!»

— Майли, яхшилаб ўйлаб кўринг,— деди у рухсат маъносида бошини қимирлатиб.— Ишдан қайтишингизда менга учрашиб, фикрингизни айтасиз.

«Бундан ортиқ яна қандай қилиб айтишим мумкин?— Толибжон эшик томон йўл оларкан, касалхонага кечикса ҳам, очиқчасига гаплашиб олишни дилидан ўтказди.— Лекин ҳайдасаям кетмайман!»

«Сиз у пайтларда худди Машраб эдингиз.— Ёқуб Тешаевич жилмайди, олис болалик йилларини эслади. Ҳазин энтикди. Кейин студентлик йиллари ёдига тушди — ўша маҳалларда гўё еру осмон баробар эди-я... Аста-секин хотинининг қизлик даврлари, ўзининг мажнунлик кезлари хотирида ёлқинландию қишлоғини қўмсади. Ёниқ энтикди. Имкони йўқлигини билса ҳам, жўш урган истagini юпатмоқчидек:— Бир бориб келсаммикан?— деб ўйлади.— Лекин тўй йўқ, томоша йўқ, итлар нега югуришар, деганларидай, жўралар ҳам ҳайрон қолса керак».

Чўғдек гилам оёғини куйдираётгандек, Ёқуб Тешаевич у ёқдан-бу ёққа беором юра бошлади.

У негадир Толибжонни бир оз ланжликда айбларди. Уни «қишлоққа жўнатиш» ҳийласидан эса мамнун эди. Бу қаёқдан хаёлига кела қолди — ўзи ҳам билмайди. Қайтага яхши бўлди — яна бир марта синовдан ўтказиб олади.

«Агар ҳозирги ақлим бўлганда...— Ёқуб Тешаевич туйқусдан шаҳар ижроқўмидан келган хатга тикилиб туриб, чеккан ва чекаётган риёзатларини роҳат-фароғатлари билан таққослашга уринди. Шунда собиқ синфдоши — Сатор аравакашнинг бир гапи қулоқлари остида жаранглаб кетгандек туюлди:— Бу кўчманчи дунёнг, жўра, лойхўракдек тонгдан шомгача лойга ботиб пошшонинг қасридек ҳовли қуришингга арзимас экан. Охир-оқибат — ўликлар

мамлакатиға кўчганингдан сўнг, фалончи элу юрти учун нима қилувди, деб сўраб-суриштирарканлар».

«Қани эди ҳамма шундай ўйласа?! Латтапараст хотинлар ҳам...» У мужмал қўл силтади, хатни стол чеккасиға суриб қўйди. Толибжоннинг севинишини тасаввур этиб, чеҳраси ёришди. Сўнг кафтини кафтиға ишқалаётди: «Яна уч кун ғалвами?!—дея аламли пичирлаб, лабларини ўрдактумшуқ қилган кўйи телефонларға бир зум тикилиб турди.—Энг маъқул йўл шу!—Ниҳоят, қатъий қарорға келган эди у.—Кейин бир гап бўлар».

Ёқуб Тешаевич шартта дастакни юлқиб, тез-тез рақам терди.

— Ало, Пўлатжон, сенми?.. Раҳмат. Э-э, сўрама!—деб у бемалол курсиға суяниб олди.—Кайфиятинг қалай?.. Бир тоққа чиқсак, девдим. Иккала милтиғингнияма оласан. Мен уйдагиларға сездирмоқчи эмасман... Шу-да! Зангланган асабларни...—Бирдан қизил телефон жиринглади. Ёқуб Тешаевич Пўлатжонга: «Ҳозир, бир минут», дея иккинчи дастакни қулоғиға яқинлаштирди.—Салом. Ҳа, ўзимман.—деди ва:—Қачон?—деб сўради шошиб.—Эртага? Шанбада-я?!—Унинг бўғзига ўтли бир хўрсиниқ урилди.—Уэр, Пўлатжон, —деди сўнг тоққа чиқолмаслигини азият билан тушунтириб.—Эртага президиум йиғилиши ўтказилар экан. Янаги ҳафталарда борармиз...

Худди шу пайтда эшик ёғирлаб очилди. Ёқуб Тешаевич бўсағада Толибжонни кўриб, дастакни жойиға қўяркан, беихтиёр девордаги соатға кўз югуртирди: чоракта кам тўрт.

— Қўлимдаги ишни бўлдим, Ёқуб ака,—деди Толибжон ҳам соатға қараб.—Қасалхонаға бормоқчи эдим.

— Навбатда биричи бўлиб сиз турибсизми?

Кўзларини пирпиратди у:

— Қанақа навбат?

— Квартира учун.

— Ҳа, икки йилдан бери.—Ногоҳ: «Яна шунча кутсангиз ҳам, ҳали-вери ололмайсиз, қишлоққа жўнайверинг, демоқчи!» деган фикр миясида лип этиб, юрагини ваҳм босдию ранги оқариб:—Ёқуб ака, ўзимнинг ишим яхши! Ишлайвераман...—деди.

— Тўғри айтасиз, Толибжон, модомикки, ишингизға ихлосингиз шунчалик зўр экан,—Ёқуб Тешаевич кулиб ўрнидан турди, стол чеккасидаги хатни олиб, унга узатаркан деди:—Бизга тўрт хонада квартира беришибди. Месткомға учрашинг, ҳужжатларингизни расмийлаштирсин.

Толибжон бир зум гангиди, сўнг:

— Раҳмат, Ёқуб ака!— деди кўзлари чақнаб. Унинг қоғоз тутган қўли сезилар-сезилмас қалтирар, кўзлари чақнар эди. У миннатдорчилик билан орқага тисарилла бошлади.— Яхшилигингизни сира-сира унутмайман.

Ёқуб Тешаевич жойига ўтираркан:

— Битта илтимос бор,— деди. Толибжон бир неча қадам олдинга юрди.— Кампирга айтасиз, ижарахонангизга ҳеч кимни қўймасин. Роҳила эри билан кўчиб боради. Кампир уларнинг боласига ҳам қараши керак. Ҳақини ўзим олдиндан тўлаб тураман.

У ҳайрон қолди:

— Нега, ҳовлиси-чи?

— Қайнонаси билан чиқиншолмабди,— деди Ёқуб Тешаевич ғуссали оҳангда.— Боласи билан ўн-ўн беш кундан бери бизникида.

Толибжоннинг йиғлагиси келди: шундай улур олимнинг қизи ижарахона излаб юрса...

— Ёқуб ака, Роҳиланинг навбатида мен оларман. У иккинчи ўринда-ку. Ҳозирча...

— Йўқ-йўқ!— Ёқуб Тешаевич қизариб, шафқат тилаётгандек кўзларини жавдиратди.— У ҳам ўз навбатида олади. Келини янги меҳмон билан, янги квартира билан бизнинг номимиздан табриклар қўйинг. Боринг энди, боринг.

Толибжон индамай, бошини қимирлатди, юраги санчаётган эди, тезгина кабинетдан чиқди. Эшикни зич ёпди. Ёқуб Тешаевич чақиртирганда негадир эъсаси қотганини эслаб, чуқур нафас олди. Сўнг мўъжизалар рўй беришига ҳамиша ишониш кераклигини, ҳадемай, Роҳила ҳам ҳовли-жойли бўлишини ўйлаб, кўнгли сал ёришди-да, узун йўлакдан оғир қадамлар билан юриб кетди.

1978 й.

МЕҲР

Кимсасиз хиёбондан велосипедини ҳайдаб бораётган Раҳимов атроф-теваракка ҳайрон боқади: вақт чошгоҳдан оғган бўлса ҳам, шаҳарда одамлар сийрак — кечагина гавжум бўлган кўчалар бугун ҳувиллаб қолгандек, у ер-бу ердагина безовта йўловчилар кўзга чалинади. Магазинлар берк, идораларнинг эшиклари гум-гурс ёпиқ, мактаб томондан шовқин эшитилмайди: ресторан ёнидаги ишком остида Искандар новча билан Шокир бухгалтер юзма-юз турибди... Ҳаммаёқ жимжит.

Улардан сал нарироқда сочлари тўкилган бир киши атрофга хомуш тикилади.

— Амин! — деди Искандар новча. — Амин ка-ал!

— Лаббай. — Сочлари тўкилган пакана бўйли киши югуриб унинг ёнига борди. — Шу ердаман...

Жимжитлик тўзғиб кетди.

«Болғачинг удлабурон бўлса, юнг қозиқ ҳам ерга кирар. — Беихтиёр Раҳимов шу мақолни эсларкан, мийғида кулимсиради, ҳали замон қандай кайфиятда қайтишини ўйлаб, пешонаси тиришди. Бирдан жазаваси қўзиган восвос одамдек: — Йўқ! — деб юборди. — Бари бир, йўқ дейман!..»

Салқин ҳовуз бўйида велосипеддан тушди. Шапкасини олиб, симиллаб оғриётган икки чаккасини қисиб-қисиб қўйди, қув оқарган сочларини бармоқлаб таради, почасидаги илмакни чўнтагига сёлди. Сўнг баргихазонларни бошиб йўлақдан рўпарадаги бино томон ўйчан юриб кетди.

Айлана зинапоялардан иккинчи қаватга кўтарилди. Та ниш қабулхонада ҳеч ким йўқ, ўнг тарафдаги залворли эшик қия очик эди.

Секин эшикка яқинлашиб, ичкарига мўралади: райжрокомнинг раиси Расулов лоладек гилам тўшалган кабинетда оппоқ чойшаб ёпилган маҳобатли диваннинг юмшоқ болишига тирсагини тираган кўйи кафтига чаккасини тираганча мудраб ўтирарди.

Ёши олтмишларга бориб қолган, ориқ бу одам олдин қўшни районда райжроком раиси эди, бу ёққа ўтганига ҳали бир йил бўлгани йўқ. Шу боис одамлар ҳар хил фикрда: бировлар «Чўрткесар» деса, айримлар: «Янгира-ботликлар Расуловдан қутулганлари учун минг шукр қилганмишлар», деб таърифлайдилар. Раҳимов ҳам уни яхши билмайди — иккинчи марта қабулида бўлиши. Ҳар гал негадир юрагини ваҳм чулғаб олади.

Мана, у ҳозир ҳам ногоҳ кўксида жизиллаган бир оғриқ туйди, тараддулланиб, томоқ қирди.

Расулов қовоқлари салқи кўзларини ҳорғин очиб, эшик томонга оғир қаради.

— Ассаломалейкум!— дея Раҳимов чап қўлини кўксига қўйиб, рухсат сўради.— Мумкинми?

— Кириг.

Раҳимов вазмин келиб, Расулов билан қўллашди, омон-эсонлик сўрашгач, беихтиёр орқага тисарилди.

— Хўш, охири қандай хулосага келдингиз?— деб, раис унинг кўзларига қаттиқ тикилди.— Утасизми?

— Хўп десангизлар, ўртоқ Расулов, ўз ўрнимда ишлайин? Хотиним касалманд...

— Майда гапни қўйинг!— деди у қўл силтаб.— Йўқ, десак, нима қилмоқчисиз? Шундан гапиринг!

«Бу қандай бедодлик?!— деб, кўнглидан ўтказди Раҳимов ички бир титроқ билан.— Нима десам экан?..»

— Илтимос, ўртоқ Расулов, менга озор берманг,— дея у бармоқларини қаттиқ эзғилади.— Ўз ўрнимда тинчгина ишлайин. Майли, оддий методистликкаям розиман.

— Сиз қанақа одамсиз-а?!— Раиснинг кўзлари қизариб кетди, дивандан сапчиб туриб, шартта ўрнига ўтди.— Қизиқ!— деди стол устидаги қоғозларни нари суриб.— Бунинг нимаси сизга озор бўларкин? Хўш?!

— Тўғрисини айтсам, Пионерлар уйини қабул қилиб олганимда, шунчаки унинг номи бор эди, холос. Ўтган йили ВДНХнинг бронза медалини олдик. Пионерлар уйига, ўртоқ Расулов, йигирма уч йил, салкам йигирма беш йиллик меҳнатим сингган. Худди уйингдек бўлиб қолган ишхонангни тортиб олсалар, алам қиларкан. Ўзим бир фақир одамман. Илтимос...

Унинг гап оҳангидаги дардкашлик раиснинг кўнглини юмшатди — пешонасидаги ажинлари ёйилиб, кўзларида илиқ бир самимият жилоланди.

— Агар сиздек фақир бир одам, ўзингиз ўйлаб кўринг, сўзимни қайтарса, менга алам қилмайдими?

Раҳимов индамай, ерга қаради.

— Йўқ,— деди Расулов кескин бош чайқаб.— Сиз — Раҳимов, Болалар уйига директор бўлиб ўтишингиз керак. У ерда мустақкам тартиб ўрнатиб берасиз. Эҳтимол, кейинчалик ўз ишингизга ўтказишимиз мумкин бўлар. Лекин унгача... Тушунарлими?

— Ҳа, тушуниб турибман,— деб Раҳимов ичида рай-ОНО мудирини Олимовадан қаттиқ ранжиди, Пионерлар уйидан ажралишини ўйлаб, қошлари чимирилиб кетди.

«Сағирхона директорлиги! Уф-ф... Мен у жодугарга нима ёмонлик қилган эканман?..»

Директорликка унинг номзодини Олимова кўрсатиб: «Бўйнига олса, Болалар уйини қаторга қўшадиган энг муносиб одам шу. Унга аввалроқ ҳам айтганмиз. Аммо ишдан кетишга асло рози бўлмайди», деган. Уни кўндирйишни эса Расулов ўз зиммасига олган. Бундан Раҳимов хабардор эди. Ўтган сафар чақириб айтганларида: «Уйдагилар билан бир маслаҳатлашиб кўрай», деб зўрға қутулган эди. Энди бу гал қандай қутулсайкин?

— Хўш?!— деди Расулов столни чертиб.— Нега жим бўлиб қолдингиз? Сиздан бошқа одам бўлганда, шундай оғир пайтда бизга ёрдам берган бўларди. Кечадан бошлаб ҳамма шаҳарликлар пахта ҳашарига чиқиб кетди. Сиз нуқул ишдан қочасиз.

— Ишдан қочаётганим йўқ, қочмоқчим эмасман,— Раҳимов бир қадам олдинга юрди.— Майли, қанақа топширигингиз бўлса, менга юклайверинг. Ишқилиб, Пионерлар уйидан узоқлаштирмасангизлар бўлгани.

— Демак, Болалар уйига ўтмоқчи эмассиз?— Раиснинг овози таҳдидли янгради— Шундайми?!

— Илтимос, ўртоқ Расулов,— дея Раҳимов яна ёлвориб, қўлларини кўксига босди.— Шаҳарда чаққон, ишчан, ёш ўқитувчилар жуда кўп. Шулардан бирортасини...

— Етар!— деб бақириб юборди раис.

Раҳимовнинг ранг-рўйи оқариб, кўзлари катта-катта очилиб кетди.

— Боринг!— деди Расулов қўл сермаб.— Кимни қўйишимизни, нима қилишимизни ўзимиз биламиз.

Унинг хўрлиги келди, бир зум серрайиб турди. Сўнг ночор эшик томон йўл олди. Бўсағага етганида орқага бирров назар ташлади: раис жаҳл билан стол устида терилиб турган ранг-баранг телефонлардан бирининг ғилдирагини шошилинич айлантормоқда эди.

Раҳимов пастга тушди, бир дам анграйиб турди. Сўнг юраги куяётгандек, чанқаганини сезиб, катта йўл ёқасидаги газсув дўкони тарафга ўтди.

Халатининг енгларини гилос шарбати қизартириб юборган бақалоқ жувон лаш-лушларини йиғиштирмоқда эди.

Раҳимов клеёнка қопланган пештахта устига бир неча сариқ танга ташлаб:

— Сув борми?— деди.

— Сув йўқ.— деди жувон.

— Ий-э!— ҳайрон бўлди Раҳимов.— Ҳа?

— Катталар, сувингни далада сот, деб қўймаптилар. Раҳимов ажабтовур бош чайқаб, тангаларига қўл чўзди.

— Шошманг,— жувон шартта ундан олдин тангаларни йиғиштириб олди.— Сизга бир кружка тўғрилаб берман.

Раҳимов дарз кетган кружкадаги вижиллаб турган муздеккина сувдан озгина ичди. Куз, ҳаво салқинроқ эди; тиши зирқираб, тагин бир қултум ҳўплади-ю, қолганини селиб ташлади. Хаёли паришонлик билан уч-тўрт қадам юриб, нимасидир ёдидан чиқиб қолаётгандек, тўхтади. Ортига фаромуш аланглаб, ногоҳ қўшқават бинога кўзи тушди у пешонаси тиришиб кетди. Нима учун тўхтаганини унутгандек, яна йўлида давом этди. Чорраҳага яқинлашганида орқа ойнасига парда тутилган Расуловнинг қаймоқранг «Волга»си елиб ўтди.

«Расулов чиндан ҳам чўрткесар шекилли.— Раҳимов шундай ўртагувчи фикрни кўнглидан кечириб, туйқус тоғасини эслади. Беихтиёр одимини тезлаштирди.— Тоғамга айтаман... Балки, кейин тинч қўйишар».

Раҳимов муюлишдан чиқиши билан Пионерлар уйининг дарвозаси ёнидан бурилиб кетаётган Расуловнинг машинасини таниб, юрагига ғашлик ўрлади. Шу аснода велосипедини ҳовуз бўйида унутиб қолдиргани ёдига тушиб, баттар тажанглиги ортди — сўкинди. Ва райком ходими Каримов билан Олимовани, тагин бир новча йигитни кўрдию беихтиёр қадамини секинлаштирди.

— Уртоқ Раҳимов, шу қайсар одатингиз қолмади-қолмади-да!— деб, Олимова уни истеҳзоли дашном билан қарши олди.— Сиз учун бизлар ҳам гап эшитдик.

Раҳимов унинг доғ босган юзларига, қовоқлари шишиқираган чақноқ кўзларига хўмрайиб:

— Зийнат, қизим тенги аёлсан,— деди.— Тўғрисини айт-чи, мен сенга нима ёмонлик қилганман? Нега мени бунчалик ўртайсан? Отангни ё эрингни қасди бормидики, шунинг ўчини олмоқчимисан?

Олимова ундан бу тахлит аламнок, қийин-қистоқ сўроқларни кутмаган эди, дабдурустан саросималаниб:

— Мен?.. Менга ҳеч ёмонлик қилган эмассиз,— дея мадад истагувчи назар билан Каримовга юзланди.— Мен бу кишига ёмонлик қилмоқчиманми, ўзингиз айтинг, ўртоқ Каримов? Буйруқчи буюради, бизлар ижрочимиз. Одамларга тўғри гапниям гапириб бўлмайди-я, тавба!

— Биз ҳаммамиз сизнинг ўқувчиларингиз — шогирдларингизмиз,— деди Каримов унинг қўлини қўйиб юбор-

май.— Биздан хафа бўлманг. Ишни, мана, ўқувчингиз Салимга топширасиз. Топшириқ шу, домла! Бошқа илож йўқ.

— Ишними?— деб, Раҳимов қора костюм-шим кийиб, оппоқ кўйлак устидан бўйинбоғ таққан йигитга қаради. Унинг навқиронлиги, ўзининг кексаяётганлигини ночор тан олди, совуқ нимадир дилига тигдек санчилиб, қаҳрли бир учқун қорачиқларида ялтираб кетди. Йигит эса ундан кўзларини олиб қочди.— Ишни топширамыз,— деди Раҳимов сўник оҳангда.— Юринглар.

Улар биринчи «Шон-шуҳрат зали» деб аталувчи кенг, ёруғ хонага кирдилар. Тўртала деворда ҳам зарҳал ҳарфли Фахрий ёрлиқлар, мақтов қоғозлари ва турли дипломлар — ҳар бири алоҳида рамкаларга солинган ҳолда маржон шодасидек қатор осилиб турарди. Дераза тагидаги узун ойнабанд қутида эса бир талай минорасимон катта-кичик совринлар қуёш нурида жилоланар эди.

Зийнатхон рангин совринларни суқланиб томоша қиларкан:

— Сиз жиддий киришсангиз, Болалар уйининг доврүгини ҳам Доғистонга етказасиз!— деди кулиб.— Мана, буларни қаранг...

Раҳимов индамай, бош тебратган кўйи тўрдаги хонага ўтди.

— Тўғри айтасиз, Болалар уйига домладек тиришқоқ раҳбар керак,— дея Қаримов оёғининг учида кўтарилиб, Фахрий ёрлиқлардан бирини ўқий бошлади.— Зў-ўр...

— Бу ёқда яна ўнтача рамкалаштирилмаганиям бор,— деди Раҳимов негадир уларнинг гапидан энсаси қотиб.— Келаверинг, ўқишингиз осон бўлади.

Хона ўртасидаги узун стол устида шаҳарнинг ёғочдан ишланган циройли, каттакон макети турарди.

Қаримов остонадан бериди тўхтаб, унга завқ билан тикилди.

Салим аста бориб, диванга ўтирди.

— Шуньям пионерларингиз ясаганми-а?— деди Қаримов.

— Ҳа, ҳаммасини,— деб жавоб қилди Раҳимов, сўнг сўради:— Ишни нимадан бошлаймиз?

— Менимча, ҳужжатлар билан танишишдан бошлаганимиз маъқул-а, Зийнатхон?— дея Қаримов курсига ўрнашиб, папкасини стол устига қўйди.— Пионерларингизнинг жами сони қанча?

— Доимий қатнашаётгани икки юзу элликдан кўпроқ.

— Ишчиларингиз-чи?

— Ҳаммаси ўн бир киши. Директор билан қоровул ҳам шу ҳисобда. Саккизтаси кечадан бошлаб тажтага чиқиб кет-

ди. Бир методистимиз юқори қаватда, ишлаб ўтирибди.— Раҳимов шундай дея ғаладондан иккита сариқ муқовали қалин дафтар олиб, Қаримовга узатди.— Бири инвентарлар рўйхати билан иш плани, иккинчиси журнал билан тўғаракларнинг машғулот жадвали. Танишиб туринглар, мен ҳозир келаман.

Раҳимов вазмин юриб, ташқарига чиқди, ён-верига аланглаб, қоровул чолни чақирди.

Дарвоза олдидаги ғиштин супачада, офтобрўяда деворга суяниб ўтирган чўққи соқолли қоровул овоз берди:

— Ҳо-о, Раҳимуп, мен бу ердман.

— Бсбожон ака, сўрасалар, чой-пой дамлаб берарсиз,— деди Раҳимов негадир унинг безовта кўзларига тик қаролмай.— Қодирга айтинг, болаларга жавоб бериб, пастга тушсин. Меҳмонларнинг ёнида юриб, сўраган нарсаларини топиб берсин, кўрсатсин.

— Хўп бўлади, мен ҳозир чиқиб айтаман,— дея чол ўрнидан туриб, яктагининг баршин қоқди.

— Велосипедни ҳовуз бўйида қолдирибман. Бориб, шуни олиб келай.

— Неваралардан бирини юборай, Раҳимуп?— деди чол бирдан тўхтаб.— Дарров физиллатиб миниб келади.

— Йўқ-йўқ,— деди шошиб Раҳимов.— Узим...

* * *

Ой шуъласидан уй ичи ғира-шира ёруғ. Дераза қаршисидаги сербутоқ олманинг акси деворда беором тебранади. Раҳимов сояларнинг сирли ўйноқлашига ўйчан тикилиб ётарди. Бирдан телефон жиринглади. У шошилинич гавдасини тиклаб, дастакни олди-да:

— Алё?— деди, бирдан овоз эгасини таниб, чеҳраси ёришди.— Тоға, сизми?..

Қўшни уйнинг эшиги секин ғижирлаб очилди.

Раҳимов бурилиб, эшикка қаради: узун тункўйлак кийиб олган қизининг оҳудеккина ҳуркиб турганини кўриб, жилмайди.

— Раҳмат, тоға! Сизни бир оз овора қилдим-да... Хўп. Хайр!— дея у дастакни жойига қўйди.

— Дада, нима дедилар?

— Ишлайверарканман, қизим,— деб Раҳимов кафтини кафтига ишқалади.— Расулов рози бўлипти. Яхши-и... Онанг ухладими, қизим?

— Ҳа, ҳозиргина ухладилар,— деди қизи меҳрибонлик билан.— Сиз ҳам энди ухланг, дада.

— Ухлайман, қизим, ухлайман.

Раҳимов ширин хаёллар суриб, алламаҳалгача ухлай олмади. Эрталаб ҳар қачонгидан анча кеч, лекин бардам кайфиятда уйғонди. Илиқ сувда роҳатланиб ювинаётганида тўнғич ўғли келиб, райижроком раиси чақираётганини айтди.

— Яна нимага чақирар экан у? — деди Раҳимов пешанаси тиришиб.

Ўғли елкасини қисиб, унинг ёрдамчиси кўнғироқ қилганини айтди:

— Дарров борармишсиз,— деди.

Раҳимов тўнғиллаб, тажангланган кўйи артинди-да, уйга кириб, тезгина кийинди. Хотини тутқазган қайноқ чойни тик оёқда бир бурда нон билан ичиб, хаёли парিশон алфозда йўлга тушди.

У ҳаялламай етиб келганида Расулов дабудрустдан ўдағайлаб қарши олди:

— Сиз чучварани ҳом санаб юрган экансиз, биродар!— Бўзариб кетган Раҳимов гапириш учун чоғланган эди, раис жаҳл билан қўл сермади.— Бас қилинг! Агар келишиб ишласангиз, обрў-эътибор орттирасиз. Шуни яхши билиб қўйингки, тайсаллайдиган бўлсангиз, бадном бўлиб, инингизга кириб кетасиз!

— Уртоқ Расулов, агар арзимни тингламайдиган бўлсангиз, ихтиёрингиз, аризамга...

— Йўқ!— дея Расулов ўрнидан турди-да, столни айланиб ўтиб, унинг қаршисида тўхтади.— Аввал сиз бизнинг арзимизга қулоқ соласиз, кейин биз... Ким ўргатди сизга, ўртага одам қўйгин, деб?! Тоғангизнинг юзидан ўтолмадим — кекса партия ходими, областда, республикадаям ҳурматли, таниқли одам. Майли, ишлайверсин, дедим. Ҳалиям гапим — гап! Лекин эртадан детдомни қабул қилиб олинг! У йигит ўрганиб-кўникиб кетгунча Домпионернинг ишини ҳам ўзингиз бошқарасиз. Гап тамом. Гапингиз бўлса, марҳамат, айтинг! Хўш?!

— Гапми?!— Раҳимов раиснинг важоҳатини кўриб:— Гапим йўқ,— деди.

— Ишингизга муваффақият!— дея Расулов чаққонлик билан унинг шалвираб турган қўлини қаттиқ сиқди-да, елкасига қоқиб қўйди.— Боринг, ука. Яхши ишланг...

Раҳимов қўлидан ипи узилиб, варраги учиб кетган боладек сўппайиб кабинетдан чиқди.

* * *

Ниҳоят, Раҳимов янги ишга кўнгил қўя бошлади. У

энди Пионерлар уйига кам борар, кўпчилик вақтини Болалар уйда елиб-югуриб ўтказар, гоҳ эски ишхонасидан тобора узоқлашаётганини ўйлаб, юраги увишиб кетар эди. Аммо шунинг баробарида қалбида рўй бераётган қандайдир сурурбахш галаёни ҳис этиб, энтикиб қўярди.

У деярли ҳар кун тун яримдан ўтганда уйига кириб келади. Қон босими ошиб, асаб касалига чалинган хотини кўзлари қизарган кўйи унинг йўлига кўз тикиб ўтиради.

— Вақтинча бу, опаси, вақтинча.— Раҳимов аксари ҳолларда хотинини шундай юпатарди.— Янги иш-да, ўргангунча сал оғирроқ бўлади. Балки кейинчалик эски ишимга қайтаришар...

Бироқ, ўқувчилар ҳам пахта ҳашарига чиққанларидан сўнг унинг ташвишлари янада кўпайиб, Болалар уйига бутунлай боғланиб қолди.

... Раҳимов айвон остидаги баланд сўрнинг чеккасида оёғини осилтирганча чой ичиб, болаларнинг овқатланиб бўлишини кутмоқда эди. Дала шийпон эшигининг тепасидаги ҳандалакдек чироқ аёзли шабадада чайқалади, карнайи қийшайиб қолган самоварнинг кўланкаси намчил супада судралади. Соядек қорайиб турган тут дарахтининг шохларида ҳалигина беором чуғурлашган чумчуқларнинг хониши тинган, тракторларнинг тариллаши олислардан таралаётгандек бўғиқ эшитилади. Айвон бурчагида давра қуриб ўтирган қизлар эса овқатдан сўнг жимгина суҳбатлашмоқдалар.

Йигитлар бирин-кетин сўридан тушиб, шийпон ичкарига кираётганларида Раҳимов уларни тўхтатди-да, сочлари ўсиб кетган тарбиячи йигитни чақириб, болаларни сафга тизишни буюрди.

— Китобларни ҳам олиб чиқинг!— деди у.— Мукофотларни тарқатгандан кейин колхоз идорасига бориб келаман. Тезроқ...

Болалар бир зумда саф тортдилар.

Раҳимов кийимларига ғўза шираси, япроқ ранги сингиб кетган болаларга синчков разм солиб, брезент этигининг қўнжидан икки букланган дафтар чиқарди. Ундан ўн беш нафар ўқувчининг исм-шарифини ўқиб:

— Беш қадам олға!— деди.

Болалар олдинга чиқишиб, директорнинг ўнг тарафига қатор тизилдилар.

— Булар ҳафта давомида ҳар кун юз килограммдан ошириб пахта терганлар,— дея эълон қилиб, Раҳимов чевар ўғил-қизларга меҳр билан юзланди.— Сизларни кол-

хоз правлениеси бадний китоб, иссиқ кийимлар билан мукофотлади,— деб, тарбиячи йигитга фармойиш берди.— Буларнинг мукофотларини топширинг.

Тарбиячи йигит уларга олдин биттадан китоб, сўнг рўйхат бўйича ўғил болаларга костюм, қизларга пальто улашди.

— Бугун ҳаммамиз сизларга раҳмат айтамыз,— деди Раҳимов мукофотланганларга қараб.— Қани, шоввозлар!

Уқувчилар директор жўрлигида уч марта баралла:

— Раҳмат!!! Раҳмат!!! Раҳмат!!!— дедилар.

Мукофот олиб, олқини эшитган болалар шодон жилмайиб, сафдагиларга қувлик билан кўз қисадилар. Улар эса шерикларига ҳавас аралаш ҳасад билан боқинади.

Ҳар хил сохталиклардан йироқ бу содда манзара шу қадар гаштли, шу қадар завқли эдики, Раҳимовнинг баҳри дили яйраб, беихтиёр уларни бағрига босгиси келди.

У рўйхатдан яна етти ўқувчининг номини ўқиди.

Сочлари патила-патила бўлиб, елкасига ёйилиб тушган дўмбоққина бир қизча шерикларидан олдин сафдан ажралиб чиқди-да, маънос юриб келиб, директорнинг кўзларига мўлтираб тикилди. Унинг жавдираган кўзларида ёлтиллаётган ёш томчиларига шабадада беором тебранаётган чироқнинг акси тушиб турарди.

— Ҳа, қизим?— деди Раҳимов унинг сочларини силаб.

— Менга уят айтмасинлар?— деди қизча ёлвориб.— Эртага кўп тераман.

— Муаллим, табелчи бугун Тамаранинг саккиз килосини, хом тергансан, деб ёзмади,— деди болалардан бири.

Раҳимов савол назари билан тарбиячига қаради. У, тўғри, дегандек бош ирғади.

Қизча чопқиллаб бориб, сафдан ўз жойини эгаллади.

Директор ерга боқиб турган олти болага ўгирилиб, бошини чайқади-да:

— Айтганг!— деди.— Булар кеча ҳам, бугун ҳам нормани бажармаганлар. Агар шундай ялқовлик қилаверсалар, байроқни бошқа мактабларнинг болалари биздан тортиб олиб қўядилар. Қани, болалар, бизни орқага судраётган ялқовларга нима деймиз?

Йигитлар, қизлар бараварига бор овозда бақириб, такрор-такрор:

— Уят!!! Уят!!! Уят!!!— дедилар.

Дашномдан қутулган Тамара севиниб, меҳрибон муаллимнинг ўйчан кўзларига миннатдор кулиб боқди.

Кутилмаганда намозшом оғушида ястаниб ётган пах-

тазор этагидаги пастлик йўлдан бир енгил машина ёғду сочиб, отилиб чиқди-да, секинлашиб, шийпон биқинидаги ариқча лабида тўхтади. Ҳамма жим бўлиб, шу ёққа қаради. Ундан шляпа кийган узун бўйли бир киши тушди-да, ён-верига кўз югуртирди: жилдираб сув оқиб ётган ариқча кенг, кўприк эса анча узоқда — кўринмас эди.

— Райисполком раиси-ку! — деди тарбиячи йигит.

— Уша, — деди Раҳимов. — Мен ҳозир...

У, ариқчага яқинлашганда гавдасини сал орқага ташлаб, бирдан сакради — нариги томонга ўтди.

— Дала ҳавоси ёқинти сизга. — Раис кулиб, унга қўл узатди. — Йигитлардек ёшариб кетибсиз.

— Етим-есир болалар билан бирга юргандан кейин ёшараркансан киши, — дея Раҳимов ҳам кулди.

— Болаларингизга ҳамма нарса етарлими?

— Раҳмат, бор ишқилиб, — деди Раҳимов. — Лекин гўшт йўқ, сабзавот камчилроқ.

— Айтамиз, беришади, — деди Расулов томоқ қириб. — Хўш, бу қанақа мажлис?

— Кўп терган болаларга мукофот улашаётгандик.

— А-а, чошгоҳ пайтидаги йиғилишингизда катталарга нима улашдингиз?

— Э-э, уми? — деди Раҳимов пешанаси тиришиб. Раиснинг маънодор кулиб тургани эса баттар дилни оғритди. — Мажлисбоз дедиларми мени?

— Қизишманг.

— Ахир, мен маҳалла комитетининг раисиман, ўртоқ Расулов. Маҳалламиздан келган ҳашарчилардан биттаси бригадир билан жанжаллашган экан. Одамларнинг бошини қотириб, катталарни ишдан қўйиб, ота гўри — қозихона қилиб юришмасин, деб шу ерда ўзимиз тартибга чақириб қўя қолган эдик. Дарров чақишдимми?

— Жуда тўғри қилгансиз! — дея Расулов унинг тирсагидан ушлаб, машина томон йўл бошлади. — Уйга кетасизми?

— Иш кўп. Ҳали идорага ҳам боришим керак.

— Байрамгача мажбуриятни бажарамиз. Аммо унгача сизларни пахтадан озод қилсак керак.

— Болалар ҳам ўқишни соғиниб қолди, — деди Раҳимов. — Ишқилиб, тезроқ бажарилсин.

— Айтганча, Олимованиннг аризасини олдик, — деди Расулов. — Қаранг-а, ёдимдан чиқиб кетибди. Пионерлар уйи, Болалар уйи, Маҳалла комитети — буларингизнинг ҳаммасини эгаларига топширасиз. Кейин, биз билан елка-

ма-елка туриб ишлашасиз. Хў-ўш?

Раҳимов бирдан:

— Йўқ-йўқ!— дея тирсагини бўшатиб, қатъий бош чайқади.— Уддалай олмайман, ўртоқ Расулов.

— Уддалайси-из,— деди Расулов яна маънодор кулиб.— Бемалол уддалайсиз.

— Ўз ҳолимни ўзим биламан-ку!

— Билмас экансиз-да!

— Ўртоқ Расулов, жон ака...

— Майли, бу ерда масала тортишиб турмайлик,— деб, раис шартта қўл чўзиб хайрлашди-да, очиқ эшикдан ич карига кириб ўтираркан, фармойишкорона уқтирди:— Кабинетда айтган гапларимни унутманг!

Машина бир силтаниб, ўрндан оғир қўзғалди.

Раҳимов кичрайиб бораётган қизил чироқларга қандайдир ўйчанлик билан тикиларкан, бир-биридан ширин сифирларни ўйлади — кўкси қалқиб, чуқур хўрсинди. Ногоҳ патила-патила сочлари елкасига ёйилиб тушган дўмбоққина қизчанинг дилгир чехраси кўз ўнгида гавдаланиб, юраги ачишди. Шунда бутун вужуди билан Болалар уйига пайваста бўлиб қолганини англаб: «Йўқ, бормайман,— дея шийпон саҳнида ўйнаб юрган болаларни кўзлари билан қучоқлаб, пичирлади.— Буларни кимга ташлаб кетаман?..»

1975 й.

ТАНТАНА

Бировким, анга ҳиммат ўлди баланд,
Эрур одам аҳли аро аржуманд.

Алишер НАВОЙИ

Никоҳ шодиёнаси аста-секин авжига чиқаётган бўлса ҳам, тўй эгаси Шойим полвоннинг кайфияти жуда нохуш эди. У кенг-мўл чодирнинг пойгак тарафидаги баланд су-пага қўйилган ясатиғлиқ катда қишлоқ каттаконлари би-лан гўё хушҳол гурунглашиб ўтирарди, аслида эса зимдан одамларнинг шавқи алланечук сўниқлигини дилтангланиб кузатаркан, мана шу катта тўй учун чеккан риёзатлари ўрнига тушмагани... тушмаётганини тобора равшанроқ англаб, тажангланмоқда эди.

Полвон ўн бир кун аввал Тошкентга борганида машҳур хонанда Мухтор ҳофизни тўйда хизмат қилишга кўндириб қайтганидан сўнг, атроф-теварақдаги қишлоқларга хабар-чиларни жўнаттирган, улар ҳовлима-ҳовли кириб, одам-ларни тўйга чорлашган эди. Аммо куёви Улуғбекдан ҳо-физнинг келолмаслигини бугун пешинда эшитиб, полвон тамом гангиб қолган эди.

Базм аллақачон бошланганига қарамай, давра ҳалига қадар гавжумлангани йўқ: чодирнинг ҳар ер-ҳар ерида бўш жойлар кўп, дастурхондаги ноз-неъмату турли ши-шалардаги ичимликларга ҳамон қўл урилмай турибди... Башанг қиз-жувонлар ўзаро ҳангомалашган кўйи отарчи Шукур хушрўйнинг вовайло ашулаларига лоқайдгина ку-лоқ солишар, чақмоқдек йиғитлар раққоса Ойпарча пари-вашнинг ишваю истиғноларига нечундир парво қилишмас: ёши улуғроқ, меҳнатзада аёллар ва серажин юзлари са-ратон гармселида қорайиб-қувраган эркаклар эса бот-бот ён-верларига безовта аланглаб, бетоқат ўтирар эдилар.

Айни пешин чоғи Шойим полвон кўксига чирмашган хавотирона бир туйғу энди лаҳза сайин аччиқ изтиробга айланмоқда эди...

Ҳозир нима кўп—тўй кўп. Раис тўй учун чор-ночор ўн кунга ижозат берган. Қолхозчилар шу қисқа фурсатда барча тўю тантаналарини ўтказиб олишлари керак, ёшу қари ёппасига йиғим-теримга тушиб кетганидан сўнг то тугагунига довур ҳатто маърака-мажолисга ҳам руҳсат берилмайди. Шу боис ҳар куни ҳар бир қишлоқнинг икки-уч хонадониди бараварига тўй. Тўй устига тўй.

Одамлар тўйга томоша кўргани боришади... Улар тўй эгасини муборакбод этишгач, даврадан омонатгина жой

эгаллаб, ўртага синчков разм солишади, агар ашулачию раққосалар дилларини ром этолса, ғўй охирлагунга қадар яйраб-яшнаб ўтиришади, ёқмаса — учов-тўртови баҳамжиҳат фотиҳа ўқишади-да, хайр-хўшни насия қилиб, номдор хонанданинг овози гумбурлаб таралаётган тўйхона томон шитоб жўнаб қолишади.

«Ҳар қалай ўтиришибди-ку! Яхшиямки, раис билан директор, райком вакили шу ерда.— Шойим полвон парижонхаёл ўй сураркан, ёнидаги казолар кўзига тик қарашдан ҳайиққандек, бошини қўйи эгиб олган, бетним гувиллаётган мясида эса айқаш-уйқаш хотиралар гужгон ўйнар эди.— Ҳозир бу халойиқ, полвон бизни алдади, деб устимдан кулаётгани аниқ. Кулади-да!.. Лекин ҳализамон бирин-кетин туриб кетса!..»

— Менга қара, бунча қовоғингдан қор ёғилмаса, полвон!— деди раис кулимсираб.— Сен келин туширяпсанми ёки ўғлингни ичкуёвликка беряпсанми?

Беш қиздан кейин вояга етказган ёлғизгина ўғлини ота... ўзга бировнинг хонадонига ичкуёвликка узатаётган тақдирда ҳам, агар тўй-ҳашами кўнглидагидек кечса, эҳтимол, бу қадар ўртанмасмиди? Буни Қудратовга қандай тушунтирсайкин, бари бир, раис одам тушунармикан?

— Раис!— дея Шойим полвон унинг кўзларига тик қаради.— Эсимни таниганимдан бери элнинг ошини еб келяпман. Бригадир бўлганимдан буён давраларнинг тўри ўзимизники. Мениям кўнглимда ўзимга яраша ниятларим бор. Ўғлимнинг никоҳ тўйини гумбурлатиб ўтказиш учун шу кунни йигирма йил кутдим. Лекин шундай кунда алданганим ёмон алам қиляпти-да!— У мактаб директори Азизов билан Вакилдан юпанч истаб, уларга бир-бир нигоҳ ташлади. Қоп-қора, қалин сочлари ёнига силлиқ таралган, ўттиз ёшлардаги Вакилнинг сархуш кўзлари, хиёл қизара бошлаган лўппи юзларида ёқимсиз кулги ифодаларини илғаб, полвоннинг серажин пешанаси баттар тиришди; тагин раисга ғуссали тикилиб, сўзида давом этди.— Бир кам олтмишга кириб, одамзоднинг кушандаси — одамлар... ёлғончи одамлар эканлигини билмаган эканман. Ёмон алдади, лаънати. Келинг, яхшиси — ичайлик, раис!

Қудратов чироқ нурида ялтираётган ярғоқ бошини қашлаб ўтирарди:

— Ана бу гапинг зўр бўлди!— деди қандайдир сохта кўтаринкилик билан.— Жиндай-жиндай қуй қани, ҳай. Менга озроқ... Лекин сен кўп сиқилаверма-да, полвон, бир кечалик тўй ўтади-кетди.

— Биламан энди оҳ-воҳ қилишнинг фойдаси йўқлигини, лекин кўнгил чидамаяпти-да, раис.— Шойим полвон меҳмонларнинг пиёлаларига қулқиллатиб коньяк, ўзига тўлдириб ароқ қуйгач:— Олинглар, оғайнилар!— деди.— Ишқилиб, тўй кўпайсин... Аммо ўзим рухсат бермагунча ҳеч қаёққа кетиш йўқ, оғайнижонлар?

— Хотирингиз жам бўлсин, Яхшиев,— дея Азизов қўлига қадаҳини олди.— Улфат базмингизда ўзим косагуллик қиламан.

— Ҳа-а, яшанг, қиёматда қўшнидан, деганлар, оғайним!

Қудратов Вакилга қиё қараб:

— Қани, яхши гапларингиздан айтинг, иним, ичайлик бу сабилни,— деди.— Шойим акангизнинг чиройи сал очилсин, бўлмаса эрта ёвонга чиқмай, кўрпа-тўшак қилиб ётиб олади бу.

Вакил такаббуруна жилмайиш аралаш лабларини чўччайтириб, директорга ўгирилди:

— Сиз гапирсангиз бўларди, домла.

— Ўзингиз суҳан қилинг, укажон.— Директор кафтини кўксига босиб, бошини лиқиллатди.— Сиз жуда гапга чечан экансиз, боя эшитиб маза қилдик.

Вакил ҳаммани қойил қолдирадигандек важоҳатда бўйинини чўзиб, давра томон юзланди, ўртада чипор бўйинбоғ таққан норғул бир йигитнинг микрофон тутиб турганини кўргач, шаҳди сусайди.

Бирдан гангур-гунгур овозларни босиб, тўйхона узра:

— Узоқ-яқиндан келган азиз меҳмонлар!— деган жарангдор товуш янгради.— Сизларни жонажон дўстим Баҳодирбек, келин бўлмиш ҳурматли синглимиз Садоқатхоннинг бахтли висол оқшоми билан чин дилдан қутлайман!.. Биз сизлардек пахтакор халқимизга пахта етиштириш сирларини ўргатиш учун Баҳодирбек билан беш йил китоб варақлаб, дафтар қораладик. Биласизлар, Баҳодирбек жуда ҳақпараст, меҳнаткаш йигит. Уқишда қаҳрамонлик кўрсатиб, институтни қизил диплом билан тугатди. Лекин фаровон, маъмур ҳаётда қаҳрамонлик кўрсатиш осон эмас. Аммо ҳурматли келинимиз Садоқатхон, дўстим Баҳодирбек, бунинг битта қулай йўли бор: қўлни қўлга бериб янги, навқирон «Пахтакор» командаси тузиш учун кечаю кундуз тер тўкасишлар.— Гурр этиб қувноқ кулги кўтарилди. Йигит куёвга кўз қисиб, хушнуд кулимсираганча, гапида давом этди:— Қарабсизки, беш-олти йил, узоғи билан ўн йил ичида биринг қаҳрамон Она, биринг қаҳрамон Ота бўласизлар, Ана шу ажойиб ният йўлидаги

хизматларингизга ривож, умрларингизга барака тилайман!..

Келин-куёв атрофида қалдирғочлардек тизилишиб ўтирган йигит-қизлар чапак чалиб юборишди.

— Бу кимнинг боласи?— деб сўради директор полвондан.— Бегонароқ-ку, а?

— «Большевик»дан,— деди у.— Шариф кўнадузнинг ўғли. Яхши бола.

Раис саволчан назар билан яна Вакилга қаради: «Маҳтал қилвордингиз-ку, иним?»

— Майли, ўзи ердаю хаёли осмонда учиб юрган ҳалиги ёш кадрчанинг гапига икки оғиз қўшимча қилай,— дея Вакил мамнун сўз бошлади.— Ҳм-м... Чиндан ҳам Шойим ака Яхшиев районимиз равнақига бебаҳо улуш қўшиб келаётган нишондор деҳқон, порлоқ коммунистик келажакнинг актив бунёдкори. Шойим акамизнинг куёвлик тўнини кийган бахтиёр фарзандлари Баҳодиржондан туғилажак паҳлавон неваралари кўксига олий нишонлар тақилсин!..

«Ёпирай, йўқ ўғилга йўрға бешик!— Полвон истеҳзо аралаш ижирғаниб ўйлади.— Ҳа-а, нишонпарастлар-ей!.. Ҳамманг бир гўр. Агар даюснинг никоҳ тўйи кўнглимдагидек ўтса, битта эмас, бирдан ўнта нишон осгандек яйрардим-а!..»

— Шу тўйхонада ўтирган барча қоракўзларга ёш авлоднинг нурафшон келажакдаги нурли камолини кўриш насиб этсин!— Вакил шундай деб, пиёласини баланд кўтарди.— Мана шунинг учун ичайлик, ўртоқлар!

— Зў-ўр!— деди директор илжайиб.— Сизнинг бу қадаҳ сўзингиздан кейин ичмаслик гуноҳ, укажон.

Шойим полвон Вакилнинг чақноқ кўзларига хижолатомуз қараб:

— Раҳмат, оғайним!— дедию пиёласини уриштириб, гуппа кўтарди. Полвон ичмасди, лекин шу тобда андак сархушланиб, қақшаётган асабларига ором беришни истаётган эди, афтини буриштирган кўйи мўйловини сийриб, муштира куҳлади.— Вақтийи замонида бу сабилниям дунёдан безган бир бангифеъл одам ўйлаб чиқарган бўлса керак. Ичасану ғам-ташвишларингни унута бошлайсан. Шунисини яхши кўраман...

Ногоҳ ашуланинг авж пардасида Шукур хушрўйнинг овози хириллаб, чодир тўридаги радиокарнайдан ғалати — ҳуштакка ўхшаш чийиллаган товуш эшитилди. Шунинг баробарида у ер-бу ердан ҳангоматалабларнинг совуқ лукмалари ҳам қулоққа чалинди.

Шойим полвон ирғиб ўрнидан турди, қўққис ишком ос-

тидаги курсиларнинг бўм-бўшлигини кўриб, кўкси шилиниб кетгандек ачишди.

— Утирсанг-чи, полвон!— деди раис.— Бунча бетоқатсан-эй!..

У раиснинг дашномини эшитмагандек тўнгилаб, ён-верига аланглади, ичкаридан катта баркашда қаржланган қовуш-тарвуз кўтариб чиқаётган кенжа куёвига кўзи тушиб:

— Ҳой, Турсун, радиочиларга айтинг, найранг кўрсатишмасин!— деди ғазабини аранг босиб.— Давлатингиз камайиб қолсаям, анави зормандадан беш-олти шиша элтиб қўйинг олдиларига!

Турсун новча қайнотасининг феъли айнаганини пайқаб, итоаткорлик билан:

— Хўп-хўп!— дея давра томон югуриб кетди.

Шойим полвон ўрнига ўтираётиб, Вакилдан секингина:

— Соатингиз неччи, оғайним?— деб сўради.

Вакил унинг қизариб-бўғриққан юз-кўзларида бесабр изғиётган жонсарақлик аломатларини илғаб, таажжубланди, вақтнинг тўққиздан ўтаётганини айтиб:

— Нимага бунчалик тажангланяпсиз?— деди.

— Кўрмаяпсизми, ҳаммаёқ хувиллаб ётибди-ку?!

Қудратов унга ғашланиб қаради, лекин индамай, оғир бош чайқаб қўйди.

Вакил эса даврага синчков разм солиб:

— Ҳазиллашяпсизми, Шойим ака?— деди.— Ҳозир камида етти юз одам бордиро-ов...

— Ундан кўп-эй!— деди раис чимрилиб.

Шу пайт радиокарнайдан яна аллатовур шовқин таралди, салдан сўнг шовқин тиниб, торнинг жарангдор, ўйноқи куйига Шукур хушрўйнинг хиёл ҳорғин овози уланди.

— Сиз кўп хавотирланаверманг, ҳали ўн бир-ўн иккига довура одам келади,— дея Азизов унга тасалли бериб, малолсиз йўсинда таъкидлаб қўйди.— Лекин, иложи борича, радиокарнай товушини тиндирмаслик керак.

— Агар борлари ҳам ўшангача тўзғиб кетишмаса!— деди Шойим полвон алам билан.— Бунчалик чув тушаримни билмадим-да, билганимда-ку... Қулоқ солаяпсизларми анави боланинг ашуласига? Мен буни туппа-тузук ашулачи, деб юрсам, ҳали анча ёўр экан-ку, а?

— Отасидан бошқа устоз кўрмаган-да,— деди Азизов унинг фикрини маъқуллаб.— Мактабда ҳаваскорлик тўғарагига қатнашарди. Кейин, шу... Бухородаги техникумда ўқиди. Тамом. Лекин машқи ёмон эмас-ку, Яхшиев?

Холисанлилло айтганда, Шукур хушрўй бинойидек хонанда, торниям равон сайратиб чертади. Мана шу тобда ҳам юлдузлар гужгон ўйнаётган осмону фалакка мажнунона термилган кўйи хониш қилмоқда эди. Шукур хушрўйнинг дилларни энтиктирувчи ашулаларини минг бор эшитиб, Ойпарча паривашнинг таманноларини минг бора кўргани боис даврадагилар анчайин лоқайд ва бепарво эдилар. Шойим полвон эса, уларнинг ажабтовур бетаъсир ўтиришганини кўргани сайин фиғони ошиб, баттар тутақаётган эди.

— Аттанг!..

Бирдан раиснинг жаҳли чиқди, қўлини шоп қилиб:

— Бас-э, ношукур!— деди полвоннинг сўзини кесиб.— Сен энди ғингшийвериб, бизларниям хуноб қилмоқчимисан? Кўп нолима, тўйинг ёмон ўтаётгани йўқ. Ҳамма нараса сероб. Яхши. Отарчиларинг ҳам дуруст.— У даврага сергак кўз югуртирди, чиндан ҳам одамларнинг алланечук руҳсиз, бетоқат ўтиришганини пайқаб, бехос қошларини чимирди.— Шу падарқусур Хушрўйдан бошқасини топтирсанг бўлмасмиди, ҳай?

— Э-э, ҳозир отарчиларнинг айни бозори қизиган пайт экан-ку, раис! Нимасини айтай, довдираб қолдик.. Туроб метарингизни боласиям зарнинг зўри билан келган. Лекин ана, кўрсатаётган нағмаси — икки пулга қиммат.

Қудратов чой шамасини чеккага сепиб, пиёлани Азизовга узатаркан:

— Сўраб-суриштирдингми, Мухтор ҳофиз нима учун ваъдасидан қайтипти?— деб сўради яна.— Бориб, бошлаб келгани Тошкентга тайинлироқ одамни юборганмидинг, ахир?

— Боя айтувдим-ку, кеча кечки поездда куёвимиз Улуғбекни юборган эдик, деб. Бугун бир ўзи самолётда сўппайиб қайтиб келди.

— Айб ўзингда, полвон,— деди раис.— Куёвингни кеча эмас, ўтган куни ё ундан ҳам аввалроқ жўнатишинг керак эди. У нобакорнинг келолмаслигини билганидан сўнги куёвинг саросар изига қайтарди. Ана кейин бу ердан тузукроқ отарчи топтирардинг.— У ҳақ гапираётган эди, полвон гарансиб, бошини қуйи солди.— Йў-ўқ, менга қара, келолмаслиги маълум бўлгач, у баччағарнинг ўзи нима учун сенга хабар қилмаган экан?

— Мен қайдан билай, раис.— У кифтини қисди.— Қачонлардир бировларга ёмонлик қилган бўлсам, бугун — яхши кунимда шунинг жабрини тортяпман-да!..

Қудратов чаккаси, юзларини хаёлчан сийпалаб, пол-

Воннинг ғусса инган сўлғин чеҳрасига тикилди, нохос тилини тишлаб олгандек, жимиб қолди.

Шойим полвон ўртаниб, бевурд ҳофизнинг не сабабдан келмаганлигини ўйларъан, ўшанда нега уникига борганига мана энди ҳайрону лол эди. Ахир, Тошкентдек шаҳри азимда ундан кўра номдорроқ, ундан кўра яхшироқ хонандалар кўп эди-ку?! Туйқус хотирида рангли телевизор орқали қўшиқ қуйлаётган ҳофизнинг улуғвор қиёфаси жонланиб, қулоқлари остида таниш овози жаранглаб кетгандек туюлди...

Ўртага оғир бир сукунат чўкди.

* * *

«—...Ишонсам бўладими, оғайним?»

— Бормаган — номард!

— Қасам ичманг-э! Қасамхўр — худонинг душмани.

— Бўлмаса гапни айлантирманг-да, ока!

— Узр, оғайним, бенаватман...»

* * *

Шойим полвон кечадан бери мириқиб дам олгани, айни чоқда, турли ғалвалардан қулоғи анча тинчигани боис кўзига ҳамма нарса кўркам, ҳамма нарса гўзал кўринмоқда эди. У муҳташам меҳмонхонанинг учинчи қаватидаги айвончасида салқин шабададан ҳузурланиб, юмшоқ курсига ясланган кўйи атрофга суқланиб боқарди.

Рўпарадаги пахта чаноғисимон фавворадан бетиним шовуллаб, камалак тусда сув отилади. Унинг ортидаги маҳобатли театр биноси олдида одамлар уймалашади...

Ногоҳ одамларнинг бу қадар кўплиги, аксариятининг беғам-беташвишлиги Шойим полвонни ажаблантирди — уларнинг уйда зарур юмуши йўқлигига ҳайрон бўлди: тонг қоронғисидан қора хуфтонгача далада заҳмат чекмай, кундалик меҳнатдан сўнг гўзал гўшаларда масъуд кезишлари; дилхуш сайру томошаларда умргузаронлик қилишлари; илик-иссиқ пишиқчилик кунларида тўю тантаналарини ўтказиб олиш учун, еляб-югурмасликларини... ўйларкан, беихтиёр шаҳарликларга ҳаваси келди. Ва шунинг баробаринда таниш бир манзара ҳаёлида ёлқинланиб, кўзлари қисилинқираб кетди.

...Сомон сувоқли ҳовлилар ботиб бораётган қуёшнинг оловранг нурларига кўмилган. Тупроқ кўчани чангитиб, тўп тепиб юрган болакайларнинг қийқириғини барглари қонталаш дарахтлар ютиб юборади. Ўйлар узра аччиқ тун буруқсаб, ҳавода доғланаётган ёғ ҳиди анқийди. Кун-

ботар тарафдан бир боғ ўт орқалаган йигитлар, тугун-чакларини қўлтиққа қисган хотин-халажлар кўринадилар. Улар бирин-бирин уй-уйларига яқинлашиб, хайрлашишадди... Бир маҳал, кўча ҳувиллаб қолади, сўнг, ҳаял-замон ўтмай, ҳовлилардан койиш аралаш тажанг товушлар тирқираб уча бошлайди: бўм-бўш мис кўза даранглаб кетади, босма қудуқ дастаги шақирлаб, қувурдан шовуллаб сув қуйилади, очикқан сигир нолавор маърайди, қайсидир бир хонадонда гўдак асабий чинқираб йиғлайди... Қорамтир бўшлиқларда — гўё пасайгандек осмон гумбазида юлдузлар интизор келинчакнинг кўз қорачиқларидай жавдирайди... Катта тош йўлдан трактор елиб ўтади...

Шойим полвон мабодо шаҳарга кўчиб келса, ўн кун ўтар-ўтмас, сиқилишдан юраги тарс ёриларини ўйлади. Қўлларини кўкраги устида чалмаштириб, осмонга маҳзун тикилди: кўкимтир булутлардан пастда сийрак тумансифат тутун кезар, шаҳар осмони юлдузсиз эди. У негадир бунга таажжубланмади, яна майдонлиқ томон хаёлчан юзланди, энди жувонлару қизлар... кўзойнак таққан эркаклару бўз йигитларни кўриб — кўрмади, ғизиллаб елаётган ранг-баранг машиналар шовқинини эшитиб — эшитмади; сокин шуурида олис йилларнинг аччиқ хотиралари ҳамон ғужғон ўйнамоқда эди.

...Уйдим-чуқур тупроқ кўча катта тош йўлга бориб туташган. Тош йўл бўйларидаги гилос, ўрик, олма дарахтларининг бир-бирига чирмашган шохлари пастак уйларнинг парда тортилган деразаларига соя ташлаб туради. Ҳовлиларнинг орти бепоён пахтазор, аллазамонлар — унинг мўйлови сабза урган ўсмир чоғларида уйларнинг ҳам, пахтазорнинг ҳам ўрни боғ эди. Ундан бери орадан қирқ... сал кам қирқ беш йил ўтди. Боғ чеккасидаги сайхонликнинг бир бурчида юракларга титроқ солиб, кўҳна бир мозористон дўмпайиб ётарди... Эрта баҳордан то кеч кузакка қадар сайхонликда сигири, қўйларини боқиб, ўт терар; ошиқ ўйнаб, жўраларидан ўрик, ёнғоқ ютиб олар; ғам нима, ташвиш нима — билмас, ногаҳон бошига кулфатлар ёғилишини хаёлига келтирмас эди.

Ўткинчи умр карвони тўхтамай, қўним билмай ўтавераркан...

Ҳозиргидек ёдида, яхши эслайди. Эсламай-чи?! Чега-рада хизмат қилиб юрган акаси Қаюмдан қирқ биринчи йилнинг саратонида қорахат келди. Қорахат, Алпомишдек йигит ўрнига тоғдек мусибатни бағрига жо этган шаппотдек қоғоз!.. Сержаҳл, касалманд отаси Яхши оқсоқол бу ногаҳоний қайғу-аламга бардош беролмади, фар-

вандининг доғи ҳажрида куйиб соб бўлди... Келаси йилнинг баҳорида эса Шойимқулни чақиринди, у қайтиб келишига ишонмай; онаси, опаси, сингиллари билан хўшлашиб-хўшлашолмай; урушга жўнади...

Аммо қирқ йил қирон бўлса, паймонаси тўлган ўлар экан. Қишлоқдан қиргинбарот жангга жўнаб кетган йигирма чоғли йигитдан фақат иккаласи — Бешим бурут билан ўзи омон қайтди. Қайтди-ю, бироқ, катта хонадоннинг тутдек тўхиллиб, тоғдек нураганини кўрди, ёв яралаёлмаган юрак-бағри эзиллиб кетди; онасини ўз қавмига — Қодир авлиё қабристонига қўйишган экан, мунгайган қабрлар оралаган илонизи сўқмоқдан бориб, онасини зиёрат қилди, беомон хунрезликдан соғ-саломат қайтганлигини айтиб, юм-юм йиғлади, онажонининг гўри — лаҳати мунаввар нурларга тўлишини тилаб, етим бўтадек бўзлади. Тақдирга тан бермай иложи йўқ эди, шом қоронғисидан уйга қайтди. Узун тун бўйи ҳовлида телбаларча тентираркан, отасининг тақдирга тан эмас — жон берганини ўйлади; ўртанча сингисининг, «онам ойдин кечаларда ойнага қараб, ою юлдузлар орасида сизни кўрардилар», деганини эслади — онасининг шамдек ёниб адо бўлгани жароҳатга айланган юрагини қонатиб юборди; эгасиз, юпун сингиллари бирма-бир кўз ўнгидан ўтди... Охиरोқибат, фойдага қолган умрини заифа жигаргўшалари... учун бағишлашга аҳд этди. Кейин... кейинроқ, бирин-бирин сингилларини турмушга узатди, сўнграқ опаси Носир чойхоначининг Муқаддас қизига совчи бўлиб борди; раҳматли чойхоначи ажабтовур андишали одам эди, дарров розилигини айтибди: «Яхши оқсоқолнинг ўғлига қизим-ку қизим, бошимни сўраса берганим — берган! Етти кулча, бир калла қанд келтирсин-да, бир коса сув билан никоҳига ўтказиб, олиб кетаверсин...»

«Вожаб, замонлар одамларниям ўзгартириб юбораркан-да! — Шойим полвон ўша воқеалардан ўн йилча кейин рўй берган бир дилхираликни эслаб, хаёлчан бош тебратиб қўйди. — Ҳа-а, хом сут эмган банда-я! Эсиз Бешим бурут-а!...»

...Дарё-дарё қон кечган бўлса ҳам, томчи қони тўкилмаган Бешим бурут у пайтларда бригадир, бу эса полвон эмас — Шойимқул — бригадада сувчилик қилар эди.

Қаҳатчилик йилларида одамларнинг жонига ора кирган боғ энди қурий бошлаган, қадим даврлардан бери дунёнинг бебақолиги ҳақида мунгли бир ҳикоят сўйлаб келатган кўҳна қабристон ҳам кейинги пайтларда негандир ташландиқ бўлиб қолган эди.

Бир куни... О-о, у кунларни то умрининг охирига қадар унутолмайди! Ҳамиша эслаганда, айни лаҳзадаги каби жону жаҳони зирқираб кетади... Ушанда отаси қайта бошдан қазо қилгандек, бу ёруғ олам кўзига тубсиз-туйнуксиз жарлик мисол қоп-қоронғи кўриниб кетгани ҳамон ҳозиргидек ёдида. Раҳматли отаси, марҳум қавму қариндошларининг қиёматлик манзил-макони ғорат қилинганлигини қандай унутсин, ахир?! Лекин... лекин одамзод чидаркан. Жангоҳларда бир бурда нонини баҳам кўрган, оғир ярадор бўлганида музи кўчган дарёдан елкасида опичлаб ўтган жонажон жўраси Бешим бурут билан ҳатто юз кўришмас даражага борди... Аммо бари бир — чидади.

Мана, ҳамон чидаб юрибди. Начора?.. Эслаганда юраги узилиб тушгандек, суяк-сулгигача зирқираб оғрийдию мийиғида маъюс кулади, унсиз кулгиси эса йиғиға ўхшаб кетади.

Уша куни чошгоҳ маҳали офтобрўяда чой ичиб, гурунглашиб ўтирганларида, Бешим бурут парвосиз бир йўсинда:

— Боғни бузамиз,— деди дабдурустан.— Мозористониям...

— Нимага, нима учун, ахир?!— деди бу титраб-қақшаб.— Эсинг жойиндами, мозористоннинг сенга зиён-заҳмати тегаётгани йўқ-ку?!

— Шойимқул, арзу додингни бошқаларга айтасан, жўра!— деб тўнғиллади Бешим бурут.— Менга кў-ўп дағдаға қилма. Маъқулими?!

Унинг беҳазил гапираётганига тамом ишониб, рангрўйи сурпдек бўзариб кетган Бозор қари:

— Ўйнаб урсанг ҳам, ўйлаб гапир, бурут!— деди.— Султон суягини хўрламас. Бунчалик паст кетма, биродар. Нима деяётганингни биялпсанми ўзинг, миянги ишлайдими сира?!

— Бозор ака, мен ҳам сизларга ўхшаган хизматкор одамман!— деб кўкрагига мушт урди Бешим бурут.— Сизларга райис бийининг буйруғини етказяпман, холос. Юқоридан кўрсатма келганмиш, Генплон бўйича тош йўл бўйига иморат тушади, боғ билан мозористоннинг ўрнига эрта баҳорда пахта экамиз.

— Ҳамма бало шундаки, райис ҳам, сен ҳам бизга ўхшаган хизматкорлардан баттарроқсизлар.— Бозор қари бўғиқ овозда гапираётиб, чўққи соқолини юлқилади.— Зиғирчайм ғурурингиз йўқ, ориятингиз йўқ. Ёт, деса — ётасиз, тур, деса — турасиз. Мундай расмана одамга ўхшаб

Йўқ, жангал устига ётолмайман, баданимга тиканлари санчилади, йўқ, туролмайман, кетим яланғоч, деёлмай-сизлар. Ширин жонингиз озор чексяям, товугдай таппа ётасиз.

— Эй, Бозор ака, оғзингизга қараб гапиринг!— деди бирдан Бешим бурут ўдагайлаб.— Одамди ҳақорат қилманг лекин!

— Қўй, бурут, мени биласан-ку, пўписангни йиғиштир!— деб Бозор қари беписанд қўл силтади.— Қўй-қўй, гапирма... Баринг бир гўрсизлар. Бир ёмоннинг дастидан мавж урган дарё қурур. Райис бийингнинг латтачайнар гўсалалигидан Сўнмас ариқ кўмилиб ётибди. Ё ёлғонми гапим? Узинг айт, қани, ҳай, инсофданми шу?!

— Рост! — деди бенхтиёр Шойим полвон ачиниш билан.— Шундай ариқ барҳам еди-я!..

Қишлоқ бино бўлганидан бери маҳалла-қўй оралаб Сўнмас ариқ шарқираб оқиб ётарди. Унинг бундан кейин ҳам мудом оқиши учун кўп эмас, атиги уч жойда мустаҳкам темир кўприк қуриш лозим эди, аммо колхоз казолари харажату ташвишлардан қочиб, зарур маблағни вақтида ажратишмади. Шундан сўнг район сув хўжалиги мутасаддилари Сўнмас ариққа тегишли сувни колхоз чегараси бўйлаб оқувчи бетон каналга буриб юборган эдилар. Пировардида, бора-бора ариқ бутунлай кўмилиб, икки-уч йилдап буён ўрнига пахта экилмоқда эди.

— Қишлоқнинг путури кетгани билан сариқ чақалик ишингиз йўқ. Одамларнинг мол-қоллини яйловсиз қолдириб, сайҳонликка ҳам пахта экканларингиз етмагандай, энди ўликларимизниям беватан қилмоқчисизлар?— Жўшиб-тошган алам ва ғазабдан ҳирқираб, Бозор қари қўли қалтираган қўйи ёқасини чангаллади:— Ё тавба!— деди.— Онангни қози урса, арзингни кимга айтасан?!

Бешим бурут хезлангандек, бўйинни чўзиб:

— Юрагингизда мадда боғлаб ётган шунча дардингиз бор экан, нима учун райиснинг ўзига ёрилмайсиз, ахир?!— деди.— Мени кўп бошимни қотирманг лекин!

— Бурут, биласан-ку, мен одамзотдан қўрқардан ўтганман, йўқотар нарсам қолмаган.— Бозор қари шундай дея бемажол ўридан туриб, этагини силкиди.— Билиб қўй, керак бўлса райис бийингдан каттасингаям айтаман!..

Шойимқул орага чўккан сўнгсиздек туюлгувчи жимликни бузиб:

— Сен ўзинг бизнинг арзу додимизни етказолмайсанми, Бешим?— деди илтижоланиб.— Ахир биз ота-бобола-

римизнинг қабрини горат қилиш учун қон тўкмаган эдик-ку?! Уйлаб кўр, қабристонни-я, огайнижон?!

Бешим бурут қизариб-бўзариб:

— Бари бир фойдаси йўқ, аллақачон иш битган экан,— дея бошини қуйи солиб, минғирлади.— Кенг пахтазор ўртасида, кўндан мурда қўйилмай — ташландиқ бўлиб қолган бўйра ўрнидайгина мозористоннинг қўққайиб туриши ҳеч кимгаям ёқмайди.

Бирдан Шойимқулнинг миясига қон тепди:

— Бешим, ростми шу гапинг?!— деди қалтираб.

— Ёш бола эмасмиз-ку, жўра.

— Мен энди сенга жўра эмасман!— дея Шойимқул ириб ўридан турди-да, чопонини кифтига ташлади.— Даланни елкамининг чуқури кўрсин! Улсам — ўлигимга борма!..

Шойимқулнинг кўксига тугён урган алам ва армони беҳудуд эди — у дунёни бу дунё Бешим бурутнинг юзини кўрмасликка қатъий аҳд этди. Эртасигаёқ фермага борди, молбоқар бўлиб ишга кирди, қайтиб далага йўламади.

Бироқ, ҳали юз кўришажагини билмас, юз кўришмоқ эҳтимолини лоақал хаёлига ҳам келтирмас эди.

Аммо юз кўришди!

Ушанда айни қиш чилласи эди, намозгар чоғи сингирбузоқларига сув тутиб, охурларига хашак солиб юарди. Бир маҳал, ғижирлаб дарвоза очилди, ортига ўгирилиб, рўпарадаги нимқоронғи йўлакка қаради: телпагининг қулоқчинини тушириб, оёғига катта этик кийиб олган саккиз ёшлар чамасидаги болакай дилдираган алфозда ҳовлига кириб келмоқда эди.

Бехос қўнглига қандайдир ҳадикли бир ваҳм ўрлаб, эшикка яқинлашди, болакайни таниб:

— Ҳа, Ҳошим бойвачча!— деди таажжубланиб.— Тинчликми, ўғлим?

Аччиқ изғиринданмикан, Ҳошимжоннинг дўмбоқ юзлари, бурни қизариб, отасиникига ўхшаш пайваста қош-қовоқлари шишиб кетган эди. У шилқиллатиб димоғини тортди-да:

— Шойи амаки, отам айтдилар, ҳозир бораркансиз,— деди кўзларида ёш айланиб.— Отам ўлоптилар.

Бирдан аъзойи бадани муздек қотиб:

— Нима?!— деди Шойимқул анграйиб.— Отанг соғми ўзи?

— Йўқ,— деди Ҳошимжон бош чайқаб.— Пешин мактабдан келсам, сандали кодагида ухлаб ётган эканлар, уйқуларида бирдан доллавордилар, лекин туролмади-

лар.— У қўлнинг орти билан бурнини артиб, бир зум тек қотди, сўнг:— Боя дўхтир келиб кўрди,— деди йиғламсираб.— Эртадан кейин касалхонага олиб кетармишлар.

Шойимқул яшин ургандек карахт ҳолда:

— Майли, сен боравер, бачам,— деб айвон устунига беҳол суянди.— Мен изингдан етиб бораман.

Ҳошимжон қунишиб, изнга қайтди, дарвозадан чиқаётди, остонада тўхтади:

— Шойи амаки, боринг, ҳайми?— деди.

— А-а?— Шойимқул гарангсиб, бошини кўтарди, болакайнинг муштдек вужудидан ёғилиб турган ғамбодалик юрак-бағрини ўртаб юборди.— Шошма, мен ҳозир...

Қор майда-майда ёмғир аралаш буралаб ёғар, дарахтларнинг шохлари оппоқ оқарган, изғирин шамол деворларга бош уриб, ув тортарди.

Дилтанг бир жимжитлик шарпа қаби изғиб юрган ҳовлига кириб борганларида аллақачон қош қорайган, уйнинг пастак деразасида заъфарон нур хирагина милтилларди.

Намчил, рутубатли даҳлиздан ўтиб, исириқнинг оқимтир-кўкиш тутуни талхроқ ҳид таратаётган хонага қадам босиб қават-қават кўрпа устида қулаган гужумдек чўзилиб ётган Бешим бурутга безовта нигоҳи тушгани ҳамано томоғи куйишиб, кўзлари жиққа ёшга тўлди. Ва шу баробарида унинг чап бети, оғзи, кўзи қийшайиб қолганини кўрди, миясига ўтли нимадир санчилгандек, пешонаси тиршиб кетди; эрининг ёнбошида мўлтираб ўтирган Раҳима келинга сергак назар ташлади, сўнг сезиларсиз саросима остида, бурутнинг мажолсиз кўтарилган ўнг қўлини титроқ кафтлари орасига олиб:

— Бешим, ҳа, жўра?— дея каловланиб, тиз чўкди.— Тузукмисан? Уғлингдан эшитиб, ишонмадим, жўражон... Сенга нима бўлди?

Раҳима келин ҳўнграб юборишдан ўзини аранг тийиб:

— Камбағалнинг оғзи ошга етганда, бурни қонаркан,— деди асабий пирпираётган лабларини тишлаб-қимтиб.— Қаранг-а, қарчиғайдай учиб юрган одам... Мен ўзим бир етим ўсган бахтиқора элим, энди рўшноликка етдим, деганимда, бошимизга кулфат ёғилди, тоғажон.

— Ваҳима қилманг-э, келин! Тан — мезбон, дард — меҳмон, келиб-кетаверади-да.

— Ўў-ўқ,— дея Бешим бурут мўнг тўла кўзларини юмди, чап кўзи юмилмай, қонталаш оқи кўрниниб қолди. У шу кўйи хириллаган овозда дардкашлик билан гапира туриб, хиёлдан сўнг кўзларини очди.— Ноумид шайтон, лекин куним битган.

— Ярашмаган гапни гапирма-е, Бешим. Нима қила-сан, болаларингни қўрқитиб.

У хастаҳол тамшаниб, пўрсиган лабларини ялади:

— Рост, Шойимқул, — деди. — Дардим оғир, жўра.

Раҳима келин дувиллаб қуйилаётган кўз ёшларини ҳилвираган энгларига артганча, доктор келиб, устма-уст тўртта укол қилганини, кетаётганида эса, ҳозирча шундан бошқа дори-даво керак эмас, деганини айтиб:

— Уринларидан қўзғатмаслик керак эмиш, — дея эрига хавотирли назар билан қараб қўйди. — Эрталаб яна хабар оларкан, икки хил дориям ташлаб кетди.

— Ҳозирги дўхтирлар жуда бало, — деди Шойимқул кўнглидан кечаётган машъум гумонини сездирмай. — Ажалдан бошқасига чора топади улар... Ҳали кўрасиз, отдек соғайиб кетади.

Бирдан Бешим бурут инграиб, яна кўзларини юмди, ҳарсиллаб пафас олди.

Раҳима келин типирчилаб, жонсараклик билан эрининг бошини сийпалаб-уқалашга тушди...

Хонага совуқдан юзлари кўкариб кетган Ҳошимжон кирди, бурчакка ўтди, бағрини сандал қиррасига тираб, аввал отасига, сўнг онасига мунғайиб тикилди.

— Инакка ўт солдингми, бачам? — деди Раҳима келин.

У бурчинини тортиб:

— Ҳа, — деди. — Опам овқат сузоптилар.

— Оч қолдингми, бачам?

Ҳошимжон индамай, бош ирғади.

— Тур, ҳай, Фазол келгунича дастурхонни ёз. Ана, гокчада.

— Пича исиниб олай, она, — деди Ҳошимжон сандалга суқилиброқ ўтириб. — Оёқларим яхлаб кетди, акир.

Раҳима келин энди эрининг карахтлашган, чалажон чап қўлини уқалаётган эди, сскин ўрнидан турди, сандал устига дастурхонни ёзиб, иккита нон олиб қўйди-да, аста даҳлизга ўтди.

Бир оздан сўнг жамалак сочлари нимдошгина рўмоли остидан чиқиб турган майиздаккина Фазолат уйга бир хокандоз олов кўтариб кирди, Шойимқулга салом бериб, отасига хавотирли назар билан тикилган кўйи сандалга яқинлашди. Унинг узун-узун киприклари намланган, бўғриққан лўппи юзлари ва кўз қорачиқларида адоқсиз бир изтироб аломатлари изғирди. У оловни сандалга солиб, орқасига тисарилди.

Орадан хиёл фурсат ўтар-ўтмас, Раҳима келин икки товоқда шовла келтирди, каттароқ товоқдагисини ўртага

қўйиб, Шойимқулни овқатга манзират этди, кичикроғини эса эрининг ёнига олиб ўтди.

Шойимқул хийла оч эди, болалар билан қандайдир ийманибгина овқатлана бошлади.

— Мен емайман,— деди Бешим бурут ихраниб.— Ўзларийиз...

— Болаларгаям бердим, қозондаям бор,— деди Раҳима келин унинг оғзига овқат тутиб.— Олинг, жиндай енг, қувват бўлади.

У қўярда-қўймай, эрига икки ошам юмшоққинна шовладан ошатди.

— Еёлмайман, ахи-ир!— дея Бешим бурут нолиниб, учинчи ошамни қайтариб ташлади.— Томоғимдан ўтмайди-и! Э-э, художо-ои!..

— Майли, Фазолжон, майли, еманг,— деб Раҳима келин унинг лаб-даҳанини артди.— Бир қултумгина чой ичасизми, ҳай?

Бешим бурут индамай, кўзларини юмди.

Унинг қийшайган, аянчли юзларига қараб туриш... азоб эди.

Шойимқулнинг кўксини нимадир беаёв гижимлади, иштаҳаси бўғилди...

Дастурхонга фотиҳа ўқилгач, Фазолат ўртадан товоқларни йиғиштириб олди.

— Энди сизлар уйлариңизга ўтинглар,— деди Бешим бурут хотинига.— Сандалнинг тўрки кодагидан Шойимқулга жой тўшаб бер.

Шойимқул уйига қайтиш умидида бетоқат эди, унга алланечук истиҳолалани тикилиб:

— Ҳали эрта-ку, Бешим?— деди.

У эса бунинг ниятини пайқагандек:

— Ё кетмоқчимсан, Шойим?— деб сўради.

— Сизни бу аҳволда ташлаб, ҳеч қаёққа кетмайдилар, хотиржам бўлинг,— деди Раҳима келин эрига, сўнг бунгга юзланди.— Тогажон, ўшандан бери бу кишининг аламлари ичида, сиз жўрангизни кечиринг...

«Мен-ку, кечирарман-а!— деб ўйлади Шойимқул.— Лекин.. лекин ўша марҳумларнинг руҳи кечирарми-кан?..»

— Бешим, сен билан гурунглашиб ётмоқчиман. Иккаламиз яйраб чақчақлашмаганимизгаям кўп замонлар бўлиб кетди.

— Ҳа,— деди бурут безовта қўзғалиб.— Айб мендан ўтган, жўра.

— Қўй, эсламайлик шуни.

— Э-э, Шойимқул, эсламай бұларканми, жұра-а!..

Раҳима келин уйдан чиқаётиб, бұсағага етганда, нима-дир ёдига тушгандек тўхтади, эрига мўлтираб:

— Қўл-оёқларингизни уқалайинми?— деди.— Дўхтир айтувди-ку, а?

— Керак эмас... Шошма. Косада сув келтириб қўй.

Раҳима келин жавдираб:

— Сувни нима қиласиз?— деб сўради.— Чойнакда чой бор-ку?!

— Юрагим куйиб кетяпти...

Шойимқул ташқарида шамоллаб қайтгач, болордаги симга осиглиқ чироқ пилигини сал пасайтирди.

— Хатолик мендан ўтган экан, Шойимқул.— Унинг хастаҳол, хаёлчан оҳангдаги овози олис... олисдан келаётгандек, ҳорғин ва титроқли эди.— Кўкрагимга нишон тақишни ўйлаб, калтафаҳмлик қилган эканман, жұра. Уша ишга бош қўшмаслигим кераклигини кейин тушундим.

— Утган ишга салават. Сен бунақа гапларни ёдингдан чиқар, тезроқ соғайишингни ўйла.

— Билиб ётибман, Шойимқул, куним битган, жұра...— Бешим бурут ўшандан бери қотиб ухлаёлмаслигини, тунлари эса мижжа қоқмай юрганини айтиб:— Пинакка кетишим билан катта бир оқ айғирга миниб олган отанг устимга бостириб келаверади,— деди.— Ваҳимага тушганимдан терга ботиб, уйғониб кетаман. Ухлаёлмайман...

Ногоҳ юраги дукурлаб ураркан, Шойимқулнинг қулоқлари остида отасининг бир ҳангомаси жаранглагандек туюлди. «Ёлу думи қол-қора, оппоқ отимиз бўларди. Кўп ақлли, кўп учқур эди жонивор... Колхозлаштириш йиллари олиб қўйинди. Кейин қайтиб кўрмадим». Қизиқ!.. Шойимқул аллатовур ҳайрат ва надоматда донг қотиб, кўзларини юмди. Қоронғилик бағрида оппоқ от минган бир мўсафид еру осмон ўртасида учиб юрарди.

— Агар шу дарддан омон-эсон қутулсам... Қутулармиканман, Шойимқул?

— Ҳм, қутулсан... Лекин ўзингни кўп уринтирма-да!.. Вақт ҳам кетди, дамингни олмайсанми?

— Йў-ўқ, сен билан гурунглашсам, чарчамайман. Дилимдаги ғашлик, ғуборлар тарқаяпти.

— Узлякиб қолма, ишқилиб.— Шойимқул тўшак устида чордана қуриб, елкасига чопонини тортди.— Мен ҳам сен даюсни соғинганман, ишонсанг.

— Мендан қанча гина қилсанг, ўпкаласанг, ўрни бор, Шойимқул!— дея у дабдурустдан боладек йиғлаб юборди.— Лекин мен гумроҳни кечир, жұра, кечир...

— И-и, ёш боламисан!— Шойимқул шартта унинг ёнига ўтиб, кўзёшларини артди, пиёлага илиқ чой қуйиб, оғизига тутди. У эса чойдан озроқ ҳўплаб, бас, деган каби аста бош чайқади.— Бешим, бунақа гаплардан гаплашмайлик, оғайним. Мениям қийнаб қўяяпсан.

— Э-э, қулоқ сол-да!— дея у ютиниб, сандалнинг бурчакдаги кодагига ишора қилди.— Бугун пешин чоғи мана шу ерда мудраб ётган эдим. Бир маҳал осмону фалакдан қамчи ўйнатиб, отанг устимга от суриб келди. Бирдан туриб қочолмадим. Отанг мени олдига ўнгармоқчи бўлди... Уддалаёлмади. Шунда оқ айғир орқа бўйини аралаш бошимдан ғарчиллатиб тишлади! Додлавордим. Кўзимни очсам, бола фақир Ҳошимжон тепамда қалт-қалт титраб турибди. Дарров ҳовлидан онасини чақириб кирди. Аҳволимни кўриб, у бечораям қўрқиб кетди, болани дўхтирга жўнатиб... шоша-пиша кийим-кечагимни алмаштирди-да, бир амаллаб, бу ёққа ўтказди.— Бешим бурут тобора хансираб-ҳансираб галирар, қийшайиб қолган чап кўзи ботбот ёшлариб, ўнг кўзи мунгли мўлтирар эди.— Дўхтир келиб, жойидан қўзғатмаслик керак эди, деди. Кейин, бўйинимни кўриб, кимдир урган гумон қилди. Йў-ўқ, дедим, уйқумда от тишлаганини айтдим. Эрта ёруғда кўрарсан, бўйиним моматалоқ бўлиб кетганмиш.

— Қоғи юришмай, уқоғиб қолгандир.

— Ҳа, мияга қон қуйилган, деди дўхтир. Дардинг келмоғи осон экан-да...

Шойимқул гап қўшмай, хўрсниб қўйди. Унинг тезроқ ухлашини истарди. Туриб, ўрнига ўтди.

Ташқарида ҳамон изғирин шамол увлар дераза ойналарига бетиним қор урилиб, алланечук сирли ва ғамгин шитирлар эди.

Анчадан сўнг Бешим бурут беҳузурланиб, мудроқ овозда зорланди:

— Уй қоронғи бўлиб кетди. М-мени ваҳима б-босопти. Яна...

Шойимқул индамай, ўрнидач турди, унга:

— Қўрқма, Бешим, ухлайвер, мен шу ерданман, оғайним,— деб пиликни кўтарди.

Чироқ аста гичирлаган кўйи тебранди, кўланкалар деворларда сассиз-садосиз суриниб, безовта лапангладди.

Бир пайт, уйқу элитган экан, қаттиқ хириллаган товушдан чўчиб уйғондию илкис қаддини тиклади.

Бешим бурутнинг қўллари ҳавода чангакланиб силкинар, кўзлари қўрқинчли олайиб кетган, ўқлоғдек бўртиб

чиққан бўйин томирлари жон талвасасида титрамоқда эди.

Туйқус аъзойи бадани жимирлаб, юрагига ҳадикли бир титроқ кирди: жўраси — дарё-дарё қон кечиб, қирғин-қиронларни доғда қолдириб қайтган жонажон жўраси беҳад-беҳудуд аламу армон ичра жон таслим қилмоқда эди... Саросимада пичирлаб, калима ўғираркан, косадаги муздек сувдан пиёлага қуйиб, унинг қақраб-пўрсиган қонсиз лабларига тутди.

— Ич, Бешим, сув... сувдан ич.

Худди ана шу лаҳзада Бешим бурутнинг жисму жонидаги жонсарак титроқ бирдан тинчиб қолди...

Кейин, Шойимқул гангиган алфозда унинг аллатовур... шишадек совуқ ялтираётган кўзларини аста сийпалади — юмдиrolмади; бўйра остидан бир чимдим намчил тупроқ олиб, солқиган қовоқларга авайлабгина суртди, лекин бу ҳам фойда бермади.

Марҳумнинг ортида ёшгина хотини, норасида гўдаклари, тикланмаган рўзғори... қолган эди — аламнок чақчайган кўзлари юмилмади.

Шойимқул қаёқдандир дафъатан қўлига илинган оппоқ дока билан марҳумнинг жағини боғлагач, тоғдек жимжитлик бостириб келаётган уйда ўтиролмади, тонг бўзариб қолган, сахархез хўрозларнинг бўғиқ қичқириқлари эшитилмоқда эди, кийиниб, даҳлизга чиқди, томоқ қириб, аста қўшни хонанинг эшигини қоқди.

— Кели-ин.

Ичкаридан Раҳима келиннинг таҳликали, бетоқат овози отилиб чиқди:

— Ҳа, ки-им?!

— Келин, Бешим... Бешим...

Ҳаял-замон ўтмай, сочлари тўзиган Раҳима келин изиллаб, бўсағада пайдо бўлдию Шойимқулнинг ўкинчли таскин-тасаллисини эшитиб-эшитмай, эри ётган уйга учиб кирди. Ва орадан лаҳза ўтар-ўтмас, чапагидан чанг чиқиб, чинқираб юборди:

— До-од, уйим куйди!!

Ҳа, умр карвони ўтаверар — Азроил қўшилган Ажал арава паймонаси тўлганларни олиб кетавераркан, ёру биродарлари эса чирқиллаб қолаверар экан.

Кейин... баҳорда сайланган янги раис Қудратов ялинб-ёлвориб, бунинг — Шойим... Шойимқул Яхшиевнинг зиммасига бригадирликни юклаган, аммо бу ҳам ўз сўзида туриб олиб, бузилган боғу қабристон ўрнига пахта эмас, негадир маккажўхори экишга раисни кўндирган эди.

Шойимқул беҳабар — ўша йилли энг катта қазолардан бирининг маккажўхорига ишқи тушиб, уни «дала маликаси» деб атаган экан... Бунинг етиштирган бўйи уч газ, сўтаси ўн беш-йигирматадан кам бўлмаган маккажўхорилари катта кўргазмада қазоларни қойил қолдиргач кўкрагига катта нишон тақишди. Шу-шу иззат-обрўси қаҳрамонларникидек, мажлису йиғинларда Шойим полвон, дея тилга олиनावериб, полвон лақабини ҳам орттириб олди.

Мана, салкам чорак асрдан бери Шойим полвон ўша — ўйдим-чуқур тупроқ кўчадан тонг-сахарлаб далага қатнайди, баъзан шом қоронғисиди, баъзан тун ярмидан оққанда уйига қайтади. Ҳафталаб хотини билан бир дастурхон теварағиди ўтиролмайдди, гоҳо бир-биридан ширин невараларини ўн-ўн беш кунлаб кўролмайдди. Аммо обрў-эътибори қаҳрамонларникидан кам эмас...

Утган кун Қудратов, Тошкентдаги кенгашга борсангчи, бир ўйнаб келасан, деганида, бу, аввалига энгагини қашиб, ўйланиб турган, сўнг шошиб рози бўлган — кенгашга келишдан кўзлаган мақсади бор эди, аммо кенгаш бир кунлик экан, бугун тугади, эртага жўнаб кетишлари керак, аллақачон самолётга патта ҳам тайёр. Райнжроком рансидан яна бир кунга рухсат сўраган эди, уришиб берди.

Нима қилсайкин, бари бир, қолаверсамикан-а?..

Шу пайт чорраҳа бўйидаги баланд бинонинг мрамар пештоқида ранг-баранг чироқлар чарақлаб ёнди. Шойим полвон қизил, кўк, сарнқ... тусда ўчиб-ёнаётган сонсиз-саноксиз чироқларга анграйиб қараркан, беихтиёр бу қадар беҳисоб рангин чироқлар билан ўзининг қишлоғини, ҳатто колхозни обод этини мумкинлигини кўнглидан ўтказди. Кеча кўзи тушмаганми, пайқамаган экан, буларнинг дам шамол тўзғитаётган лолазорга, дам учиб бораётган самолётга айланиб, ўчиб-ёнаверишига ажабланди.

Қўққис чироқлараро камалакранг ёзувини кўриб, баттар полвонининг таажжуби ортди, ғалати илму амалдан ҳайратга тушиб, қизиқиш билан ўқий бошлади:

ЗАРШУНОС ПАХТАКОРЛАРИМИЗГА ШОН-ШАРАФЛАР!

Ловуллаётган олқишдан гўё полвоннинг баҳри дили яйраб кетди. «Эҳа-а! — Ажинлар тилиб-тилиб ташлаган қорача юзларида майин бир жилмайиш жилоланганча, Шойимқул ажабтовур бош чайқаб қўйди. — Яша-е, оғай-ним... Ҳукумат!»

Ногоҳ қия очик эшикдан қулоғига суюкли ҳофизнинг янгроқ овози жаранглаб урилди. Бу энди ҳар қандай алангали олқишдан ҳам аълороқ эди, ирғиб ўрнидан турдию ичкарига кирди.

Раиғин телевизор япроқлари қиёқсифат каттакон тувакгул биқинида турар, унда қора костюм кийиб, пахтадек оппоқ кўйлак устидан бежирим бўйинбоғ таққан кўзтаниш Мухтор ҳофиз дуру жавоҳирлар қадалган торини бағрига авайлаб босган кўйи бор бўйинча кўриниб, эзгин, шикаста бир оҳангда хониш қилмоқда эди.

Ғам емак бўлмиш ишим, йўқтур вале ғам ер кишим,
Турфа ишким, гарчи, беғамхормен, ғамхормен.

Эритиб, сел қилгувчи куй ва қўшиқ оғушида Шойим полвон борлиғу йўқлик аро сархушланиб ўтирарди. Туйқус узун, нимқоронғи йўлакнинг у тарафидан тапир-тупур оёқ товушлари эшитилди. Полвон оғриниб, елкаси оша ўгириларкан, бурчакдаги стол орқасида меҳмонхона калитдори — қайрилма қошлари, чарос кўзларига қуюқ сурма тортган жувоннинг хаёлчан қалам тишлаган кўйи қўшиқ тинглаётганини кўрди... Шу аснода йўлакдан дўпписи шалпанг қулоғи томон қийшайган, қора шимининг икки чеккаси сарғиш ҳошияли, қирқ ёшлардаги қоқчакак бир йиғит отилиб чиқиб, телевизор рўнарасида таққа тўхтади.

— О-о, Мухтор акамнинг ўзлари-ку, ўғилларимикан, дебман-а!— дея у курсига чўкди-да, илжайиб, жувонга назар ташлади.— Шонраҳон, Мухтор акамларнинг ўғиллариям-чи, жа-а қийқиртириб айтади-да, овози зўр!..

— Эштайлик, Мирфаёз ака,— деди жувон унга қаламнинг учини найзадек тўғрилаб.— Худо хайрингизни берсин...

— Бўлди, тамом!— Мирфаёз ҳамон ўша илжайиш билан иккала қўлини баравар юқори кўтариб, курсига яланди.— Ман жимман.

Жимлик қўйнида нолавор қўшиқ тобора ҳаволанар мусиқага уйғун бир дилгир оҳанг юракларни жимирлатиб, мия қатламларида аксу садо берар эди.

Жон талошур мен не дардим билгурур, не сиҳхатим,
Не ўлукмен, не тирик, не соғ, не бемормен...

Туйқус ширин бир орзиқиш Шойим полвонни энтиктириб юборди: кенг-мўл чорбоғининг ўртасида Мухтор ҳофизни мастона қўшиқ айтаётган алфозда тасаввур этдию

Тошкентга келишдан дилига туккан мақсади — тўйга номдор хонандаю созандалардан топиб айтиш истаги яна бирдан мавж урди. Ёлғизгина ўғли Баҳодир... Баҳодирнинг никоҳ тўйини «довруғи Доғистонга етадиган қилиб» ўтказмоқчи. Бу кўп йиллардан бери орзиқтириб келаётган орзу-умиди... Ҳамон таассуфдаки, негадир унинг хатна тўйи гарибгина кечган — Рухсат яллаци «Ҳилийла ёрим»ни айтиб, хонандалик қилган эди.

«— Шойимқул, қайдасан, ука?

— Мен шу срдман, Шоди ака.

— Ёнимга яқинроқ кел, ука... Ҳой Муқим сартарош, кўлининг баландроқ кўтар, жўра! Ҳали насиб килса. Шойимқул неварасининг пўпагини ҳам ўзинг кесиб, кўлини ҳалоллайсан... У-ў, халойиқ, қани, омин, денг! Шойимқул ўғлининг никоҳ тўйига ҳаммамизни худойим омон-эсон етказсин!»

Гуруллаган фотиҳа садолари шу тобда ҳам қулоқларини эриллашиб юборгандек, киприклари намланиб, Шойим полвон негадир қора шими сарғиш ҳошнияли йиғитга умидвор қараб қўйди. Полвон энди телевизорни тамом унутган. хотирида яна кадрдон ўтмиши нурланмоқда эди... Муқим сартарош ҳам, гузар оқсоқоли Шоди Жўра ҳам хўп ажойиб одамлар эди. Уларнинг ўшанда айтган мадаббахш сўзлари — ўтли тилаклари ҳануз ҳозиргидек ёдида, дам-бадам эслагани сайин тантанавор айёмни хаёлида ёрқин гавдалантириб, бестоқат антикади.

«— Шошманг, халойиқ, шошманг! Шойимқулнинг топган-тутгани бундан кейин ҳам тўйларига буюрсин. Ўғлининг никоҳ тўйига Тошкану Хоразмлардан созандалар чақириб, элга довруғи Доғистонга етадиган қилиб, катта тўю томошалар берсин».

Шойим полвон безовталаниб, тағини ошкора илинж билан йиғитга ўгирилиб қаради: у юмшоқ курсига кўмилиб, жимгина телевизорга тикилиб ўтирарди.

Хийла фурсатдан сўнг «Республика пахтакорларининг йиғим-терим олди кенгаши қатнашчиларига атаб берилган» концерт тугади.

Полвон ҳардамхаёллик билан ўрнидан турди, жувонга бир назар ташлаб, йиғитга яқинлашди-да:

— Кечирасиз, огайним, — деди паст овозда гапириб. — Ёиздан бир нарса сўрасам майлими?

Йигит ҳайронсираб, қоматини тиклади:

— Марҳамат,— дея ёнидаги бўш курсини кўрсатди.—
Ўтиринг... Эшитаман?

Шойим полвон чўнқайиб ўтираркан, ўнгайсизланиб,
тагин жувонга гуноҳкорона қараб қўйди, сўнг:

— Шу... Мухтор акангизни тўйга айтса, борармикан?—
деб сўради.

— Ҳа-а, бўлмасам-чи!— деди йигит қўлларини қан-
дайдир ҳафсаласиз силтаб.— Тўйга таклиф қилмоқчимми-
сиз?

— Сизнинг отингиз....

— Мирфаёз Мирқодиров,— деди йигит исми-шарифни
айтиб.

— Бояги гапингиздан билиб қолдим, Мирфаёз оғай-
ним,— дея полвон суҳбатга зимдан қулоқ солиб турган
калитдор жувон томон ишора қилди.— Сиз Мухтор ҳофиз-
ни яхши танийсиз, чоғимда.

— Мухтор акамла жонажон қўшним-ку!— деди Мир-
фаёз алланечук тоқатсизланиб.— Хизматингиз бўлса, тор-
тинмай айтаверинг, мулла ака.

— Ҳа-а, яшанг, оғайним!— деди полвон.— Мени қўш-
нингизникига олиб боролмайсизми? Жон оғайним, агар
иложи бўлса, ҳозир учраштирамангиз?— Унинг ўйланиб
қолгани беихтиёр полвонни сергаклантирди.— Мухтор ҳо-
физ шу маҳал уйдамикан ўзи?

— Уйда-ку, бу кўрсатув камида уч кун аввал суратга
олинган,— деб Мирфаёз дўпписини кўтариб, калта сочла-
рини қашиди.— Лекин бу ёғи қандоқ бўлди энди, мулла
ака. хизматдаги одаммиз, кейин йўлиям анча олис.

Кутилмаганда жувон суҳбатга аралашиб:

— Олиб бора қолинг, Мирфаёз ака!— деди.— Маши-
нангиз бор-ку, бирпасда бориб қайтасизлар. Кейин, ама-
ки сизни хурсанд қилдилар.

— Ҳа-ҳа!— дея Шойим полвон шошқалоқлик билан
ўрнидан туриб кетди.— Ўзимиз шаҳарлик бўлмасак ҳам,
шаҳар кўрганмиз, оғайним. Сизни албатта хурсанд қи-
ламан.

Жувон навозишли жилмайиб:

— Бўлди, энди олиб борадилар...— деди.

— Қўймадингиз-қўймадингизлар-да, Шоирахон!— Мир-
фаёз даст ўрнидан туриб, полвоннинг тирсагидан тутиди.—
Келлинг бу ёққа, мулла ака.

Полвон унга эргашиб, ойнакор деворга яқинлашди.

— Ҳу анави панжарани кўряпсизми?..— Ташқари қо-
ронги, деразалардан хира ёғду тушиб турар, йўлак адоғи-

даги панжара эса кўзга қорайиб кўринарди.— Ана ўша ерда темир дарвоза бор. Пастда мени кутиб туринг.

— Раҳмат, оғайним!— деб Шойим полвон унинг кифтига миннатдорона қоқиб қўйди.— Мен аввал бошлвгизмизга айттайин, хавотир олиб юрмасин, кейин, бирпасда тушаман.

— Бўпти.— Мирфаёз зина томон юриб, бунга тайинланди.— Ҳаяллаб қолманг лекин!..

Шойим полвон стол ёнида бир зум тўхтади, жувонга хандон-хушон раҳматлар айтди сўнг райижроком раисига тегишли хона олдига илдам бориб, аста эшикни қоқди.

— Киришг!— Дўриллаган овоз эшитилди ичкаридан.— Кираверинг!

Полвон эшикни очиб, бўсағада таққа тўхтаб қолди: турли тансиқ таомлару турфа хил ичимликларга сероб стол атрофида қин-қизил юзларини тер босган иккита колхоз раиси, кўзлари хуррам чақнаётган донгдор бригадир аёл, тагин бир... бежиримгина кийинган жувон, унинг ёнида эса кўйлагининг очиқ ёқасидан оқ оралаган жунлари кўпириб турган Ваҳобов ўтирарди.

— Кечирасизлар,— дея полвон ортига тисарилди.— Мен...

— Ҳа, полвон?!— деди Ваҳобов.— Нима гап?

— Рухсат берсангиз бир жойга бориб келмоқчи эдим.

— Қаёққа?

— Жавоб бераверинг, оқсоқол,— деб «Оқ олтин»нинг раиси такаббурона ишшайди.— Уладиган дунёда полвон ҳам бир яйрасинлар.

— Э, биз ўлганда яйраймиз, раис!— деди полвон, сўнг Ваҳобовга юзланди.— Биздики рўзгор ташвиши, оғайним. Йигирма бешинчида ўғилни уйлантирмоқчимиз. Меҳмонхонанинг бир ишчиси билан ҳозир Мухтор ҳофизникига бориб келмоқчийдим.

— Уҳ-ҳ!— деб юборди иккинчи раис.— Тўйни катта қилмоқчи экансиз-да, полвон?

— Ҳа, ният-да, оғайним.

— Жуда яхши. Зў-ўр!..

Донгдор аёл елкасига сирғалиб тушган пешонабоғини бошига тортаркан, қош учуриб:

— Тўйга бизларниям айтасизми, Шойим ака?— деди.

— Тўй сизларсиз ўтармиди,— деди полвон манглайини тириштириб.

Ваҳобов тасмоқ қириб, қовоғини уйди:

— Бугун кенгашда айтилган гапларнинг маъзини ча-

қиб ётиш ўрнига...— деб тўнғиллади.— Боринг. Тез қайтинг!

Шойим полвон индамай, қош-қовоғи чимирилиб хонадан чиқди, эшикни ёпди.

Кўча чароғон, ҳаммаёқда чироқлар порлаб ёнмоқда эди. Қаёқдандир гумбурлаган мусиқа садолари таралади. Меҳмонхона олдидаги майдоннинг ҳар ер-ҳар ерида одамлар тўп-тўп бўлиб гурунглашиб турар, кифтларига қайиши узун-узун сумкача осиб олган қизлар эса у ёқдан-бу ёққа сайрона юришар эди.

Шойим полвон йўловчилар оралаганча, ҳамон гавжум магазинни айланиб, меҳмонхонанинг орқа тарафига ўтди, узоқдан оппоқ «Жигули»ни кўрди, темир-панжара дарвозани қулфлаётган Мирфаёзни таниб, одимини тезлаштирди.

Машина эшигини очаётиб, Мирфаёзнинг унга нигоҳи тушди:

— Келдингизми?— деди.— Кетдик!

Полвон орқа ойнасига парда сирилган «Жигули»нинг юмшоқ ўриндиғига ўтираркан, беш-тўрт дақиқа муқаддам рўй берган дилхираликни унутгандек, буруннинг қонидай қип-қизил филофни аста силаб қўйди. Машина жойидан қўзғалиши билан суянчиққа баҳузур суяниб, тунги Тошкентнинг гўзал манзараларига суқлаиб тикилди. Аҳён-аҳёнда гилдиракларню тепасидаги симларидан учқун сачратиб елаётган трамвайлар, троллейбусларнинг гувиллаб ўтиши, симёғочларга осилган гулдастадек чироқларнинг чарақлаб ёниши, хиёбонларда сайр этиб юрган йигит-қизларнинг хушнуд-хушчақчақлиги... туйқус завқини жўштириб юборди:

— Шаҳарда яхши-да!— деди.— Ўзингга ўзинг хўжайинсан. Томошахоналар кў-ўп... Сизларга ҳавасим келади, оғайним!

— Э, шаҳарда яшаш оғир бўлиб кетди, мулла ака!— дея Мирфаёз бош чайқаб, қиё қараб қўйди.— Ресторанлару томошахоналарнинг роҳати сизга ўхшаган меҳмон акаларимизга буюрган. Биздек шаҳарликлар учун... Э-э, нимасини айтай? Ойлик маошимиз юз эликнинг нари-берисида. Ана шундан ўзингиз тушуниб олаверинг, мулла ака.

Шойим полвон уни ваҳимачи гумонсираб, гапларига ишонмади:

— Келин ишлайдиларми?— деб сўради.

— Ҳа,— деди Мирфаёз.— Ишлайди. Келинингиз чевар, рўзғор юмушларидан бўш вақтларида дўппи тикиб, мижозларига кўтарасизга берворади. Ўзим ҳам баъзан-баъзан

киракашлик қилиб тураман. Энди... Сабаби тирикчилик-да, мулла ака.

— Шукур қилинг сиз, оғайним!..— дея полвон беихти-ёр пешонасини тириштирди.— Қиссатешарлик қилмас экансиз-ку! Меҳнатнинг айби йўқ, оғайним.

Орага жимлик чўкди.

Полвон негадир хомушланиб, кўчага юзланди. Шаҳарнинг бу тарафида тобора одамлар сийраклашиб бораётганини пайқади. Кўп ўтмай, сершовқин йўллар, деразалари чароғон қаватли иморатлар орқада қолиб кетди. Салдан сўнг ўскин дарахтлари тепасида сокин шовул-лаётган, деворлари бир-бирига туташ ҳовлилар бошланди.

— Шаҳарда яшаш осон эмас, мулла ака,— деди Мирфаёз тағин дабдурустан нолиб. Чамаси, у текки эшитар қулоқ топса, жим туrolмас эди.— Қизталоқ, бизда қиз узатишдан қийини йўқ. Лекин, эшнтишимча, сизларда ўғил уйлантириш жа-а оғир эмиш-а? Қиз тараф қалин пулини катта олади, дейишади. Ростми шу гап?

Шойим полвон унинг гапларидан ҳайратга тушиб ўтирарди, чаккасини қашиди-да, мийиғида кулиб:

— Бошқаларни билмайман-ку, лекин мен учун қийин бўлаётгани йўқ,— деди.— Беш қиз узатдик. Хоҳ ишонинг-хоҳ ишонманг— берган пулларини кўзим кўрди, қўлим тутди, лекин қўйни-қўнжим кўрмади. Ҳаммасиникини ўзига куёв саломида, куёв кўрдисию қиз чорларида, кейин, бешик тўйларида ёнимдан қўшиб-чатиб, зиётиси билан қайтарганман. Биттаю битта ўғлим бор. Беш ёшида суннат тўйини ўтказганмиз. Ингирма йилдан бери никоҳ тўйига атаб, йиғдик-йиғиндик. Шу йил институтни тугатиб борди. Эру хотин шунга илҳақ эдик, энди ҳеч қийналмай уйлантиряпмиз.

— Қанча қалин пули тўладингиз?— деб сўради Мирфаёз жиддийат билан.— Ё тўй куни бериладими?

— Келинг, миннат бўлмасин, берганимни эмас, олганимни айтаман,— деди Шойим полвон гапида давом этиб.— Кейжа қизимизни узаганимизда икки минг нақд пулидан ташқари энг сара ундан тўрт халта, икки қоп гуруч, шунга яраша ёғ, қанд-қурс... Яна битта боқиманда қўчқор билан бир соғин сигир олганмиз. Лекин бунга беш-тўрт йил бўлиб кетди.

— Демак, ҳозир кўпроқ экан-да?

— Ҳа, шунақароқ,— дея полвон ташқарига тикиларкан, тўйни гумбурлатиб ўтказажанини ўйлади, тағин Мухтор ҳофизни тўй даврасида тасаввур этиб, бетоқатлан-

ди.— Тошкан ҳам роса кенгайиб кетган экан-да. Ҳали кўн юрамизми?

Улар сердарахт, кимсасиз кўчадан энди секин боришарди. Чор атроф жимжит... Кўча бўйларида панжара билан ўраб олинган боғу боғчали ҳовлилар қорайиб турар, рангин пардалар тортилган қўшқават деразалардан қоронғи бўшлиққа заъфарон ёғду тараларди.

— Йўқ, келиб қолдик,— деди Мирфаёз.— Ҳув анави неон чироқ ёниб турган симёғоч ёнидаги уй Мухтор акам-ланики бўлади. Кўчамизда фақат бизларнинг ҳовли қошида чироқ бор.

Шойим полвон бу овлоқ манзил-маконнинг қандайдир оромбахшлигини ҳис этди — ҳаммаёқ ғаройиб бир осойишталик оғушида эди.

Мирфаёз машинани қўнғирранг темир дарвозага тақаб, аста тўхтатди.

— Келдик,— деди, сўнг тушаётиб, қисқагина бабаплатди.— Мана шу бизнинг ҳовли.

Шойим полвон эшикни секин ёпаркан, ғиштин иморатга кўз қирини ташлаб:

— Яхши, обод жойда яшаркансизлар,— дея майин, намхуш ҳаводан ютоқиб нафас олди, кўкка қараб, ғуж-ғуж чарақлаган юлдузларни кўрди.

— Уйга кирамизми? Қо-ота боғим бор. Кўрасиз...

Полвон беихтиёр ғалати — беозор кулимсираб:

— Кейин,— деди.— Насиб этса, боғингизни яхши кунларда кўрармиз.

Шу аснода кичкина эшик очилиб, ҳовлидан шим кийган оҳудеккина бир қиз чиқди:

— Вой, адажон, ишдан қайтгийизми?— деди ва тўсатдан нотаниш меҳмонга нигоҳи тушиб, чўзиб салом берди.— Ассаломалейку-ум.

Полвон вазмин бош ирғаб, кўча сари юрди.

— Ойнинг уйдами, қизи-ий?...— деди Мирфаёз.— Йўқ, кирмаймиз. Мухтор амакинларникига зарил иш билан келаяпмиз. Эшикни қулфлаб қўявер...

Улар яқинлашаётган икки томони баланд ғиштин бинно ўртасидаги гулдор, қўштавақали дарвоза тепасида ҳам неон чироқ равшан ёниб турарди.

Мирфаёз дарвоза биқинидаги қўнғироқ тугмачасини босиши билан ичкарида «булбул» чах-чахлаб сайраб юборди ва шунинг баробарида ав-авлаб бир ит ҳурди.

— Мухтор акамла ўзимизнинг жайдари итларни яхши кўрадилар. Итлари бор.

— Ит яхши-да,— деб қўйди полвон.— Ит — вафо...

Шу пайт шип-шип оёқ товушлари эшитилди, хаял ўтмай эшик очилди.

Тўла-тўқ юзи чўзинчоқ, ясси пешона, ўттиз ёшлардаги бир йигит:

— Э-э, Мирфаёз ака!— деб бир қадам орқага босди.— Киравермайсиэларми, ахир?

— Айниддинжон, акам уйдадилар?— деди Мирфаёз саломлашиб.

— Албатта-де!— деди у.— Қани, марҳамат...

Шойим полвон остонадан ўтаётиб, бехос бурчакда калласи катта хўтикдек бир итни кўрдию сесканганча, илжайиб турган Айниддинга ёндашиб, қўл олишди:

— Бардаммисиз? Жамоат тинч-омонми?..

Айниддин эсон-омонлик сўрашган бўлиб, меҳмоншавонлик билан йўл тортди:

— Келаверинглар,— деди.— Итимиз қопмайди, ақлли.

Полвон унга эргашиб, ихтиёрсиз равишда ён-верига аланглади: иккала томондаги нақшинкор уйларнинг деразалари ланг очиқ, улар олдидаги серҳашам пешайвонларга ишком кўтарилган, ўнг бетдаги ишком чеккасида бўздан ғилоф кийдирилган «ГАЗ-24», чап тарафдагисинда эса оппоқ «Жигули» турарди. Ўртадаги хиёбонсифат йўлакнинг икки ёни бамисоли поёнсиздек мевазор боғ; боғда барқ уриб очилган оқ, қизил... гуллар... Ҳавода позбўй, райҳонларнинг ўткир ҳиди кезади. Хиёбоннинг ўртароғида тевараги панжарали темир каравот ўрнатилган, унинг ўнг тарафидаги мрамар ҳовузча ичига қурилган мўъжазгина фавворадан аллаловчи оҳангда шилдираб сув қуйилади. Каравот тепасидаги рангин чироқлар шодасидан ёпирилаётган камалакранг ёғдулар сели бу гўзал гўшага ажаб бир сеҳркор манзара бахш этади.

Шойим полвон хонадон соҳибларининг саодатмандлигидан дарак бергувчи ҳашаматдан ҳам кўра, бепоён... ҳовлининг бениҳоя даражада жимжитлигидан ҳайратга тушиб, юҳо сукунат ютиб юборадигандек, аста одим отиб бормоқда эди.

Ногоҳ каравотда калта энгли тўр майка кийган, семиз бир гавда қўзғалди, сержун қўлини панжара устига қўйиб, елкаси оша оғир ўгирилди:

— Мирфаёз, тинч юрасанми сира?— деди негандир.

Полвон вужудини қандайдир пушаймонлик аралаш саросимали бир ҳаросат ҳисси чирмаб олаётганини ҳис этаркан, бағбақаси хиёл осилган, қушбурун, сочлари қалин бу одам... Мухтор ҳофиз эканлигини дарров таниб, беихтиёр қадамни секинлаштирди.

Мирфаёз эса чаққонлашиб:

— Ака, хизматингиздамиз,— дея зипиллаб, зинадан юқорига кўтарилди.— Акажон, яхшимисиз?.. Мулла акамнинг сизда жуда зарил ишлари бор экан, илтимосларини қайтаролмадим.

Мухтор ҳофиз эран-қаран ўрнидан туриб:

— Тўғри қилибсан,— деб, полвоннинг истиқболига пешвоз юрди, қуюқ қўллашиб, тўрга ўтқазди.— Хуш келибсиз, меҳмон?

— Хушвақт бўлинг,— дея полвон дунёга тинчлик, юртга ободлик тилаб фотиҳа ўқиғач, қўлини гуноҳкорона кўксига босиб, узр сўради.— Бемаҳалда безовта қилдик, оғайним, кечирасиз.

— Ҳечкиси йўқ, меҳмон, бемалол.— деди Мухтор ҳофиз, сўнг ўглига буюрди.— Амакнингга чой қуйиб бер...

— Раҳмат, оғайним,— деди Шойим полвон.— Биз ҳозир қайтишимиз керак.

Мирфаёз беоромланиб, «жа-а шошилиб» турганини айтди.

Полвон чойдан ҳўплаб:

— Сизин яхши кўрганимиздан келдик, оғайним,— деди миннатсиз бир йўсинда гап бошлаб.— Боя телевизордан ашулангизни эшитиб ўтирган эдик...

— Жа-а маза қилдик, акажон! — Мирфаёз илжайиб суҳбатга аралашди.— Зўр айтдингиз, овозингиз эритворди-е, одамни!

Шундан сўнг ҳофизнинг чеҳраси ёришди, томоқ қириб:

— Ҳалиям ўша куни сағал шамоллаган эдим,— деди ва ҳиммати қўзиб, полвонга дилкашона назар билан тикилди.— Ҳойнаҳой бизга хизмат бўлса керак-а?

— Тасаддуғингиз бўлай, оғайнижон, йиғирма бешинчида тўйим бор,— деб Шойим полвон яна қўлларини кўксига босди.— Биттаю битта ўғлимнинг никоҳ тўйи. Шунинг ўзингиз ўтказиб беринг, илтимос, сазамни ўлдирманг лекин?

Ҳофиз ўйчан чимирилиб, чакка сочларини тортқилай бошлади.

Мирфаёз унинг сукутга толганидан тоқатсизланиб:

— Ака, мулла акам ранжимасинлар,— деди журъатсизгина.

Шойим полвон рад жавоби эшитишдан ҳадиксираб:

— Баҳонада бизнинг Бухороларниям сайр қилиб қайтасиз,— деди.

— Э, Бухорода улфатларимиз кўп, беш-ўн марта борганман. Бухороликларнинг тўй тарқагандан кейинги ул-

фат базмларини эсласам...— Ҳофиз остки лабини тишлаб, қойил қолган одам снѐқида бош чайқади.— Тўй эгасининг ошна-оғайниларини ёру биродарлари зиѐфатни қайтадан бошлаб, тонггача ашула айттиришаверади, раққоса бечораларни қўймай ўйнатишаверади. Ўзим ҳам роса ҳолдан тоярдим... Биламан бухороликларни, меҳмон.

— Биз сизга озор бермаймиз, оғайним.

— Йўқ, йигирма бешинчида мен бандман,— дея Мухтор ҳофиз ёнбошидаги ёстиқни кўтариб, қизғиш телефонни кўрсатди.— Сизлар келишларингиздан сағал олдинроқ Шамси Тўраевич¹ кўнғироқ қилган эди.

— О-о, Шамси Тўраевич!— деб юборди Мирфаѐз бирдан.— Зўр одам-а, оқа?

— Ҳа!— деди ҳофиз зардалироқ оҳангда.— Гап шундаки, йигирма бешинчида Шамси Тўраевич ҳам ўглини уйлантираётган экан, лекин мен шу куни нозикроқ бир жойга айтилганман. Агар тўйингизни йигирма еттинчига кўчирсангиз, боришим мумкин. Сизнинг баҳонангизда ошнамизиям муборакбод этиб қайтмоқчиман. Қалай, маъқулми?

Шойим полвон хомушланиб, бошини қуйи солди.

Мирфаѐз яна бетоқатланиб:

— Хўп, денг, мулла ака!— деди.— Мухтор акамла ҳамманикигаям боравермайдилар. Обрўнгиз ошади, мартабангиз ошади...

— Э, мен буни обрўю мартаба учун қилаётганим йўқ, оғайним!— дея полвон уни жеркиди ва раисдан тўйга базўр рухсат олганини эслади. Ҳозир вақт нозик, ҳадемай ёппасига йиғим-терим бошланиб кетади; тўйни икки кун орқага суриш, тағип атроф-теварақдаги қўни-қўшнининг тўйини бошқа пайтга кўчиртириш — бениҳоя мушуқлигини ўйлаб, юраги сиқилди. Аммо, на чора?!— Майли, мен розиман.

— Унда закат пули ташлаб кетасиз,— дея Мухтор ҳофиз совуқ, мутеёна кулимсиради.— Шунда ишончлироқ бўлади-да, а?

— Албатта-де!— деди ўгли Айниддин унинг гапини қувватлаб.

Тамом — полвоннинг кўнглига дарз кетди; ихтиѐрсиз йўсинда ҳофиздан кўзини олиб қочди, Айниддин томонга эса лоақал қиѐ қараёлмади...

— Майли,— деди Шойим полвон меҳрсиз бир сўник оҳангда.— Тошкан магазинларидан ул-бул харид қилиш

¹ Неъмат Аминовнинг «Елғончи фаришталар» қиссаси қаҳрамонига ишора.

учун олиб келган пича пул бор эди. Шундан озроғини қолдириб кетай бўлмаса...

Мухтор ҳофиз ўша — мутеёна кулимсираш билан пулларни кўрпача остига тиқиб, телефон тагидаги қизғиш дафтарчани олди, унинг муқовасига қистириб қўйилган шаппотдек қоғозлардан бирини полвонга берди:— Бунни йўқотманг, менинг исми шарифим, тураржойим — ҳаммаси ёзилган,— деди.— Энди мана бу ерга ўзингизнинг адресингизни ёзиб қўйинг. Лекин йигирма олтинчида эрта-лаб, албатта, бирор ишончли одамингиз келсин, бизни бошлаб боради. Бўлмаса...

— Маъқул. — Полвон дафтарчага адресини ёзиб, нари сурди.— Биздан яна не хизмат?

У кифт учириб:

— Ўтирсангизлар, овқатланиб кетасизлар,— деди.

— Йўқ, унда рухсат берасиз...

Мирфаёз бетоқат чўк тушиб, полвонни шоширди:

— Қани, мулла ака, турайллик!

Шойим полвон фотиҳа ўқиб, ўрнидан турди, зинапоядан тушаётганида кўзига чап қанотдаги уйнинг ойнакор сербандларида телевизордан кўрсатилаётган кино лавҳалари чалинди, қулоғига болакайларнинг ҳаяжонли пичир-шивирлари элас-элас эшитилди... Аммо ҳовлида ҳамон ғаройиб бир жимлик кезар, сукунат гўё шабадага айланиб, сершоҳ-сербутоқ дарахтлар орасида оҳиста шитирларди.

Елкасига юпқа қора сатин тўн ташлаб олган Мухтор ҳофиз, каравот остидан лапанглаб чиқиб, оёғига суйкалаётган ола итнинг калласини қашилаган кўйи уларни хиёбон охиригача кузатиб борди.

Полвон унинг нимасидир — елкасидаги қора тўними, қуштумшуқ бурни ёхуд тўсдек қора сочими, хуллас — нимасидир ҳофизни қора қарғага ўхшатиб кўрсатаётганини илғаб, ноҳос кўнглига шубҳа ўрлади:

— Боришингизга ишонсам бўладими, оғайним?— деб сўради.

— Бормаган — номард!

— Қасам ичманг-э!— деди полвон.— Қасамхўр худонинг душмани.

— Бўлмаса гапни айланторманг-де, ока!— деди ҳофиз қоғоғини уйиб.

— Узр, оғайним, бенаватман.

— Бўпти! Хайр.

— Омон бўлинг, оғайним...

Мухтор ҳофиз итини эргаштириб, вазмин чап томонга

бурилиб кетди, меҳмонларни лоақал дарвозагача кузатиб бормади.

Айниддин эса остонада қуюқ хайрлашаркан, албатта боражақларини айтиб, полвонни ишонтирди.

* * *

Пастда тобора никоҳ базми қизиб борар, Шукур хуш-рўй тинмай шўх-шан қўшиқлар куйлар, Ойнарча париваш мастона чарх урар... лекин, бари бир — баланд супадаги катда Шойим полвон ҳамон хомуш, ҳамон хуноб ўтирарди.

— Ҳайронман!— деди у бир маҳал кафтини шап этказиб тиззасига уриб.— Келиши керак эди, келмади-да, номард!

— Ҳалиям шуни ўйлаб ётибсанми? Ўзинг ҳам... Қўй-э, полвон!— Раис тажанг қўл силтаб, шартта биқинига ечиб қўйган астарсиз камзулини олиб кийди, кўкрак чўнтагидан соатини чиқариб, ёруққа тутди.— Тўққиз ярим бўляпти-ку?!

Вакил сергак тортиб, унга саволчан тикилди: «Кетамизми?»

— Бизга энди рухсат берасан, полвон?

У илкис анграйиб:

— Нима-а?!— деди.— Ёқмадимми, раис?

— Ёқмади,— деди Қудратов.— Отарчиларинг ўзимзининг ўргамчи болалар экан.

Ҳазилми-чинми — бари бир, эртага худди шу тахлит ёқимсиз гап-сўзлар қишлоқ оралаб юришини полвон биларди. Аммо у бошқа... мутлақо бошқа нарсадан хавфсирамоқда эди, лаблари тумшайди:

— Ихтиёрларингиз,— деди.— Зорим бору зўрим йўқ.

Домла Азизов хийла сархушланиб қолган эди, ўхшарсиз илжайганча, полвоннинг елкасига қоқиб:

— Қудратов ҳазиллашяптилар, Яхшиев!— деди.— Бу тўйни ташлаб қаерга борардилар.

— Ҳазиллашаётганим йўқ,— деди раис.— Қани, полвон, болаларинг бахтли, ували-жували бўлишсин, жўра. Янаги йил шу кунларда неvara тўйингдаям яйраб ўтирайлик.

Шойим полвон ҳафсаласизгина кафтларини юзига суртиб:

— Кетасизларми?— деб сўради.

— Полвон, ўзинг биласан-ку, колхозда бундан ҳам бошқа кириб чиқимишиз зарур бўлган саккиз-тўққиз жойда

тўй бор,— дея Қудратов жойидан қўзғалди.— Ҳозир Исмоил омборчини кига боришимиз керак, бугун пешинда ўғли тайинлаб кетувди.

Қўрғонтепалик Исмоил омборчи райПОда ишлайди. У бугун кенжа ўғлининг тўйини ўтказяпти. Уни кига хоразлик созандалар келишганини Шойим полвон эшитган эди, негадир шу тобда полвоннинг юраги жизиллаб, оёқларидан мадор қочди — тиззалари қалтираб, ўрnidан турди.

Раис мактаб директорининг ҳам катдан сурилиб тушаётганини кўриб, энсаси қотди:

— Азизов, сиз ўтираверинг! — деди буйруқомуз. — Ен кўшни — жон кўшни. Тўй охиригача ҳеч қаёққа қимирла-маслигингиз керак. Уят бўлади-я!

Азизов талмовсираб, бошига соябони кенг шляпасини кўндиради:

— Исмоил омборчи кеча бизга хабар юборган, — деди. — Уқувчимиз эди, бормасак, ранжийди-да, Қудратов. Мен кўн ўтирмайман, дарров қайтаман.

Домланинг бетайинлиги полвонга малол ботди, аламини ичига ютиб:

— Бораверинглар, бораверинглар, — деди. — Шуниси-гаям шукр...

Раис кўнгилчан оҳангда:

— Келининг энди уйингда-ку, кўп сиқилаверма, полвон! Агар Ҳотамтойга ўхшаб, бу... одамларга биттадан кўй тутқазворсанг ҳам, бари бир гап топиб кетади. Тўйинг жуда зўр ўтяпти! — деб унинг қўлтиғидан олди. — Юр, бизди кузатиб кўй.

Улар олдинма-кейин бостирмадан ўтиб, ҳовлига кирдилар. Уйлар билан қуршалган ҳовлида хушхўр кабоб ҳнди анқир, кунботар тарафдаги девор олдида беш-тўрт йигит узун кўралардаги чўғланган пистакўмирни елпир, улардан сал наридаги қатор дошқозонлар осилган ўчоқлардан чарсиллаб, атрофга учқун сачрар, пешгир таққан ошпазлар кўкка ўрлаётган паға-паға буғ орасидан кўзга алланечук хаёлий кўринишар; фармонбардор кайвонию қақажон хотин-қизлар бир-бирларига гап маъқуллаб, хандон-хушон ҳиринглашганча, таванхонадан даврага гоҳ баркаш, гоҳ товоқ... кўтариб, зипиллаб қатнаб туришарди.

Қудратов ҳайкалдек, ҳовли ўртасида тўхтаб:

— Қанча биринж дамлатмоқчисан, полвон? — деб сўради.

— Юз кило, — деди Шойим полвон.

— Ҳм-м... Шўрва, қовурдоқ, сомса, кабоб... Паловинг

исроф бўлади, полвон. Ҳозир вақти, айт: биринжинг тенг ярмини дамлашин.

— Йўқ, энди кеч,— деди полвон секин дарвоза сари юриб.— Қолса, эрта пешин маҳали бригадаларнинг дала шийпонларига жўнаттираман.

— Қайсарсан-да, полвон. Келин-куёв даврадан қачон туради?

Полвон раисга таажжубланиб қаради:

— Тўй охирлаганда-да!— деди.

— Ёшларга раҳминг келсин, тўйни кўп чўзма!

Фақат колхозчиларнинг ўзи бир неча кундан бери пахта теришар, йиғим-терим ҳали ёппасига бошланиб кетмаган эди. Аммо ҳар куни юқоридан терим суръатини ошириш, тобора тўйларни камайтириш ва тонготар базму томошаларга чек қўйишни талаб қилишаётганидан Шойим полвон хабардор эди, шу боис раиснинг ажабтовур жонкуярлиги замиридаги асл муддаони англаб, беҳуда саркашлик қилишни лозим кўрмади:

— Хўп,— деб қўя қолди.

Шакароб қилиб сув сепилган дарвоза олдидаги катда полвоннинг тўнғич куёви Улуғбек ва тагин уч-тўрт оқсоқол чой ичиб, гурунглашиб ўтиришар эди. Деворларга тақаб қўйилган машинаю мотоцикллар оралаб ўйинқароқ болалар қийқиришиб-қувалашиб юришарди. Ўйдим-чуқур тупроқ кўчанинг ҳар иккала тарафи қоп-қоронғи эди.

— Улуғбек,— деди Қудратов.

— Лаббай, раис бово!

— Бу ёққа ке, иним.

Улуғбек чаққон раисга яқинлашиб, қўл қовуштирди.

— Мен боя қайнотангнинг гапига унчалик тушунолмадим,— деди Қудратов унинг кўзларига тикилиб.— Нимага келмади энди у... ноинсоф! Ўзинг кўрдингми уни?

Улуғбек бош чайқаб:

— Узини кўрмадим, раис бово,— деди.— Менимча, кўшни кўчадаги ҳамсоясиникида тўй бор, шунинг учун келмади, чоғимда. Ҳалиги ҳамсоясининг дарвозаси қошида «Чайка», «Волга»лар турган экан. Уша ердаги одамлардан унинг ҳовлисини сўрадим... Ҳофиз уйида бор эдим, йўқ эдим — бунисини билолмайман, лекин ўғлини кўрдим. Келганингиз яхши бўлди, адамнинг жуда зарур ишлари чиқиб қолди, боролмайдилар, деб пулни қайтариб берди.

— Ҳе-э, адангни... деб ёқасидан олмадингми?

— Айтдим, аввалига бизларни ишонтириб энди нимага алдаяпсизлар, дедим. У, агар маъқул кўрсангиз, кон-

серваториядаги студент уахонларимдан беш-тўрттасини сизга қўшиб юборай, деди. Мен кўнмадим.

— Аттанг!.. — деди раис тишларини ғичирлатиб.

— Ҳали эрта-ку, қаёққа шошяпсизлар?— деди Улуғбек, сўнг қайнотасига юзланди.— Бово, меҳмонларга нимага жавоб бердингиз?

• Шойим полвон афтини тириштириб:

— Қўйинг, булар омборчаникига бориб, хоразмликларнинг ўйинини томоша қилмоқчилар,— деди. — Сиз ичкарига кириб, Ҳошим акангизни айтиб чиқинг. Ошпазлар ёнида бўлиши керак.

— Ҳошимжон ака йўқлар,— деди Улуғбек.

Қўққис полвоннинг кўзлари каттариб кетди:

— Ҳа? Қаерда у?

Улуғбек кифтини қисиб, қизларникидек узун-узун киприкларини пирпиратди:

— Билмадим, бово... Мендан пешин пайти машинанинг калитини сўраб олган эдилар. Қайтиб кўрганим йўқ.

— У-ў, баччағар-эй!— деди полвон тутақиб.— У-ў, беоқибат-эй!

— Ҳошимни нима қиласан, полвон?— деди раис.

Қудратов тўйга келган маҳали, полвон ундан шофёрини нега тўйхонага олиб кирмаганини сўраган, у эса шофёрининг холаси қизини чиқараётгани учун жавоб бериб юборганини айтган эди.

— Машинангизни ким ҳайдайди, ахир?

— Мана, иним уста эканлар,— дея раис Вакилга ишора қилди.

— А-а, оғайнимиз ичганлар-ку?!

— Э-э, биз самолёт бўлсаям ҳайдайверамиз!— деди Вакил чўнтагидан бир шода калит чиқариб.— Борми самолёт?..

Раис жиддий, ташвишманд қиёфада полвонни чеккага тортиб, райондан қўнғироқ қилишгани, областдан раҳбар ўртоқлар келишаётганини айтди-да, овозини пасайтириб:

— Узинг биласан-ку, бу йил аҳвол чатоқ!— деди энгаҳини ўйчан сийпалаб.— Тўйингни саҳаргача чўзиворма. Эртага имкони борича келин кўрдиниям кичикроқ ўтказтиравер. Лекин ўзинг ёвонга чиқмасанг бўлмайди, полвон. Эртадан бошлаб ҳамма пахтага қувилади. Савдо ташкилотлариям тақа-тақ ёпилади, магазинчилар ҳам кундуз кунлари пахта теришлари керак. Буйруқ шу!

— Бу машмашаларнинг ҳаммаси менинг тўйимга қараб турган экан-да, раис?

— Тушунсанг-чи, полвон, ҳар йили аҳвол шу-ку, жў-

ра!— Раис унинг биллагидан сиқиб, аста пичирлади.— Биз ҳозир омборчиникига тўйхўрликка бораётганимиз йўқ, тўйини эртароқ тарқаттирвормоқчимиз. Райком бекорга вакилини юбориб қўйибди, дейсанми?.. Падарига лаънат ўша ҳофизингни! Икки кун аввал ўтказиб олганинда бу замзамалар бўлмас эди.

Шойим полвон бир қадам орқага тисарилиб, ўксингандек:

— Майли, раис,— деди хайр маъносиди.

Қудратов ночор-ноиложлигини англамоқчидек, унинг кифтига биродарона қоқиб, тезгина хўшлашди, сўнг кўча ўртасида ғинғиллаб турган машинанинг орқа ўриндиғига ўтириб, эшикни қарсиллатиб ёпди.

Вакил ойнасиз эшикдан бошини чиқариб:

— Хайр, Шойим ака!— деди ва қатъий тайинлади:— Уртоқ Қудратов тушунтирган бўлсалар керак, эртага келин кўрданиям байрамга айлантирворманглар!

Полвон ичида ижирганиб, сезиларсиз, аммо аччиқ кино билан қўлини кўксига босди:

— Хўп, оғайнижон!..

«Газик» вағиллаганча жойидан жилар-жилмас, полвон гудраниб, ортига бурилди. У негадир ҳамон Ҳошимжоннинг қаёққадир кетиб қолганини дилтанганиб ўйламоқда эди.

Кўёви ўрнидан туриб:

— Келинг, бово,— дея чой қуйиб узатди.

Полвон кат чеккасига омонат чўнқайди.

Оқсоқоллар яна суҳбатга киришиб, тўйнинг жуда яхши ўтаётганини айтишди.

Шойим полвон тенг-тўшларининг кўзига тикланиб қарашга ботинолмай, фаромуш бош ирғади.

Қамбар маҳсидўз нашватидеккина носкадисини кафтида сийпалаб ўтирарди, беихтиёр полвоннинг зада юрагига туз сениб:

— Агар Мухтор ҳофиз келганида борми, базм янаям бошқача бўларди!— деди.

— Қамбарвой, аста айтасизми!— Баҳром оқсоқол жўшиб, қизгин унинг фикрини маъқуллади.— Кейин, чор атрофда бунга етар томоша бўлмасди-ку!

Бирдан юраги жиғиллаб, Шойим полвон беоромланди, яхшиямки, кўёви пиёла тутқазган экан, шамага тикилиб, чойдан хўплади, совиб қолган чой томоғини куйдиргандек, кўксини тирнаб ўтди:

— На илож, насиб қилмаган экан-да!— деди, сўнг бу маломатларнинг барига ўша — оқибатсиз Ҳошимжон айб-

дордек, қорачиқларида газаб учқунланиб, кескин куёвнга юзланди.— Нима учун машинангиз калитини унга бериб юбордингиз?! Қачон, қай вақтда сўраб олди?

Улугбек киприкларини пирпиратиб:

— Мен Тошкентдан қайтган пайтимда мана шу ерда икковларингиз гаплашиб ўтирган эдингизлар-ку?!— деди.— Ёдингиздами шу?

— Ҳа-ҳа, ёдимда!..

Шойим полвон кеча тунги поездда Тошкентга жўнаб кетган Улугбекни бугун чошгоҳдан бери кута-кута, ҳовлида қўним тополмай, ахийри кўчага чиқиб, катда ўтирган эди.

Бир маҳал оёғига ялтираган қора туфли, эғнига оҳорли жигарранг шиму қизғиш тўр кўйлак кийиб, сочи устарада қирилган бошига чорқирра дўппини чапанича қўндириб олган Ҳошимжон келиб қолди.

— Жуда ясанворибсиз-ку, бойвачча!— деди полвон унга нохуш нигоҳ ташлаб.— Йўл бўлсин?

— Узингиз ҳам ичи тор одам экансизда-е, Шойи амаки!— деб озорсиз, эркалангандек жилмайди Ҳошимжон.— Ҳамма ишларни бўлдик, энди бу ёғи томоша-да. Агар ижозат берсангиз, кечгача Исмоил омборчиникига бориб келмоқчиман. Укаси ошнамиз, ахир.

— Ҳовлиқаверма, ҳали сен қиладиган юмушлар кўп.

Кейин, Ҳошимжон чўнтагидан бир даста уч сўмлик чиқарди:

— Шунини олиб қўйинг, Шойи амаки,— деди ийманибгина.

Полвон кафтларини кат қиррасига тираб, кўкрагини сўқчага тортди:

— Нима бу, бойвачча?— деб сўради таажжубланиб.

— Пул-да!— деди Ҳошимжон қизариб.— Тўёна, Шойи амаки...

«Э, бола фақира-а, қарз, деб ўйлаган экан-да!— Туйқус олис ўтмишдаги ёниқ бир манзара — осма чироқнинг заъфарон ёғдусидан хира ёруғ, совуқ хона... сандал кодагида мудҳиш дақиқани таҳлика исканжасида ихраниб кутиб ётган Бешим бурут... аламнок чақчайган кўзлар хаёлида нурланиб, полвоннинг кўкси қалқиб кетди.— Бешим, чироғинг асло ўчмайди, жўражон!..»

— Олмасангиз хафа бўламан, Шойи амаки,— деди Ҳошимжон кулимсираб.— Шунини олиб қўйинг...

— А-а?.. Сен мендан қарздор эмассан, ўғлим. Отаиғ раҳматли урушда мени ажалди оғзидан олиб чиққан. Улиб кетсам, бу тўю тантаналар қаёқда эди, дейсан?!—

Хаёлчан гапираркан, овози титраб, полвон қилт этиб ютинди.— У гапингни қайтиб айтма, ўғлим.

Ҳошимжон энгашиб, пулни унинг ёнига қўяркан:

— Сиз менга кўп яхшиликлар қилдингиз, Шойи амаки,— деди.— Яхшиликларингиз олдида ҳамиша қарздорман.

— Ҳошимжон, яхшиликни пулга чақмайдилар, пулга чақсанг, сариқ чақачалик ҳам қадри қолмайди.— Шойим полвон шундай дея туриб, пулнинг боғичини узди, иккита уч сўмликни буклаб, камзулнинг кўкрак киссасига солди.— Давлатнинг бундан ҳам зиёда бўлсин, ўғлим. Ма, буни келинга бериб қўй, жужуқларингни тўйида ишлата-сизлар.

Ҳошимжон унинг меҳрисорлик билан чақнаётган кўзларига жавдираб тикилди, олмаса — муқаррар ранжитиб қўяжагини англаб, секин қўл чўзди, сўнг пулни чўнтагига тикиб, индамай катга ўтирди.

Худди шу пайтда кўча бошидан шитоб юриб келаётган Улуғбек кўринди.

— Ий-я, бир ўзи-ку?! Қизталоқ ҳофиз бизди алдади-микан-а?— Полвон сабри чндамай, куёвидан қичқириб сўради:— Меҳмонлар қани-и?!

Оралиқ масофа узоқроқ эди, у одминни янада чаққонлаштириб, кескин қўл силтади.

Қўққис ичидан нимадир чирт узилиб кетгандек, полвоннинг елкалари шалвираб осилди:

— Тамом!— деди сўник, руҳсиз овозда.— Худо урди мени.

— Кўп куйннаверманг, Шойи амаки,— дея Ҳошимжон катдан тушди.— Отарчилар шу ердаям бор. Кечгача бирортасини топармиз...

Улуғбек етиб келиб, ҳаммасини батафсил тушунтиргач:

— Энди нима қиламиз, бово? — деб сўради.

— Мени... мен бевурдни доғ ёққа солиб қовурасизлар!— деди Шойим полвон алам ва газабдан бўғриқиб. Хиёл фурсатдан сўнг гарангсиган, карахт кепатада ҳовлига ўтаётиб, куёвига ялинч аралаш буюрди:— Гап шу: пул кетса кетсину обрў кетмасин. Қаердан бўлсаям тузукроқ отарчи топинглар?!

— Сиз ҳовлига кириб кетганингиздан кейин, Ҳошимжон акам мени шоширдилар,— деди Улуғбек гуноҳкорона мўлтираб.— Бирор юмуш буюрган бўлсангиз керак, деб машинанинг калити билан ҳужжатларини бердим-да, ўзим Турди дойрадасининг «Жигули»сида Бухорога кетдим...

Ҳошимжоннинг омборчиникига бориб келмоқчи бўлганлиги туйқус полвоннинг ёдига тушди-ю, негадир уни ҳамон гавжум тўйхонада таралабедод айш сураётган гумонсираб, баттар тутақди:

— Яхшилиқ ярашмаган ялоқхўр!— дея тўнғиллаб, чойин сепиб юборди.

Шу тобда дарвозахонадан оёқ товушлари эшитилди. Товонлар остида эзғиланаётгандек, юраги зирқираб, полвон ланг очик дарвозага хўмрайиб қаради. Ичкаридан олдинма-кейин уч киши чиқди, гўлдирашганча хайр-хўшлашиб, чапга бурила-сола ўзларини қоронғилик бағрига уришди.

Фигонин фалакка чирмашган пешин чоғидан бери Шойим полвон ана шундан—тўйхўрларнинг бирин-бирин тўзғиб кетишидан хавфда эди. Дошқозонлардаги тансиқ таомлар, дастурхондаги сероб нозу несъматлар энди увол бўлиб қолади. Ўйлаб қараса, бунга чидаш қийин эмасдек, лекин оломоннинг таънаю маломатларига бардош бериш... оғир. Аммо на чора?! Фарзандидек Ҳошимжонки, аллақайларда улоқиб юрганидан кейин, етти ёт бегоналардан не гина...

Мана, тағни биттаси соясини сургаб чиқяпти.

Полвон унга ўқрайиброқ:

— Ҳа, мулла Шавкат, шунақами ҳали?— деди.

Йигит бир қалқиб, тўхтади:

— Радиатор қайнаб кетди-е, полвон ака!..

Шойим полвон енгил нафас олди, сўнг гурунг асносида уни зимдан кузатиб, машиналар панасига ўтганини кўрди, лекин негадир қайтишига ишонмади. Ва, оқсоқоллар ҳам ҳализамон туриб жўнайдиғандек, дилига гўлу тушиб:

— Кабоб пишгандир,— деди куёвига.— Амакиларингизга яхшиларидан сайлаб-сайлаб олиб келинг. Зокир чаққонга айтинг чойин аччиқ-аччиқ дамласин!

Улуғбек шартта ўрнидан турди, илдам юриб, ҳовлига кириб кетди.

«Бу андишасиз сағир нега густоҳлик қилдйкин?— деб Шойим полвон яна Ҳошимжоннинг айтмай-нетмай қаёққадир ғойиб бўлганини ўйлай бошладди.— Нима учун менинг шундай кунимда қаватимда туриш ўрнига... Қайси тўйхонадайкинна-а?!»

* * *

«...пул кетса кетсину обрў кетмасин!..»

Илтижол, айни чоғда мададбахш бу хитоб дам-бадам

қулоқлари остида жаранглаётган Ҳошимжон худди шу кезде поёнсиз Қорақум бағрини тилиб ўтган илонизи йўлдан машинани шамолдек сдириб келмоқда эди...

Бирдан мотамсаро мунғайган Шойим полвоннинг фармойишкорона таваллоси Ҳошимжонни тамом гангитиб қўйди. Гарчи, нажот йўқлигини кўнглида сезиб турган бўлса ҳам, дурустроқ санъаткор топиш илинжида хаёлан минг бир кўчага бош ураркан, туйқус Бобожон қўшиқчи ёдига тушди. Машҳур қўшиқчи кунни кеча қўшни Туркманistonнинг Фароб районига концерт бериш учун келганини бугун эрталаб жўраларидан эшитган, улар буни ҳам сайру томошага таклиф этишган, бироқ Ҳошимжон тўйни ташлаб кетолмаслигини айтиб, жўраларига ҳамроҳ бўлолмаган эди.

Бехтиёр кўнглидан кечган ўжар бир фикрдан Ҳошимжоннинг ғамгин чехраси ёришиб кетди. Уша — машҳур Бобожон қўшиқчинини ёнида энг сара шогирдларию раққосалари билан бирга тўйга бошлаб келади!

Фароб... машинада узоқ эмас, бу ёғи дарёгача элликта, дарёдан у ёғи йигирма бешта — нари-бериси билан... етмиш беш чақиримлик йўл. Машина ҳам тайёр, Улуғбекнинг лотереяга ютган яп-янги «ГАЗ-24»и ҳаминша гижинглаган тойдек хизматга шай. Кема дарғасини кўндириш эса қийин кечмас... Тушунар, уям одам-ку, ахир. Тушунмаса тушунтиради.

Хуллас, бундоқ ўйлаб қараса, марра ўзиники!..

Вақт қисталанг эди, Ҳошимжон узоқ бош қотириб ўтирмади, ҳар дақиқани ғанимат билиб, таваккалига иш тутди — мақсад-муддаосини мўмингина Улуғбекка ҳам тушунтириб ўтирмай, дарҳол йўлга отланди.

Аммо Ҳошимжон анча кейин — қум кўчкилари кўмиб кетган машаққатли йўлнинг қарийб ярмини ортда қолдирганидан сўнг, негадир аста-секин шаҳду шиддати сусайиб, миясининг теран бир тубида маҳзун хаёллар кўлага мисол суринаётганини туйди. Ўз-ўзига далла бераётгандек, минг йиғида мужмал кулимсиради. Дарёга яқинлашгани сайини эса шубҳаси зўрайиб, кўкси куйишаётганини сезди, лекин асло тезликни пасайтирмади.

Ҳошимжон Бобожон қўшиқчининг машҳур санъаткорлигини ўйлаб, тобора ваҳимага тушмоқда эди. Юртга таниқли шундай қўшиқчи қишлоғидан чеккада кимса танимас бир пахтакор бригадирнинг тўйига борармикан? Бобожон қўшиқчидек ардоқли қўшиқчи шу... пахтакор одамнинг тўйига концертини ташлаб келармикан?..

«...пул кетса кетсину обрў кетмасин!..»

Бехос Бобожон қўшиқчи ёдига тушгани ҳамано Ҳошимжон унинг бир кечалик, жуда оёғини тираб туриб олса, ҳатто икки кечалик концерт пулини тўлаш шарт билан бўлса ҳам кўндиришни дилидан ўтказиб, муддаосига эришажагига ишонган; кейин, шунинг баробарида чамаси олти йил аввал ажабтовур бир тарзда учрашганлари, ўша — қисқа фурсатли учрашув чоғидаги дилхуш гурунгни эслаб, дабдурустан ҳаяжонланиб кетган ва ана шу ҳаяжон қутқусида жадал йўлга отланган эди. Энди...

Дарвоқе, ўшанда эрта тонг пайти эди, ҳур-ҳур совуқ шабада эсади, сув бир маромда жилдираб қуйилади, пастликдаги бийдай пахтазорнинг ғўзалари майин шовуллайди, пайкал этагидаги йўнғичқазорда беданалар учиб-қўниб сайрайди...

Ногоҳ поезд чўзиқ чинқириб, узоқдан тарақлаб ўтиб кетди. Беданаларнинг хониши тинди.

Ҳошимжон елкасига чопонини ташлаб, чайладан чиқди, дамбалаб қўйилган лиммо-лим ариқдаги муздек сувга қўл-бетини ювиб, белбоғига артинди-да, чойдишни тўлдириб, ўчоққа осди, чўнқайиб, хас-хашак остидан бир парча қоғоз тикди, гугурт чақди, сўнг тутаб ёнаётган оловга кафтини тутганча, савдо техникумида ўқиб юрган Раъно... Раъносини қўмсаб, ёниқ энтикди.

Раъно яхши, ақлли қиз... Лекин отаси Раҳим қассоб анча дажжол одам: тўнғич қизи учун, тўйнинг сарфу харажатларидан ташқари, икки ярим минг сўм қалин пули олганмиш... Агар ортиқча емай-киймай тўпласа, уч йилда аранг шунча пул жамғаришини чамалаб, Ҳошимжоннинг юраги сиқилди, нафаси бўғилди... Келиннинг либослари учун яна камида минг-минг ярим зарур. Эҳ-э, ҳали базм дастурхони ҳам бор-а! Бунинг учун топган-тутганини ронпа-роса беш йил туфлаб тугиб, сабру бардош билан кун санамоғи керак. Беш йил-а! Уф-ф!.. Раъно кутар... Кутади! Кутади-ку, лекин Раҳим қассоб кўзларига қон қуйилгудек важоҳатда бир бақирса! Ана кейин — ҳаммаси тугайди.

Ҳошимжон мубҳам бир илинж билан Фазолат опасини эслади. Эсладию хижолат чекиб, оғир бош чайқади. Опаси ўзидек бир фақир йигитга турмушга чиққан, болалари кў-ўп... Онаси бечора эса касалманд, бир кун букчайиб ер чопса, уч кун бетоб. Онасининг ишлаганиям маъқул экан, лекин — арғамчига қил қувват — ҳарна-да...

Ҳошимжон шу тахлит ўй сураркан, чойнинг шақирлаб қайнаётганини эшитмас, кўрмас эди.

Нохос қулоғига гумбурлагандек бир овоз урилди:

— Чойингиз қайнаб кетибди-ку, ака!

Ҳошимжон чўчиб орқасига ўгирилди.

Чайла айвонининг тагида пўрим кийинган чақмоқдек бир йигит қўлида торнинг филофини осилтириб турар, қим-матбаҳо кулранг шимининг почалари шудрингдан жиққа хўл, туфлиси эса ювилгандек ялтирарди.

Ҳошимжон гарангсиб ўрнидан тураркан, йигитни теле-визорда бир неча бор кўргангани эслаб, танигандек бўлди ва:

— Бобожон акамисиз?— деган кўйи чаққон қўллашиб, илиқ сўрашди.— Тетиккинамисиз, ака?.. Мен ҳозир... — У елкасидаги чопонини айвон тирковичига илиб, чеккада тўрт буклаб қўйилган шолчани ёзди, зумда ичкаридан иккита кўрпача чиқариб, устма-уст тўшади.— Утиринг, ака. Ҳозир чой дамлайман.

— Мен жуда шошиб турибман-да, ака,— деди Бобожон чим чайланинг эшиги ёнидаги «Кавровец» мотоциклга кўз қирини ташлаб.— Сизга бир илтимос билан келдим.

— Менга-а?

— Ҳа, сизга!— деди Бобожон жиддият билан.

— Бош устига, ака. Аввал бир пиёла чой ичайлик. Эрталабки муштан қайтма, деган гапимиз бор, ака.— Ҳошимжон гапира туриб, халтачадан чойдишга бир ҳовуч чой солди, ўртага ранги хийла унниққан дастурхон ёзди, сўнг чопонни елкасига ташлаб, шолча устига чордана қурди. Пиёлаларни обдан чайиб, меҳмонга чой узатгач, манзират этди.— Қани, олинг, ака.— Дастурхонда нон бўлаклари ва нон увоқлари ёпишган бир сиқимгина магиз бор эди.— Нонимизнинг суви сал қочганроқ-да, ака.

— Мен ўзим қотган нонни яхши кўраман.— Бобожон китирлатиб нон чайнаркан, буғи чиқиб турган чойдан хўплади.— О-о, зўр чой бўлибди-ку!— У тамшаниб, яна хўплагач:— Кечирасиз, ёшингиз нечада, ака?— деб сўради.— Мендан катта кўринасиз?

— Э, мен сиздан кўп ёшман, ака,— деди у магизларни унинг ёнига териб қўяётиб.— Шу йил қовун пишигида йиғирма учга кираман. Отим Ҳошимжон.

— Фарқимиз уч ёш экан,— дея Бобожон чойдан ўзи-га қуйиб олди.— Уйланганмисиз, Ҳошимжон?

У шавқсизгина кулимсираб:

— Энди-да, ака,— деди.— Ёшмиз-ку ҳали.

Бобожон ён-верига қараб:

— Бу ерда нимани кўриқлайсиз?— деб сўради.— Қовун полизи йўқ, боғ йўқ.

— Дорғотти-да, ака!— деди Ҳошимжон тўғонга ишора қилиб.— Қўриқламасак, «Оқ олтин»ликлар уриб кетади. Кечаси дорғотти қўриқлайман, кундуз кунлари сув қўяман.

— Ойлик маош зўрми, Ҳошимжон?

— Ёмон эмас, ёз ойлари етмиш, баъзан юз сўмгачаям боради. Йилликкаям уч-тўрт юз сўм чиқади. Яхши! Мана, бу йил мукофотга «пат-пат»ча беришди, ярим пулини ўзим тўладим.

— Ҳа, ёмон эмас экан,— деди Бобожон паришон оҳангда.— Қишлоқ узоқми бу ердан?

— Ҳу ана,— деди Ҳошимжон кунботар тарафга қўл чўзиб.— Қишлоқ ўша — қорайиб кўринаётган дарахтзордан бошланади.

— Фароб-чи?

— Фароб ҳам узоқ эмасу ўртада дарё бор-да, ака,— деди Ҳошимжон.— Паром эрталаб ишга тушади.

— Дарёгача узоқми?

— Пиёда юриб турсангиз, «Чорвадорлар концерти» пайтида етиб борасиз.

— Ўҳ-ҳў, узоқ экан-ку, Ҳошимжон!— Бобожон чимирлиб, кўкка умидвор назар солди.

Осмон энди бўзариб, кунчиқар тараф шафақ рангига бўялмоқда эди. Олислардан тракторларнинг гуриллаган товуши эшитилар, аҳён-аҳёнда беданалар сайраб қўярди.

— Ҳошимжон, қишлоқда кимда машина бор?

— Рансда, Ортиқ фермада, Исмоил омборчида, яна...

Бобожон унинг гапини охиригача тингламай, бетоқатлик билан жадал ўрnidан турди, мотоциклнинг рулидан тутиб, силтаб кўрди, сўнг ҳозиргина янглишиб поезддан бир бекат олдин тушгани, бекатда лоақал зоғ йўқлиги ва кеча Тошкентдан самолёт учмаганлиги учун кечикиб қолганлигини айтиб:

— Фароблик Ота туркманни танийсизми?— деб сўради.

— Ота туркманни танийман.— Ҳошимжон дастурхонни йнгиштириб, айвон ҳавозасига осиб қўйди.— Куворитоз-ку у,— деди.

— Ҳа, Ота чавандоз ҳам дейдилар уни,— деди Бобожон.— Бугун чошгоҳда ўғлининг хатна тўйига кўпкари беряпти, кураш бўлади. Қўрда ашула айтишим керак. Ҳошимжон, сиз мени паромгача элтиб қўйинг, илтимос? Мен сизни хурсанд қиламан, ука.

Унинг, хурсанд қиламан, дегани негадир Ҳошимжонга эриш туюлди:

— Э-э! — деди.

— Йўқ деманг, Ҳошимжон?

— Шошманг.— У секин бориб, тўғонга қаради, қишлоқ томон разм сола туриб, чопонининг енгларини кийди, белини маҳкам боғлади, илдам келиб, мотоциклини нишаб-ликка тўғрилади-да, эгарига ўтириб:— Мингашинг, ака! — деди.

...Энди ўйлаб қараса, ўша учрашув чоғида Бобожон қўшиқчининг бўйнига мажбурият юклайдиган даражада жиддийроқ яхшилик қилмаган экан... Аммо яхшиликнинг катта-кичиги ёки хиёнатнинг яхши-ёмони бўларканми? Яхшилик — яхшилик-да!.. Лекин у ўткинчи бир бекатнинг ёнбағридаги чим чайлада қачонлардир Ҳошимжон отли бир етимак билан учрашганини унутиб юборган бўлса-чи? Орадан шунча йиллар сувдек оқиб ўтди. У вақтларда Бобожон қўшиқчи бу қадар машҳур ҳам эмас эди... Шундай экан, бугун дўппи тор келган пайтда катта бир санъаткорнинг олдига аллазамонлар қилинган ҳожатбарорликни миннат этиб бориш...

Ҳамон Ҳошимжон аниқ-тиниқ эслайди, пишқириб оқаётган дарё бўйига етиб борганларида катта сол тиркалган кема тариллаб, бандаргоҳдан секин жилмоқда эди. Сол устида беш-олтита юкли машина, бир неча «Волга», «Жигули» ва ўртароқда эса ўн чоғли чавандоз кўзлари юлдуздек чақнаётган асов отларни ғуж ўраб туришарди.

Мотоцикл тўхтар-тўхтамас, Бобожон ирғиб тушдию бунинг кифтига шап этказиб уриб:

— Ҳошимжон, тўйингизда ўзим хизмат қиламан! — дея дарё томон югурди. — Ёдингиздан чиқарма-анг-нг!..

Ҳа, Бобожон сапчиб, солга сакрагач, хайр маъносида қўл тўлғаб, яна нималардир дея қичқирган, аммо шовул-лаб, тўлқинланиб оқаётган Аму унинг овозини ютиб юборган эди.

Ҳануз Ҳошимжон аросатда ўртаниб, хаёлан Бобожон қўшиқчини кўндириш режаларини тузаркан, бехос гинакудурат аралаш миннатли товуши қулоғига жаранглаб ёшитилгандек туюлди.

«— Ҳошимжон, аллақандай бир оғайнингизни эмас, мен сизнинг никоҳ тўйингизда хизмат қилишга ваъда берган Эдим. Ёдингиздами, ахир?!»

«— Бобожон ака, сиз учун дунёда энг азиз одам ким?»

«— Азиз одамми?.. Мен учун дунёда энг азиз одам — отам!»

«— Ҳа, яшанг, Бобожон ака! Ўзим ҳам шундай дейи-
шингизни билган эдим.»

«— Ахир, ўғил учун дунёда отадан улуғ инсон бор
эканми, Ҳошимжон?!»

«— Бобожон ака, Шойим полвон ҳам дунёда мен учун
энг улуғ, энг азиз одам. У, раҳматли отам қилмаган, қи-
лолмаган яхшиликларни қилди. Унинг шарофати билан
жону дилимдан яхши кўрганим Раънога уйландим. Ҳозир
бир қиз, бир ўғлим бор.»

«— Нега мени тўйингизга чақирмадингиз, Ҳошимжон?»

«— Э, сўраманг, Бобожон ака-е! Тўй ҳеч кутилмаган-
да ўтди-кетди. Биласизми?..»

Бир куни Ҳошимжоннинг хаёлига келмаган, етти ухлаб
тушига кирмаган воқеа рўй берди, оқибат — қотиллик қи-
лди қўйишига сал қолди.

Авжи саратоннинг туш пайти эди, шийпон олдидаги
сарҳовузнинг бу ёғида эркаклар тушлиқдан сўнг мизғиш-
япти, нарёғида аёллар пичир-шивир суҳбатлашиб, ўқтин-
ўқтин ҳиринглашганча кашта тўқишади. Ер бағирлаб ёт-
ган Ҳошимжон эса сийрак қамиш-қиёқлар оралаб, гала-
гала сузиб юрган балиқларга нон майдалаб, сувга отади.

Кутилмаганда полвоннинг арзандаси мотоциклни елдек
учириб келди-да, ариқча лабида йўлга тўғрилаб тўхтатди.

Кўзи уйқуга илинган эркаклар бирдан тутатиб, бош
кўтаришди: кимдир калишини отди, кимдир бўралаб
сўкди.

Юз-кўзлари ғазабданми, аламданми бўзариб кетган
Баҳодир уларга парво қилмай, негадир Ҳошимжонга хўм-
райиб, кескин бош ирғади-да:

— Мининг!— деди.

Анграйиб турган Ҳошимжон қандайдир таҳлика остида
беихтиёр югуриб, мотоциклга мингашаркан:

— Тинчликми, Баҳодиржон?— деб сўради.— Қаёққа?

— Борганда кўрасиз.— У шундай дея мотоциклни яна
ўқдек учириб кетди. То қишлоқ ўртасидаги магазинлар
растасига етиб бормагунларигача чурқ этмади. Нон дўко-
ни олдида тўхташганидан сўнг алланечук бегона овозда
тўнғиллади:— Тушинг!

Ҳошимжон гангиб, мотоциклдан тушди, ҳардамхаёллик
билан дўконга кираркан, пештахтага кафтини тираган
кўйи Раънонинг қаршисида... қийшанглаб турган йигитни
кўриб, бирдан миясига қон тепди:

— Эй, кимсан?!— деди ўқрайиб.

Калта енгли оппоқ кўйлак кийган жингалак соч йигит думпайган мушакларини ўйнатиб:

— Узинг кимсан?— деди.— Биз Раънохоним билан техникумда бирга ўқиганмиз...

— Э, оғзингга оёғим! Бориб онангни хоним дейсан!— Кўзлари олайиб кетган Ҳошимжон мушукдек сапчиб, ўртадаги учи найзадек пичоқни чангалладио боши узра шитоб кўтарди. Бирдан Раъно жон ҳоврида чинқириб юборди; йигит жавдираганча бўйнини қисиб, муштдек кичрайди, тирқираб киприкларига ёш сизиб чиқди... Ҳошимжон пичоқни бир уришда бўғзига довул пештахтага санчиб:— Мени ўлдирмай туриб, бунга эгалик қилолмайсан!— деди.— Қани, яхшиликча туёғингни шиқиллат! Бў-ўл!!

Йигит тисарила-тисарила бўсафага яқинлашди. Эшик орқасида бекиниб турган Баҳодир уни чалиб юборди. У гандираклар, зинадан пастга учиб тушди, сўнг зум ўтмай, сароб бағрига сингиб кетди.

Кейин, Ҳошимжон Раънога қиё қаради: унинг ранг-рўйи сурпдек оқарган, лаблари гезариб, аянчли титрар эди.

— Яхшилаб эшитиб қўй, қизгина!— Ҳошимжон бўғиқ овозда гапираркан, пичоқни аранг суғуриб олди-да, девор томон итқитди.— Ўша баччағар олифтани яна бир марта ёнингда кўрсам, қонига таҳорат оласан. Ана сўғин бошинг очиқ!

— Ахир, отам мени сизгинага бермасмишлар, онам айтдилар,— деди Раъно дувиллаб қуйилаётган кўзёшларини рўмолчасига артиб.— У... олифта отасини совчиликка олиб келипти. Отаси ҳозир уйимизда эмиш.

— Уйингни қаердан билади? Айтгандирсан-да?!

— Айтган бўлсам тил тортмай ўлай. Нега бунча қийнайсиз?!

— Бўлди, миззиғингни оқизма кўп! Отангга айт: шу... Ҳошимдан бошқасига берсангизлар, устимдан ерёғи тўкиб олов бераман, де.

— Сизгина отамнинг феълини билмайсиз, ахир. Бу гапимни эшитсалар, мени уйга қамаб, олов бериб юборадилар.

— Мен учун чидайсан, Раъно... Онангга тушунтир, бирор чорасини топмагунимгача отангни авраб ўтирсин. Гап шу!

Раъно милт-милт мўлтираб:

— Менж бирор ёқларга олиб қочасизми, ҳай?— деди.

— Қайтиб бу гапни оғзингга олма, Раъножон,— деди Ҳошимжон чакка томирлари бўртиб чиққан кўйи тишла-

рини ғижирлатиб.— Кейин мен қандай қилиб бош кўтариб юраман, ахир?! Йўқ-йўқ!..

Эртаси туш маҳалидан аввалроқ Ҳошимжон «шарватхона» тепасида қора терга ботганча гўнг қораётган эди. Боғ-даладан чипор отда қайтаётган Шойим полвон унинг ёнида тўхтаб:

— Ишлар қалай, бойвачча?— деди эгардан тушмай.

— Ёмон эмас.

— Ёмон экан-ку!— деди Шойим полвон томоқ қириб.— Кеча ҳаммасини Баҳодирдан эшитдик... Янганг жуда хафа бўлди. Нега шу пайтгача бизга айтмадинг?

— Нима деб айтаман, Шойи амаки?

— Уйингда уч-тўрт кило гўшт топиладими?

Ҳошимжон таажжубланди, тамшаниб:

— Гўшт йўқ эди-ку, Шойи амаки,— деди.— Шу йил баҳорда тухумга кирган беш-ўнта жўжа бор, битта улоқча бор...

— Эчкидан мол бўлмайди,— деди Шойим полвон қамчи дастасини этиги қўнжига уриб.— Ушани сўй-да, қозонга бос. Баҳром оқсоқол, Иброҳим магазинчи, кўчадаги катта оғиз чоллар, жўра-жамоатингни чақир.

Ҳошимжон баттар ҳайрон қолиб, тер кўпчиган пешонаси тиришди:

— Нима учун, Шойи амаки?

— Уларга арзу ҳолингни айт: Раҳим қассобнинг қизига тезроқ уйланмасам, кейин бошимни чапгаллаб қолавераман, деб тушунтир. Ҳар қайсинг баҳоли қудрат ёрдамингни аяма, яхши кунларингда қайтараман, дегин.

Тиззалари майишиб, Ҳошимжон чўк тушди:

— Йўғ-э, Шойи амаки! Керак эмас...

— Тайсаллама, бола!— дея Шойим полвон ўшқириб, отнинг жиловини силтади.— Қарз узилар, хотин ёнга қолар. Йигитмисан, ахир?!

— А-а, ўзингиз...

— Бўлмаса-чи! Аввал идорага ўтиб, ишларимни саранжомлаганимдан кейин, кўнса, раисниям бирга олиб бораман.

«— Э, бу Шойим полвон деганингиз жуда ажойиб одам экан-ку, а, Ҳошимжон?!»

«— Ҳа-да! Лекин ўша кеча ўзи келмади».

! «— Шунча ҳангомани бошлаб қўйиб-а?!»

«— Лекин ҳангоманинг энг зўри эртасига бўлди-да, Бобожон ака!..»

Вақт чошгоҳ, қуёш кўкдан олов пуркаётган янглиғ эр-

талабданоқ еру замин чатнаган чўяндек ҳовур қайтарар, кўраклари бодраб очилаётган ғўзаларнинг барги жағ-жағ иссиқдан шалпая бошлаган эди. Пешонасидан шовуллаб тер қуйилаётган Ҳошимжон эса арзу доди аршу аълога етгандек, гоҳ ишшайиб, гоҳ жилмайиб, ўқариқда тиззадан лой кечганча, жўяқларга сув тараб юрарди.

Бир маҳал кимдир чақираётганини эшитди, қаддини тиклаб, пайкал этагидаги тут соясида Шойим полвонни кўрди, отаси тирилиб келгандек суюниб кетди, тезгина эгат даҳанасига чим босиб, милдираб оқаётган сувга қўларини чайди, йўлакай белбоғига артиб, чаққон одимлади.

Шойим полвон унинг саломига алиқ олиб, кеча мажлис чўзилиб кетгани боис боролмаганини айтди, сўнг:

— Гапир қани, нималар бўлди?— деди бетоқатлик билан.— Кимлар келди?

— Э, зўр бўлди, Шойи амаки!— деди Ҳошимжон белбоғини елкасига ташлаб.— Баҳром оқсоқол икки халта ун билан бир қоп биринжи бўйнига олди.

— Ҳа, зўр-ку, бошлашинг!— деди Шойим полвон.— Утир бундай, ўтириб гапир. Кўрдингми, оқсоқол ҳамиятли одам-да!

Ҳошимжон полвоннинг рўпарасидаги чел устига чордана куриб:

— Иброҳим магазинчи қанд-қурс билан чойу чалобни ваъда қилди,— деди.

— У-ў, қизталог-эй! Тўрт кўйлақлик либос қўшса, давлати камайиб қоларканми. Майли, шунисигаям шукр.

— Қамбар амаки битта қўчқор берадиган бўлди.

— Ана бу дуруст!— деди полвон бош силкиб.— Уғли чўпон-да... Хўш, жўра-жамоатингдан ҳам бирор нима ундиролдингми?

— Ҳа,— деди Ҳошимжон мамнун жилмайиб.— Убайдулла билан Шавкат иккаласи юз сўмдан чиқариб берди. Қолганлари тўйга кетадиган ароқ-шаробни олиб келадиган бўлишди.

— Ошиғинг олчи тушипти, бойвачча! Ўзбекчилик-да... Уз элинг — ўлан тўшагинг.— Шойим полвон шундай дея чўнтагидан букланган қоғоз чиқариб, унга узатди.— Ма, ҳозир битта улов топ-да, тўғри бориб. Пулат омборчига учраш, кейин кассирга... Раис икки юз сўм ёрдам пули, бир халта ун, бир қоп биринж, битта жугонача ёзди. Ортиқ фермага мени айтди десанг, тайинлаб қўйганман, жугонамас, сигир бўладиган тузукроқ ғунажин беради.

Ҳошимжон бу қадар муруввату марҳаматни кутмаган эди, кўзлари чақнаб, нимадир томоғини куйдирди.

— Раҳмат, Шойи амаки!— деди овози титраб.— Ула-ўлгунимча яхшиликларингизни унутмайман.

— Бунақа гапларингни ичингда сақла, Ҳошимжон.— Шойим полвон уни гапиртиргани қўймай, бригада боғидан тўй учун керагича мева-чева олишини айтиб, газета парчасига ўралган тагин бир ихчамгина тугунча тутқазди.— Жиндай пул, заруратингга ишлатарсан.

Тили дудуқланиб:

— Қ-қанча бу?— деди Ҳошимжон.

— Ишинг бўлмасин, олиб қўявер,— деди полвон бепарво.— Мен сенга қарз бераётганим йўқ, ўғлим.

Саратон, ҳаво иссиқ эди, Ҳошимжоннинг ўжар қайрилган қошлари орасидан сизиб оқаётган аччиқ тер киприклари сари энди, қуруқшаган лаблари пирпираб:

— Насиб бўлса, тўйларингизда қайтараман, Шойи амаки!— деди.

— Қарз қиёматга қолмайди. У ёғидан хотиржам бўлавер,— дея Шойим полвон ўрнидан турди.— Ҳа, Шомурод шўрога бугун учрашиб қўй, кечқурун сизларникига келиб ўтирсин. Онангга айт, намозгар қассобникига шўро билан бирга бориб, нон синдириб қайтамиз. Терим бошлангунга довур тўйни ўтказиб олмасак бўлмайди.

— Шойи амаки, қассоб кўнармикан?

— Кўнмай иложи йўқ,— деди полвон ишонч билан.— Майли, боравер.

— Сув-чи, Шойи амаки?

— Бугун, эрта сенга рухсат,— деб кулди полвон.— Сувни ўзимиз қўямиз. Югур!..

Ҳошимжон қанот чиқариб учмоққа тайёр эди, лекин отасидек меҳрибон, отасидек ғамхўр Шойим полвондан истиҳола қилмоқда эди, саодатбахш кунлар яқинлашаётганини ўйлаган кўйи сархушланиб, минг қўйли бойдек, уй томон вазмин йўл олди.

У ёмби топгандек, қўйнидаги тугунчакни ушлаб-ушлаб қўярди. Ахийри сабри чидамади, ғарқ пишган олмалари аҳён-аҳён тагига тўп-тўп тушиб ётган олмазорга кирганидан сўнг, ён-ёққа сергак назар ташлаб, ўт-ўланлар устига аста ўтирди, шохлари тарвақайлаб ўсган олмага суйниб, тугунчакни чиқарди, очди: бир сўмли, уч сўмли пуллар... Санаркан, вужудини ёқимли бир ҳаяжон чирмаб, энтикиб-энтикиб нафас олди... Пул — уч юз сўм эди. Киссасига солди, сўнг, серолма дарахт шохлари орасидан кўзларида ёш, дилида мубҳам бир хуррамлик билан кўкка тикилди...

Кейин... тўйдан анча кейин, никоҳ кечаси Раҳим қас-соб қизини чимилдиққа киритмай турган, кимнинг — ким-лиги аён бўлар паллада қуда томоннинг оқ фотиҳасини олиш учун Шойим полвон яна икки юз сўм берганини Раънодан эшитиб, бахтиёр куёв Ҳошимжоннинг юраги жимирлаб кетди, бахмал ёстиқни жон-жаҳди билан тиш-лаб, сассиз-садосиз илтижо қилди: «О-о, Шойи амакижон! Бу беҳад... беминнат яхшиликларингизни қандай қилиб қайтараман, қандай?!»

«— Мен ўшанда йиғладим, Бобожон ака! Э, сиз нега бунча ўйланиб қолдингиз?»

«— Шундай валломат одамнинг тўйига Мухтор ҳофиз бормадимми-а, Ҳошимжон?!»

«— Алдади-да, Бобожон ака».

«— Ғам еманг, Ҳошимжон. Мана, бизнинг борганимиз бўлсин!»

«— Шундай дейишингизни кўнглим сезган эди, Бобо-жон ака. Асло кам бўлманг!..»

* * *

Аммо Бобожон қўшиқчини кўрганидан кейин, Ҳошим-жон узоқ йўл бўйи дилида қайд этиб келган зору тавал-лоларидан лоақал бирортасини ҳам айтолмаслигини сез-ди — бирдан кўзларига мунг чўкиб, меровланиб қолди...

У тобора бетоқатланганча, район марказидаги икки қаватли ғиштин меҳмонхонанинг рўпарасидаги хиёбонда бамисоли чўғ устига чўккандек, тоқати тоқ бўлиб ўти-рарди.

Меҳмонхона олдида чўғирма кийган чоллар, ўрта ёш-ли кишилар бор эди, улар эшик қоровули билан гўё бе-ғам-бепарво гурунглашмоқда эдилар.

Хиёбондаги шохлари бир-бирига чирмашиб кетган да-рахтларга ҳар ёқдан зағча, майна, чумчуқлар келиб қўна бошлади.

Шу пайт иккита оқ «Волга» муюлишдан ўқдек отилиб чиқиб, меҳмонхона ёнида олдинма-кейин тўхтади. Маши-налардан уч қиз, тўрт йигит тушди. Кўринишидан ўттиз ёшлар чамасидаги йигитлардан бири Бобожон қўшиқчи эди — қаппайганроқ қорни устидан шимининг сербар ка-марини маҳкам тортиб қўйган, юзлари дўмбоқ, сочлари ўскин қўшиқчини дарров таниб, Ҳошимжон беихтиёр ўр-нидан туриб кетди.

Бобожон қўшиқчи ариқча кўпригидан ўтиб, ўзи томоғ

пилдираб келаётган шляпали кишига саволчан қаради, ночор тўхтаб, шерикларига қўли билан, сизлар кираверинглар, ишорасини қилди. Шляпали киши унга нималардир дея ўтиниб, жонсарак бир алфозда чўнтагини кавлай бошлади.

— Раисингизга бориб айтинг, томошамизни кўрмоқчи бўлса, театрга келсин, ёшулличилигидан¹ тушиб қолмайди! — Бобожон қўшиқчининг хиёл ҳорғин овози дўриллаб эшитиларди. У шляпалини ўзидан четлаштиргач, сал нарида мўлтираб турган мўйловли кишига тикилиб бош ирғади ва: — Бўлди, тушундим! — деди. — Тўйга вақтим йўқ... Боролмайман, гап тамом!

Ҳошимжон маҳлиё бўлиб, сўнгсиз бир умид билан ортидан излаб келган одамнинг сўзларини баралла эшитаркан, йўлнинг бу бетида ишонч-иштиёқи сўниб, серрайиб турарди. Туйқус шартта бурилиб, жўнаворишни ўйлади. лекин бирдан Шойим полвоннинг мунғайган қиёфаси кўз ўнгидан сузиб ўтди-ю, беҳол-беқарор тек қотди.

Бобожон қўшиқчи саланглаб эшик томон юрди. Зинаоя биқинида уни чўгирмали, чўққи соқолли чол тўхтатмоққа чоғланди. Аммо у тўхтамай ичкарига кириб кетди.

...Ҳошимжон гурс этиб, ўриндиққа чўкди. Узоқ йўл бўйи дилида пиштиб келган зору таваллоларидан лоақал бирортасини ҳам Бобожон қўшиқчига айтолмаслигини сизди, кўзларига мунг чўкиб, ноумид назар билан осмонга нигоҳ ташлади: уфқдаги увада бурутлар қонталашланиб бормоқда эди.

«Волга»лар аллақачон жўнаб кетган эди. Эран-қаран одамлар ҳам тарқалишди. Оқсоқ қоровул қаёққадир ғойиб бўлиб, меҳмонхона олди ҳувиллаб қолди.

Ҳошимжон шуурсиз ўрнидан турди, илтижолари елга беҳуда соврилишини ўйлаб, юрагини аччиқ изтироб ўртади — боши қўйи солинган қўйи ихтиёрсиз равишда йўлни кесиб ўтди, сўнг кимдир биров бўйнидан судраётгандек, зиналардан ҳорғин кўтарилиб, нимқоронғи даҳлизга кирди.

Ичкарида — иккинчи қаватда донранинг шавқсиз гижбанги, тағин қаердандир най ноласи, торнинг узук-юлуқ ингроғи таралар — номутаносиб мусиқий оҳанглар бир-бирига қоришиб, гоҳ сусаяр, гоҳ зўраяр эди.

Йўлак ўртароғидаги хоналардан бирининг эшиги қия очиқ турар, ундан гангур-гунгур овозлар эшитиларди.

¹ Каттақонлигидан маъносида.

Ҳошимжон эшикни ланг очиб, каттагина хонадаги стол қаршисида тик турган Бобожон қўшиқчини кўрди. Унинг қўлидаги нақш олмадек чинни пиёла чайқаларди; тева-ракдаги курсиларда эса яна бир йигит билан бир қиз ўтирар; юпқа, гулдор клеёнка устида шивирғони узум, парракланган помидор, нон бўлаклари бетартиб сочилиб ётарди.

Ҳошимжон ялт ўгирилган Бобожон қўшиқчининг бо-тиқ қизарган кўзларига маъюс тикилиб, фавқул табиий бир ўктам овозда:

— Мумкинми?— деди.

Бобожон қўшиқчи манглайини тириштириб:

— Сизга ким керак?— деди.

— Сиз кераксиз.

У малолсиз бир тўпорилик билан:

— Хизмат?— деди.— А-а, не хизмат?!

Ҳошимжон бир неча қадам босиб, ичкарига кирди:

— Мени танимадингиз-а, Бобожон ака?— деди кулим-сираб.

Ҳамон йигит билан қиз нохуш чимирилган кўйи қизиқ-синиб қараб туришарди.

Бобожон қўшиқчи пиёлани столга қўйиб:

— Қизиқ!— деди кўнгилчан жилмайиб.— Кўзимга ис-сиқ кўриняпсиз лекин.

— Мени... мен...— дея Ҳошимжон хижолатомуз қиза-риб отини айтди.— Ҳув эсингиздами, саҳар чоғи чайлада учрашган эдик?

Кўзлари баттар қисилинқираб:

— Шошманг-шошманг!— дея Бобожон қўшиқчи қўлла-рини баланд кўтарди.— Мен ўшанда Ота туркманнинг тў-йига бораётган эдим-а?

— Ҳалиям ёдингизда экан-а, Бобожон ака?

— Э, Ҳошимжон!— дея Бобожон қўшиқчи уни қучоқ-лаб, қувноқ овозда сўради.— Соч қани, соч?!

Ҳошимжон сезиларсиз ҳасрат билан:

— Қарияпмиз, Бобожон ака,— деди.

— Э-э, йў-ўқ, улғайибсиз.— Бобожон қўшиқчи шундай деб, чеҳраларида кўчкинчи бир табассум жилоланаётган қиз билан йигит томон ўгирилди.— Оллам, Ота туркман-нинг тўйи ёдингиздами?

— Ҳа,— деди йигит бош ирғаб.

Бобожон қўшиқчи Ҳошимжоннинг кифтига қўл таш-лади:

— Агар ўшанда мени мана шу йигит «пат-пат»часида паромга келтириб қўймаганида, ҳаммамиз шарманда бў-

лар эдик,— деди.— Уша мотоциклчангиз ҳалиям борми, Ҳошимжон?

— Бор-да, Бобожон ака.

— Мени яна бир миндирасиз... Йўқ, ўша чайлангизда, ўша қора қумғонда битта чой дамлаб берасиз? Ушанда ичган чойимнинг таъми ҳалигача оғзимдан кетгани йўғ-а, Ҳошимжон!

— Жоним билан, Бобожон ака.— Ҳошимжон энди у пайтдаги гашту сафони туйиш мушкуллигини ҳис этиб, беихтиёр энтикди:— Лекин бу гал чойни уйимда ичасизлар, Бобожон ака,— деди.— Шунга сизларни таклиф этиб келдим.

— Борамиз!— деб юборди Бобожон қўшиқчи жисмида жўш урган бир завқ билан.— Келинг, ўтиринг буёна, Тўйми?

— Тўй,— деди Ҳошимжон курсига омонат ўтираётиб.— Тўйга айтиб келдим сизларни, Бобожон ака.

Бирдан Бобожон қўшиқчи ҳушёр тортиб:

— Қачон?— деб сўради.

Ҳошимжон жойидан қўзғаларкан:

— Бугун, Бобожон ака,— деди гуноҳқорона жавдираб.

Бобожон қўшиқчи уни қимирлагани қўймай, кифтидан босди:

— Бугу-ун?!— деди.— Нега бунчалик қистоқ?

Ҳошимжон йигит билан қизга бир-бир мўлтираб:

— Ишонганим учун келдим, Бобожон ака,— деди.— Бизларни Мухтор ҳофиз алдади.

— Мухтор ҳофиз... санъаткор эмас!— дея Бобожон қўшиқчининг афти андоми тиришиб кетди.— Тўй кимники?

— Амакимники, Бобожон ака.

— Амакингиз ким бўлиб ишлайди?

— Бригадир,— дея ийманибгина ёлворди Ҳошимжон.— Йўқ, деманг, Бобожон ака?

— Соат неччи?

Йигит соатига кўз қирини ташлаб:

— Бешдан ўтяпти, Бобо ака,— деди.

— Соат еттида паром тўхтайти-ку?!— деб, Отажон қўшиқчи елкасини қисди.— Кечикибсиз, Ҳошимжон.

— Йўқ, Бобожон ака, паромчи билан гаплашиб қўйганман,— деди Ҳошимжон бармоқларини ғижимлаб.— Саккиз яримгача кутади.

— Уҳ, шайтон-эй!— дея Бобожон қўшиқчи унинг кифтига қоқиб, йигитга паришон тикилди.— Оллам... Олламурод, тур, оғабой! Йўқ, шошма. Пиёлангни ол, Зеваржон, сен ҳам кўтар!— У шартта тўнкариб қўйилган пиё-

лани ўнглаб, қулқиллатиб коньяк қуйди-да, Ҳошимжонга узатди.— Ушланг буни!.. Зеваржон, Оллам!— деди сўнг Бобожон жиддий, бир қадар тантанавор руҳда.— Бизларнинг элга танилиб, ҳамиша, ҳамма жойда керилиб юришимиз Ҳошимжондек пахтакор, заҳматкашларнинг меҳру муҳаббати шарофатидан. Мана шу қадаҳни Ҳошимжон учун кўтарамиз!— У коньякни ичди-да, Ҳошимжоннинг бўйнидан қучиб ўзига тортди... Сўнг Олламуродга буюрди:— Бор, Мадраҳим билан Гавҳар бикани буёна чақир!

Олламурод индамай ўрнидан турди, қизга бир қиё қараб, хонадан чиқди.

— Кўпайиштиларингизми, Ҳошимжон?— деб сўради Бобожон қўшиқчи.

— Ҳа, бир қиз, бир ўғил бор.

— Келишган эдик-ку, тўйингизга нима учун мени чақирмадингиз?

— Э, шошилишда бўлиб кетди, Бобожон ака,— деди Ҳошимжон яна қизариниб.— Ўғилчанинг тўйига албатта чақираман.

— Яхши.— Қўшиқчи ўмгаҳини кўтариб, қизга қаради.— Зеваржон, мен бир кўришдаёқ Ҳошимжонни ўзинимдек яхши кўриб қолганман. Ҳайронман, менга Ҳошимжондек йигитлар кўпроқ ёқади.

Зеваржон олудек лабларидан узум данагини чимдиб оларкан:

— Сиз одам танишга устасиз, Бобо ака,— деди.— Бу кишининг ҳам яхшилиги юз-кўзларидан кўришиб турибди.

Шу пайт эшик очилиб, бўсағада қомати самбитдек бир қиз кўринди; унинг ортидан хонага узун бўйли, қирра бурун йигит билан Олламурод изма-из кирди.

Ҳошимжон чаққон ўрнидан турди, қизга тавозели бош ирғаб салом берди, қирра бурун йигитга эса қўлини узатди. Негадир у хушлар-хушламас қўл олишди.

— Утиринглар,— дея қўшиқчи иккинчи йигитдан сўради.— Ичасанми, Мад, қуяйинми?

— Йўқ, ичмайман,— деди у.

— Нега қаққайиб турибсан бўлмаса, ўтир!! Сенга бир илтимосимиз бор, Мадраҳим. Бугун концертни бизларсиз ўтказасан. Олламурод, Бекжон, Гавҳаржон, Зеваржон, мен — бешаламиз саёҳатга чиқамиз.— Бобожон қўшиқчи Ҳошимжонга саволчан юзланди.— Машинангиз қанақа ўзи?

У, мушқул бир юмушнинг бу қадар осон кўчишини кутмаган эди, суюниб кетганидан ҳозироқ йўлга тушади-гандек:

—«ГАЗ-24»!— дея ошиқиб гапирди.— Зўр тортади, Бобожон ака.

— Яхши! — деди Бобожон қўшиқчи ва ҳурпайиб ўтирган Мадраҳим томон ўгирилиб, унинг стол устида мушт бўлиб турган қўлини сиқди.— Сен бизнинг зўр ташкилотчимизсан-ку, Мади...

— Бобожон ака, халқ сизнинг чиқишингизни талаб қилса, нима деб жавоб бераман, ахир?!

— Йўқ, халқни алдамаймиз. Мутлақо! — Қўшиқчи кафтини чаккасига тираб, сочларини чангаллади.— Концертни ўзим бошлаб, беш-ўнта ашула айтаман, Зеваржон билан Гавҳаржон дам-бадам ўйнаб туради.

— Бобо ака, мен жуда чарчаганман, — дея нозланди Гавҳаржон.— Бизга ҳеч раҳмингиз келмайди-я!..

— Бирпас жим ўтирақўй, жонингдан айнанай, бикажон! — Бобожон қўшиқчи терсайиб ўрнидан туриб кетди.— Бир бечора паромчи билан битишиб, сизу бизга ишониб келибди. Паромчи билан битишишнинг ўзи бўлмайди-ку, ахир?! Бизга ишонганки, остонамизга келган. Нима, қайтариб юборамизми энди?! — У шундай деб, муросасиз бир оҳангда Олламуродга қатъий таъкидлади:— Ҳадемай, Бекжон ҳам келиб қолади, унга айтиб қўйишнинг керак! етти яримда, жуда узоғи билан чоракта кам саккизда йўлга тушиб, ўн бўлар-бўлмас тўйхонага кириб борамиз.

— Бобо ака, ўйлаб гапиряпсизми, сиз театрдан чиқарчиқмасингиз билан зал ҳувиллаб қолади-ку?! — деди Мадраҳим баттар тундлашиб.

— Ҳувиллаб қолмайди... — Бобожон қўшиқчи бир зум хаёлга толиб турди-да, кейин шўхчан: — Мади, гапни кўпайтирма, жўра! — деди. — Қани, бехатар сафар учун, оғалар!..

«... пул кетса кетсину, обрў кетмасин!..»

...Илтижоли, айни чоғда мададбахш бу хитоб дам-бадам қулоқлари остида жаранглаётган Ҳошимжон Қорақум саҳросини орта қолдириб, ҳализамон ота қадрони Шойим полвоннинг севинчдан боладек ирғишлашини тасаввур этгани сайин, «Волга» чироқлари ёғдусида кўзга қорайиб-дўмпайиб чалинаётган ўйдим-чуқурларга бепарво — тобора тезликни оширмақда эди.

Олдинги ўриндиқда Гавҳаржон билан Зеваржон ёнмаёن ўтирар, орқада эса Бобожон қўшиқчи икки шогирдининг ўртасида яслакган кўйи шўх-шодон латифагўйлик қиларди.

Ана, қишлоқ олисдан шуълаланиб кўринди.

Шойим полвон энди бирмунча сархушлик билан қувноқлик кезаётган қўрни айланиб юраркан, давра хийла сийраклашиб қолганини пайқаб, негадир тутақмади, аксинча — раиснинг, Ҳотамтойга ўхшаб, бу... одамларга биттадан қўй тутқазворсанг ҳам, бари бир, нолиб кетади, деганини эслаб, дафъатан қалбида қандайдир шукроналик бахш этгувчи бир қониқиш ҳиссини туйди. «Бизни деганлар, мана, боримизни баҳам кўриб, шодиёнамизга шерик бўлишяпти. Шукр, минг шукр!— дея ўйлади полвон ўртада чилдирма базмига баҳсма-баҳс рақс тушаётган ўн-ўн беш чоғли ёш-ялангларга ҳавас билан боқиб.— Падарига қурсур ўша ҳофизнинг! Келганида ой туғиб берармиди? Қайтага яхши бўляпти-ку! Ўзимизнинг йигит-қизлар яйраб ўйин қилишяпти. Ахир шу эмасмиди бизга кераги?!»

Туйқус полвоннинг қулоғига жарангдор овозда таралган «Тўйлар муборак» кўшиғи янграб уриларкан, беихтиёр Мухтор ҳофизни келиб қолган тахмин қилиб, шуурида ҳар қандай донгдор хонандага бўлган илнж-иштиёқ буткул сўнганини англади; гувва ёпирилган бола-бақра, хотин-халаж изидан саросар эргашиб, ҳовлига ўтди. Ва, гулгун яшнаб чарх ураётган раққосаларни, мардона қўшиқ куйлаб, тор чертаётган Бобожон қўшиқчини... кўриб, ҳайратидан донг қотди; сўнг дабдурустдан қулочини ёйиб машҳур қўшиқчини тори аралаш бағрига босди-да, пешонасидан ўпиб:

— Асло хорлик-зорлик кўрманг, Бобожон!— деди кўзларида ёш билан.— Сиз менинг азиз меҳмонимсиз. Бизнинг ўйинимизни ҳам томоша қиласиз...

Ҳошимжон сал орқароқда энтикиб, боладек ширин жилмайганча, Шойим полвонни жимгина кузатиб турарди.

— Даврага ўтинг, оғайним!— дея полвон меҳр билан қўшиқчининг елкасини силади.— Даврага...

Шойим полвон созандаларни олдинга ўтказиб, қўйнидан рўмолчасини чиқарди, юз-кўзларини артаётиб, бехос нигоҳи ўзи томон вазмин, гуноҳкорона кулимсираб келаётган Ҳошимжонга тушдию ҳаммасини тушуниб етди:

— Ҳа-ҳ, шайтон-эй!— деди уни маҳкам қучиб.— Исмоил омборчиникига кетгандирсан, деб юрагимга бир парча муз босган эдим-а! Ҳаммасини эритвординг. Дунёдан берармон ўтар қилдинг мени, ўғлим. Барака топ!..

— Қўйинг, Шойи амаки,— дея Ҳошимжон хушҳол полвоннинг қўлтиғидан олди.— Юринг, қўрга чиқайлик.

— Ҳа-ҳа!..

Улар боғ тарафга ўтишди.

Келинчакнинг уйидек безантирилган кенг-мўл чодир аллақачон шодумон халойиқ билан гавжумланган, даврада ажиб бир тамкин хушчақчақлик даврон сурар, Бобо-жон қўшиқчи еру кўкни куйга чулғаб, оҳанрабо қўшиқ куйламоқда эди.

Ниҳоят, Шойим полвон узоқ йиллар орзиқтирган орзу-ҳавасига эришганини теран ҳис этди, шу тобда дунёда ўзидан кўра бахтиёрроқ одам, ўзидан кўра бахтиёрроқ ота йўқлигини ўйлаб, қайноқ кўзёшларини мичига ютди.

Шу аснода, қарғашойи рўмолининг учларини кифтига ташлаб, севинчидан раққосалар даврасида рақс тушаётган хотинини кўриб, бирдан Шойим полвоннинг кўксини ғалати — илимилиқ ҳислар чирмаб олди. «Наҳотки, биз шунчалар доврўқталаб бўлиб кетган бўлсаг-а?! — дея у ўз-ўзига хитоб этди. — Эй, орзу-ҳавасли банда! Эсла, етти кулча... бир коса сув билан никоҳлаб олганингни эсла! Ё тавба, йигирма йил топган-тутганингни бир кечада сочиб-совуришмиди орзуинг?! Социб-совурмасанг, биров таъна қилармиди?.. Эй, полвон, наҳотки шу... шугина эди орзуинг-а?!»

Даврада тобора гумбурлаган шоду хуррамлик авж олар, лекин тўй эгаси Шойим полвон негадир бу гумбурлаган шоду хуррамликни кўрмас, эшитмас эди.

1983 й.

Анҳор устига эгилиб қолган қари тутга Юнус чолнинг кўзи тушди. Унинг тилларанг япроқлари шабадада чирт-чирт узилаётганини кузатиб, қачонлардир шундай бир қари тутни тушида кўрганини эслади, мийиғида кулди.

Юнус чол сархуш эди.

Куз кунлари баъзан илк баҳор кезларидай дилга ёқимли туюлади. Юракдаги мудроқ ҳислар сездирмайгина жунбушга келиб, аъзойи баданингизни ажиб бир туйғулар чирмаб олади. Шунда беихтиёр нимагадир ташналигингизни, кимнингдир меҳрига чанқоқлигингизни юрак-юракдан ҳис этасиз.

Юнус чол ҳозир худди шундай лазиз бир ҳолатдан сархуш эди.

У суви қуриб, тошларида бақатўнлар қотиб қолган анҳор ёқалаб уйига қайтмоқда. Эғнида қум ранги сингиб, енглари титилиб кетган коржома. Чолворининг тиззаларига тринкадан ямоқ қуралган. Бошида хийла унниққан телпак, оёғида тагчарми сал кўчган кирза этик. Ерга боққан кўйи вазмин қадам ташлайди.

Унинг ёниқ хаёлларига халақит берадиган сас-садо йўқ. Мудроқ далалар ҳорғин нафас олаётгандек жим.

Чол кўнглидан кечаётган нурафшон фикрдан завқланиб, аста жилмаяди, ёмғир ҳиди анқиётган мусаффо осмонга қалин қошларини чимириб қарайди-да, востос бўлган одамдек аста шивирлайди: «Ҳабила келган бўлиши керак. Аллақачон юмшоққина шовла пишириб, аччиқ кўк чой дамлаб қўйгандир... Чолим қачон келаркин, деб ҳой-наҳой йўлимга кўз тикиб ўтирипти-да...»

Юнус чол ҳовлисига кириши билан уйининг эшигига қаради: эшик қулф! Супа саҳни кимдир атайлаб қилгандек баргихазонга тўла. У, товуқларнинг ер титкилаб, донлашини кузатаркан, боши ихтиёрсиз қуйи солинди. «Бугун ҳам келмапти-да. Нима бўлдийкин? Ишқилиб...»

Чол бирдан мунғайиб қолди. Этигини судраб босиб, ўрик остига қўйилган эски катга бориб ўтирди. Чўнтагидан булғор қалампирига ўхшаш носкадисини чиқарди. Кафтига тип-тип уриб, носвойдан отди-да, кун санай бошлади: «Бугун тўққиз, эртага ўн, ўн бир!..»

Ўн бир кундирки, Юнус чол уйда ёлғиз. Кампири уни

ҳеч қачон бу қадар узоқ муддатга бир ўзини ёлғиз ташлаб кетмаган. Авваллари ҳам болаларникига кетарди-ю, жуда нари борса, тўрт-беш кунда қайтарди. Лекин то келгунига довура етадиган қилиб, чоли яхши кўрадиган мулойимгина бўғирсоқми ёки қишмишли нон ёпиб, шундан сўнг уйдан чиқарди.

Бу гал ҳаммаси кутилмаганда рўй берди. Ҳабила буви ўртанча ўғиллари юборган телеграммадан кейин, шу кунлик кечки поездда Тошкентга шошилди жўнаб кетган эди.

Мана, ўшандан буён ҳайҳотдек ҳовлида Юнус чолнинг бир ўзи. Ўтган кун район марказида ишлаётган катта ўғли хотини, болалари билан келган эди. Ўғли тўнғич қизчасини қолдириб кетмоқчи бўлганида, унинг ўзи: «Қўй, керак эмас,— деди ўғлига.— Қизнинг мактабидан қолма-син».

Бир замонлар — ўшанда катта болалари мактабда ўқир, кенжатоғлари эса ҳали эмизикли эди. Руслан кечалари йиғлаб, кўп уйғонарди. Шундай пайтларда эру хотин болани ухлатгач, узоқ тунлар орзу оғушида жуда кўп хал сурганлар.

Тўнғич фарзандлари — Раҳимни докторликка ўқитиб, она бедаво бел оғриғини, ота суяк сирқироғи дардини даволатишни истар ва Раҳимни қишлоқ касалхонасида бош врач лавозимида ишлашни тасаввур этиб, қувончдан антикардилар. Ягона қизлари — Рамилани ўқитувчи, иккинчи ўғиллари — бўйчан, хушфёъл Равилни прокурор, арзанда Руслани эса қурувчи-инженер бўлишни умид қилиб, кўпгиллари орзиқар эди.

Отанинг ҳаёлида ҳаммаси бир ҳовлидаю чолу кампирга парвона бўлган болалари, неваралари, эваралари уларнинг хизматига гўё мунтазир туришлари керак эди.

Орзуга айб йўқ. Лекин ҳаёт деб аталмиш телба дарё уларнинг ҳар қайсисини ҳар томонга оқизиб кетди. Отанинг орзуси эса ёниқ антиктирғувчи бир армонга айланди.

«Шунисигаям шукр,— деб ўйлади Юнус чол.— Ишқилиб...»

Шу пайтда дарвоза тарафдан кимнингдир йўталган ва сал ўтмай дўқиллаган оёқ товуши эшитилди.

Юнус чол беихтиёр қулоқларини динг қилиб, йўлка томонга қандайдир ошқора бир илинж билан тикилди.

— Ов-в, ким бо-ор?!

Почтачининг таниш овози унинг сўлғин чеҳрасини ёриштириб юборди. Чаққон ўрнидан туриб, унга пешвоз юрди.

— Кел, Шариф, келавир.

— Бир ўзингми, Юнус?— деб сўради ҳазилкаш чўлоқ почтачи, кейин Ҳабила бувининг гап оҳангига ўхшатиб қўшиб қўйди.— Утирибсингми, атийси?

— Ждат итам-да сен чўқингай молайни...— дея кўнгли сует кетди.— Хат борми?

Шариф почтачи бирваракайига учта хат тутқазди унга. Сўнгра бир оз муддат ҳол-аҳвол сўрашиб ўтиргач, ҳасасини дўқиллатиб, кетишга чоғланди.

— Сани бир кўргим келди-да, Юнус. Ман энди қайтай...

Юнус чол ёлғиз ўзи зерикаётганини айтиб:

— Биргалашиб чой ичайлик, кейин кетарсан,— деди.

Улар энди уйга кираётганларида осмонда ёймисол тизилган турналарнинг қурей-қурейлагани қулоқларига чалинди. Иккалови ҳам кўкка баравар тикилди. Уфқ қуёш шуьласидан алвондек тобланар, оҳиста қанот қоқаётган турналар шафақ нурига чўмилгандек кўринардилар.

— Турналар пастлаб учяпти, қиш қаттиқ келадими, дейман-да?— деди Шариф почтачи.

Юнус чол индамай, фаромушхотир бош чайқади.

Улар зах иси, картошка ҳиди анқиётган даҳлиздан ўтиб, каттакон хонага кирдилар. Деворларга гуллар расми солиб тўқилган кашталар, рамкага солинган суратлар осиб қўйилган эди. Тўрда кўрпалари нари-бери тахланган сим қаравот, ўртада доира стол турарди.

Суянчиқли курсиларга ўтирганларидан сўнг Шариф почтачи қўлларини ёзиб:

— Золимга хор, номардга гирифтор қилмасин, омин!— деди.

Юнус чол юзини силаб, ташқарига чиқди.

Шариф почтачи курсига суяниб, қўлларини қорни устида қовуштирганча суратларни томоша қила бошлади.

Бир оз фурсатдан сўнг Юнус чол чинни товоқда яз-ёзи олиб кирди, чой келтирди. Сўнг, нонни буғи чиқиб турган хушбўй кўк чойда ивитиб, овқатланишарқанлар, иккала тенгдошнинг суҳбати аста-аста қизиб кетди.

— Юнусвой, умридан барака топгур болаларинг ишлайди, кампиринг пенсия олади. Ўзинг ҳам энди қариган чоғда оёқни мундай узатиб, бурутни товлаб, дам олаверсанг бўларди, дейман-да?

Юнус чол қурилишда катта уста. Бундан бир йилча олдин қурилиш бошқармаси уни тантана билан пенсияга узатган, лекин орадан бир ой ўтар-ўтмас, у яна қайтиб ишга борган эди.

— Бекор ўтирганча бекор ишла, деган гапи бор ўзбекларнинг,— деди у татарча талаффузда ўзбекча гапириб.— Фақат пули учун ишлаётганим йўқ. Мана, ўзинг ҳам таёқ судраб, ишлаб юрибсан-ку?

— Энди ман, хабаринг бор, уруш йилларидан буёғ шу ишдаман. Урганиб қолганман. Ишламасам, худди торс ёрилиб кетаётгандай бўламан-да!

— Шундай. Мен ҳам ишсизликка ўрганмаганимдан... Лекин эртага ишдан бўшайман. Бўлмади.— Юнус чол шундай деб бошини чайқади. Унинг нигоҳида аллақандай беором ташвиш изғирди.— Биз кўчсак керак.

Дабдурустдан Шариф почтачининг қўли қалқиб, пиёласидан чой тўкилди.

— Ҳа, қаёққа кўчасан?— деб сўради у.— Ҳовли-чи, ҳовли?

— Ай-й, сенга айтсам, Қозондаги ҳовлимиз ҳам бундан қолишмасди. Оғайниларга ташлаб келаверганман.

У гўё бепарво қўл силтади. Аслида шу тобда етмиш икки томири зирқирарди унинг. Роса ўттиз йил аввал — янги кўчиб келган вақтларида бу ҳовли ўрни ташландиқ шўразор эди. Энди саф-саф иморат, мўъжазгина ҳаммом, ажойиб боғу чорвоқ... Қишлоқнинг одамлари-чи?!

— Биласан,— деди сўнг аста хўрсиниб Юнус чол.— Қизимиз Рамила ўқишни битириб, эру хотин Қозоғистонда ҳарбий дўхтир бўлиб ишляпти. Рамила укаси Русланнинг ёнига кўчишимизни сўраб, хат ёзипти. Равилимиз ўқишни битириб, хотини билан самолётчилик заводида ишга қолган. Боя келтирган хатларингни биттаси Тошкентдан экан. Ўқиб кўрсам, кампир ҳам, болаларим ҳам кўчиш тараддудини кўраверинг, деб ёзиптилар. Бола эмас, балойи жон, деганлари рост экан.

Шариф почтачи яна елкасини қисди. Пиёлани нари суриб, тирсагини столга тиради. Соқолини тутамлаб, дўрдоқ лабларини чўччайтирди:

— Бари бир тушунмадим,— деди.— Бу ишларнинг ҳаммаси қариликда ташвиш-да! Русланнинг ўзи қаёғда?

— Бизнинг бир уруғимиз Янгийўлга сочилган,— деб, Юнус чол хокисоргина кулиб қўйди.— Руслан армиядан шофёр бўлиб келганидан кейин колхоздан машина сўраган эди. Раис: «Ҳозирча аравакашимиз етарлик, бригаданга сувчилик қилавер», деб қайтарган эди. Шундан кейин Янгийўлга ўйнаб бордию гапимизга қулоқ солмай, ўша ёқдан иш топди. Ана энди уйланиб, бизларниям кўчириб кетмоқчи. Шанба кун Раҳим болалари билан кел-

ган эди, улар ҳам, бораверинг, деяпти. Шунақа гап, Шариф! — дея Юнус чол маъюс бош чайқади.

Шариф почтачи негадир бунга ўзи айбдордек, унинг кўзларига тик қараёлмади.

Ўртага оғир, дилтанг сукунат чўкди.

Ногоҳ эшик ғижирлаб очилди. Иккала чол ҳам даҳлиз томонга ҳайратангиз ўгирилди. Бўсағада қўшни тул хотин — Мастура кайвони кўринди.

— Ассалом. Яхшимисизлар? — деб, ийманибгина ичкарига кирди у. — Ҳабила опам келиптиларми, десам, сиз экансиз-да, Шариф ака. Яхшимисиз? Рухсор опам омонмилар, бола-чақалар...

— Ҳа, шукур, — деди Шариф почтачи. — Ўзингиз тетикмисиз?

— Ҳа, бир нави-да, Шариф ака, — деб, Мастура кайвони Юнус чолга қаради. — Ҳабила опам бугун ҳам келмаптилар-да, Юнус ака? Сизга ҳам жавр бўлди.

— Йўқ, бугун ҳам келмади, — деди Юнус чол. — Билмийим...

— Сўрай-чи, келин енгилгина қутулиптими, деб келувдим, — дея Мастура кайвони секин орқага тисарилди.

— Ҳий-я, ўғил туғипти, — деди Юнус чол Шариф почтачига ишора қилиб. — Мана, хат келтирди.

Бу хушxabардан почтачи ҳам беxabар эди. У, Мастура кайвонига қўшилиб, янги меҳмонга осойишта умр, бахт тилади.

Юнус чол хаёлчан бош силкиб, миннатдорчилигини билдирди.

Мастура кайвони эшик ёнида тўхтаб:

— Майли, яхши қолинглар, — деб чиқиб кетди.

Бир оздан сўнг Шариф почтачи ҳам ўрнидан турди:

— Энди мен ҳам қайтай. Ўзиям алламаҳал бўлди, — деб яна такрор тайинлади. — Кўчиш ҳақида тағин бир ўйлаб кўр, дейман-да! Қариганингда сарсиб-санғиб нима қиласан?..

Юнус чол почтачини кузатиб қайтгач, ухлай олмади, хаёл суриб ётди. Қишлоққа кўчиб келган дастлабки кунларини эсларкан, бирдан юраги увушиб кетди. Қишлоқнинг бугунги файзу ҳуснида шаксиз беҳад ҳиссаси бор. Унлаб шогирдлар, суҳбати аъло жўралар... Ҳамма-ҳаммаси кўз ўнгидан бирма-бир ўтаверди.

Ахийри Юнус чол бетоқат-беҳаловат бу ёнига ағдарилди, қандайдир гувуллаган товуш қулоғига чалингандек туюлиб, қоронғи, бўм-бўш хонага сергак қулоқ тутди: жимжит. Жимжитлик гўё тоғдек ёпирилиб келарди.

«Қачон?..— дея ўйлади у эзгин сукунат бағридан чиқиб қочмоқчидек, яна беором тўлғаниб.— Мен қачон... қачонда янглишган эканман-а?!»

Кейин, бирдан унинг кўкси куйишиб, оташин бир хўрсиниқ бўғзига санчилди; кўрпага ўраниб, ҳеч нимани ўйламаслик қасдида ҳорғин кўзларини аста юмиб, неларнидир сассиз-садосиз пичирлай бошлади. Ниҳоят, тонг отар паллада майдалаб ёғаётган ёмғир томчиларининг чирсиллаб дераза ойнасига бир маромда урилиши аллалагандек бўлдию кўзлари уйқуга илиниб, туш кўра бошлади.

Юнус чол тушида отасини кўрмоқда эди: отаси қалин, нимқоронғи чакалакзордан туриб, анҳор устига эгилиб қолган қари бир тутга тикилган кўйи хахолаб кулаётганмиш,

1972 й.

Ч А Қ М О Қ

(Ҳикояга чизгилар)

Хиёл фурсатдан сўнг бошига не ғавғолар ёғиларидан беҳабар, Малика атрофидаги йўловчиларни кўриб-кўрмай, ғала-ғовурни эшитиб-эшитмай, карахт бир кепатада ўтирарди. Трамвай силтаниб, ўрнидан жилиши билан, очиқ деразалардан ёпирилиб кирган гармсел муаллақ турган тер ҳидига қўшилиб, димоғига уриларкан, кўнгли лоҳасланди; беихтиёр дераза томон чўзилган кўйи энтикиб нафас олди. Трамвайнинг тезлиги тобора ортгани сайин хиёбонларда ғимирлаб юрган одамлар, ям-яшил дарахтлару баланд иморатлар унинг кўз ўнгида ғириллаб айлана бошлади; кейин, айланаётган барча мавжудот кичрая-кичрая — юзлари дўмбоқ, қошлари пайваста, катта-катта кўзлари тимқора — «ўғилчаси» Топиболдиннинг қиёфасида шаклландию юрагида беадад бир оғриқни ҳис этди.

Малика қошларини чимириб, хаёлчан тек қотди. Аслида, сағирхонага бормаса бўлар экан. Агар бормаса, юрагидаги жароҳатлари тирналиб кетмасмиди: ахир, ўғилчасини бошқа болаларга қўшиб, Қримга жўнатворишипти!

— Уларни энди қачон олиб келасизлар?

— Ўтган сафар келиб кетганингиздан сўнг, сизга тўғриси айтишим керак... Топиболдингиз икки-уч кун ҳеч кимга қўшилмай юрди. Кейин, қочиб кетаётганида зўрға ушлаб олдик. Қўйинг, йиғламанг... Қутулганингизга шукр қилмайсизми-е?!

Малика илкис бақалоққинна жувоннинг қуюқ сурма сурилган, недандир хуррам кўзларига совуқ назар билан тикилиб, лабларини қаттиқ қимтиди: **Сени бу ердан — Болалар уйидан олиб, чўчқахонага жўнатиш керак экан. Аттанг!..**

— Сиздан, болаларни қачон олиб келасизлар, деб сўраяпман, опа?!

— Сизга тўғриси айтсам, у боладан энди умидингизни узаверинг!..

Бирдан Маликанинг хотирида мангу муҳрланиб қолган уч йил аввалги бир ситамкор манзара ёрқин нурланди.

Ҳа, тонгги қуёшнинг қонталаш нурлари купе кўзгусида алвонланар, қоп-қора сочлари жингала-жингала болакай ўриндиққа тўшалган тўшакда ширингина тамшаниб, пишиллаб ухламоқда эди; унинг онаси — кеча тунда Самар-

қандан чиқиб, ўзини бухороликман, дея таништирган, зулфлари зулукдек, хушрўйгина, лекин ранги сал захилроқ жувон эса негадир боятдан бери беҳаловат-бетоқат чўнқайиб ўтирарди.

Шитоб билан елиб бораётган поезд чўзиб чинқирганча тезлигини пасайтириб, кичик бир овул яқинидаги бекатда тўхтади.

Мунгли кўзлари алланечук бежоланиб, жувон ирғиб ўрнидан турди:

— Ўғилчамга қараб туринг, жони-им? — дея эланиб, алланечук гангиган сиеқда эшик томон юрди.— Ичим ёниб боряпти. Мен битта тарвуз олиб чиқай.

— Майли,— деди Малика сочларини турмаклаётди.— Лекин тезроқ чиқинг, опажон!

Аммо жувон қайтиб чиқмади... чиқолмади: йўловчиларнинг тезроқ тушишига махтал турган поезд яна шамолдек елиб кетди!

— Эй, қизимка, меники жой бер?!

Малика паришон алфозда бошини кўтариб, тепасида серажин юзлари мойупага қонган, олқинди башарали бир аёлни кўрди; хушлар-хушламас туриб, жой бўшатди.

Аёл қадим замонлардаги зодагон хонимларникидек бели бўғма кўйлагининг кенг ва узун этаги орқасини қайириб ўтираркан:

— Атлас кўйлак — яхши кўйлак, — дея тиззаси устига сумкачаси билан рангдор соябонини қўйиб, Маликанинг атлас кўйлагига ишора қиларкан, шавқсизгина кулиб қаради. — Меники яшлигида кон атлас кийган. Кавалери коп бўлган...

Маликага унинг шавқсиз — зўраки кулгиси ёқмади, шундай бўлса-да, негадир бу нотаниш аёлга нисбатан кўнглида мубҳам бир ҳурмат ҳиссини туйгиси, лоақал лоқайд қолгиси келиб, сергапгина аёл экан, деб ўйлади. Ва, тағин хаёли уч йил олдинги ўша — маломатли манзараларга кўчиб, югура-югура болани ўз номига не-не азоб-уқубатларда расмийлаштиргани, сўнг бир амаллаб, боғчага жойлаштирганини эсларкан, ногоҳ олти ойча аввал тарбиячи опанинг айтган машъум гаплари қулоқлари остида жаранглаб кетгандек туюлиб, аччиқ бир хўрсиниқ бўғзига санчилди.

— Айноний сиздан, асрандингизнинг жуда ёмон одати бор экан-ку?! Болалардан биттаси билмай қўлини кесиб қўювди денг, оповси. Шу бола бечоранинг ярасини ялаб-юлқаб, асрандингиз ҳаммамизнинг эсхонамизни чиқариворди-я, айноний!..

Малика даҳшатга тушди, лекин тарбиячи опага ломим деёлмай, хокисоргина жилмайиб қўйди.

Орадан уч-тўрт кун ўтар-ўтмас, Топиболдининг ранги захилланди. Баттар Малика жөнсаракланиб, болани дарҳол касалхонага ётқизди. Бирор ҳафталардан сўнг, беморларга қон қуйиб юрадиган қўшни ҳамшира қиз Маликанинг дилига гулгула солиб:

— Ўртоқжон, арзандангизни Болалар уйига топширингда, қутулинг! — дея сермаъно қош қоқди. — Эрта бир кун турмуш қуришингизга осон бўлади... Бунақада ич-этингизни еб соб бўласиз, ўртоқжон!..

— Кел, қизимка, садис.

Малика кўз қирини ташлаб, аёлнинг ёнидаги жой бўш турганлигини кўрди; бош чайқаб, аёлга ўйчан тикилди.

Аёл кўйлагининг буким-бурмаларини сийпалаб, хаёлчан жилмайди: **Ҳозир тўғри Машаникига боради; кўйлакни бугунгина тиктириб кийганини айтиб, роса ҳавасини келтиради. Сатин кўйлак ёзга яхши экан, дейди, баданингни терлатмайди...**

Малика аёлнинг маҳлиёланиб ишшайишидан беихтиёр кулимсираб, яна нигоҳини сароб жимирлаётган бўшлиқларга қадаркан, «ўғилчаси»ни Болалар уйига топширишда деярли қийналмаганини ўйлади. Аммо топширганидан кейин, шу пайтга довури боланинг онаси бир кун эмас бир кун излаб келиб қолишидан умидворланиб, чор-ночор яшаб юрган ижарахонасидан ётоқхонага кўчиб ўтганидан сўнг, Топиболдисининг ажрида азиятлар чекканини эслаш баробарида кўзлари ачишиб, оғзида шўртанг бир таъмни туйди: **Қайноқ меҳрингизни бериб ўстираётган асрандигиздан ажралиш — кўп бедаво дард экан. Бечорагина энди Кримда қолиб кетса!.. Қизиқ... онаси дом-дараксиз қаёққа ғойиб бўлган экан-а?!.**

Туйқус кимдир Маликанинг тирсагига тегиб кетди. У ортига ўгирлиб, тушиш учун ўтиб бораётган ҳалиги аёлни кўрди. Трамвай тўхтаб турарди. Малика шошилинич эшик томон юрди, зинага оёқ қўяётганида, биров елкасидан туртиб юбордим, элан-қаран тушаётган аёлнинг этагини билмай босиб олди; туфлиси михпошна эди, кўйлак белнинг сал пастроғидан то этак адоғига қадар шир этиб, иккига айрилди: **Вой-й, ўлмаса-м! Ҳозир ёқамдан олса, нима қиламан?!.**

Бехос қалқиб кетган ҳалиги аёл дафъатан нимадир рўй берганини англаёлмай, шартта этагига қаради. Қаради-ю кўзларига шовуллаб ёш қуйилган кўйи аянчли ва айни чоғда ёвқур важоҳат билан Маликага хезланди,

Юрак-бағри зир титраб, Малика турган жойида тек қотди: Энди нима қиламан-а?!

* * *

Улфат билан Улмас тўртинчи қаватнинг кенг-мўлгина майдончасида дилкашона гурунглашаркан, иккаловиям бир-бирига қандайдир... руҳан яқинликни ҳис этмоқда эди.

Бундан, айниқса, Улмас хурсанд! Боиси шуки, шу пайтга қадар Улмас, танилиб қолган шоир — Улфатни... ақл бандаси, деб тахмин қилар, шеърларидаги алланечук... жозибасизликни — қуруқ рисолавийликнинг тахир меваси, деб ўйлар эди. Мана энди Улмас билсаки, Улфатнинг... шоир Улфатнинг юраги — ҳис-туйғуларга кон, вужуди — инсоний ғаму ҳасратларга тўла экан.

Улфат беш-тўртта китоб муаллифи, таржималариям кўп. Улмаснинг иккитами... учта китоби чиққан. Ешларида эса деярли фарқ йўқ.

— Чингизнинг «Соҳил бўйлаб югураётган Олапар»ини ўқиганмисиз? — деб сўради Улфат.

— Йўқ, — деди Улмас сезиларсиз қизаринқираб. — Шунисини ўқимаганман.

— ...Овга чиққанлардан фақат биргина — Бола... болакай омон қолади. Бола қайнқда соҳилга ёлғиз қайтиб келади. Биласизми, бу билан ёзувчи нима демоқчи?

Пешонаси тиришиб, Улмас индамай тураверди.

— Агар навқирон авлодингни ота-боболар эътиқодига содиқ, омон сақлай олмасанг — ҳамманг қирилиб кетасан! — Улфат хитоб билан гашираётиб, панжара тахтасига шарп этказиб урди. — Чингиз Айтматов дунёга жар солиб, ҳаммага шундай деярли. Бизнинг асарларимизга ҳам худди мана шунақа дунёвий дард керак, дўсти-им!

Улфат овозидаги аламноқ ҳаяжон Улмаснинг аъзойи баданини жимирлатиб юборди. Орага бир муддат хаёлчан жимлик чўкди. Улмас негадир тишларини ғич қилиб, панжара тахтасини маҳкам сиқди.

— «Бўронли бекат»ини ўқиганмисиз?

— Ўқиганман, — деди Улмас.

— Поезд шарқдан фарбга...

— Ҳа, ҳар бир боб шу жумлалар билан бошланади, — дея Улмас унинг сўзини бўлди. — Поездинг шарқдан фарбга... ўтиши такрорланаверади.

— О-о! — Улфат ҳазин хўрсиниб, ўйчан бош чайқади. —

Романда атай тасвирланган бир хиллик... Утаётган кунларнинг икки томчи сувдек бир-бирига ўхшашлиги... Зерикар-лилик! Езувчи мана шунинг ўзига ҳам буюк бир ҳикматни омихталаштирворган. Бизнинг айрим нодон танқидчиларимизнинг бу қайтариқларга икки дунёда ақлу фаросатлари етмайди. О-о, унинг манқуртлар ҳақидаги ривояти ёдигиздами, дўстим?!

Улмас хаёлпаршонлик билан, Улфат катта заковатга дохиллигини дилида тан олгандек бўлди: назарида, Улфат иззат-эътиборга лойиқдек шоир экан. Лекин нега бунинг шеърлари бу қадар ҳис-ҳаяжонсиздек-а?..

— Менимча, ижодкорлик — таваккалчилик! — деди Улмас кўзлари чақнаб. — Ё жондан кечасан, ёки жононадан!..

Ҳамон Улфат жўшиб-ёниб сўйламоқда эди, Улмаснинг гапини англамадими, парво қилмай:

— Биздаги кўп ипирисқилар сураткашлик, фельетон-бозликдан нарига ўтишолмаётир, — деди сўнгсиз алам ва армон билан. — Ҳаммаси ўзининг майда, икир-чикир дардига ўралашиб қолган!

— Жумладан, сизу биз ҳам.

— Йўқ! — деб, Улфат кескин бош кўтарди. — Мен, ҳеч қанақа қонуниятларга бўйсунмайдиган, замон ва маконни ларзага солгувчи бир роман ёзаман. Кўрасиз!..

Улмаснинг унга очиқ-ошкора ҳаваси келиб, юз-кўзларида самимий бир ёғду жилоланди: Кўнглидаги пинҳониятини мардона айтяптими, демак, албатта урдасидан чиқади.

— Ё насиб! — деди Улмас унинг кифтига шодон қоқиб. — Ишонаман, жўра..

— Осмону фалакка бизнинг ранг-баранг пуффақлар учиршига ҳақимиз йўқ! — деди Улфат Улмаснинг қизғин тилакдошлигига парво қилмагандек. — Одамлар завқландиган бўлишса, атроф-теварақларида пуффақлар тўлиб ётибди — завқланаверишсин!

Унинг нималарга шама қилаётганлигини фаҳмлаёлмай:

— Одамзот тушунадиган тилда гапирсангиз-чи, Улфат! — деди Улмас. — Сал жўнроқ бўлаверсин, жўра.

Улфат қошларини чимириб:

— Сизнинг хабарингиз йўғ-а? — деб сўради. — Яқинда ёш бир маҳмадона ҳикоялар тўпламининг муҳокамасида: «Фараз қилинларки, мен ранг-баранг пуффақлар шодасини осмонга учирдим. Мақсадим шуки, уларга қараб туриб ҳар бир одам ўзича завқ олсин. Мен ҳеч кимга ақл ўргатмоқчи эмасман!» деди. — Улфат истеҳзоли киноя оҳангида гапираётиб, кимгадир таҳдид қилаётгандек, башорат бар-

моғини кўкка ниқтади. — Йўқ! Сизу бизнинг пуффак учирришга ҳаққимиз йўқ, дўстим. Биз ҳар бир шеъримиз, ҳар бир ҳикоямиз, агар имконини тополсак, ҳар, бир жумламиз билан оломоннинг кўнглига ғулғула солишимиз керак.

Қўққис кўксида сурурбахш туйғулар галаёни жўш уриб, Улмас беихтнёр Улфатнинг билагини маҳкам, миннатдорона сиқиб қўйди.

Уртага жимлик чўкди. Бу жимлик ҳам қандайдир сурурбахш эди.

* * *

Зинадан югургандек бир қиз — узун атлас кўйлакли Малика майдончага чиқди-ю, Улфат сари шикаста жилмайган кўйи чаққон яқинлашди, қўллашиб кўришди, Улмасга ҳам тердан ҳўл бармоқларини чўзди. Унинг оқмағиз юзлари, пешонасига тер резалари кўпчиб, қўнғиртоб соч толалари чаккаларига жиппа ёпишиб қолган эди; ҳансираб нафас олаётгани бонс кўкси бетиним кўтарилиб тушарди.

— Ҳа, тинчликми, Малика?— деб сўради Улфат. — Нега бунчалик ҳансираяпсиз?

— Э-э, нима десам экан? — Кўзлари жиққа ёшга тўлиб Малика сумкасидан учта янги журнал чиқарди, бирини Улмасга узатаркан, иккитасини Улфатга тутқазиб: — Биттасини Омон акага бериб қўярсиз, — дея қилт этиб ютинди. — Ҳозир трамвайдан тушаётганимда...

Ногоҳ зинапояда бетоқат оёқ товушлари эштилди. Орадан ҳаял-замон ўтмай, сатин кўйлаги этагининг ён томонини қовуштириб ушлаб олган олқинди башарали бир аёл чиқди-да, Маликанинг рўпарасида хўмрайиб тўхтади.

— ...манави аёлнинг кўйлагини билмай босиб олдим, — деб, Малика унсиз йиғлаб юборди. — Энди пулини тўлайсан-деяпти.

Улмаснинг юраги эзилиб кетди: Малика университетнинг кечки бўлимида ўқийди, кундузи журналда ишлайди. Улфат ҳам бир пайтлар мазкур журналда бўлим мудирини бўлиб ишлаган; уларнинг эскирдан танишлиги бор, иккаловиям бир вилоятдан — ҳозир ҳимоя истаб келгани тайин.

Малика бугун босмадан чиққан журнални ҳайъат аъзоларига элтиб бериш учун келаётганида, манави аёлнинг кўйлагини билмай босиб олган, энди...

— Эй, кизимка, меники билмайди, пулини тулайсан!—

деди аёл этагидаги йиртиқни очиб кўрсатиб. — Ун икки сум тулайсан, қизимка. Меники кам пенсия олади.

Яна Улмаснинг юраги тирналиб кетди: нафақадор аёлниги арзонгина кўйлаги тамом аёғор бўлган эди.

Улфатдан ҳамон садо чиқмасди. Малика эса ёшли кўзларини жавдиратиб, қўлидаги рўмолчасини беором ёнжимлар эди.

— Меники бу аҳволда қандай уйига боради? — дея аёл ҳам кўзларига ёш олди. — Меники билмайди, тулайсан!..

Негадир ҳамон Улфатдан садо чиқмас эди.

Кейин, Улмас аёлни мурасага чақириб, Маликанинг фақиргина толиба эканлигини айтди, узр сўради; уйига таксида етиб олиши учун аёлга пул узатди.

— Нет! — деди аёл пулни олишдан бош тортиб. — Бу кам. Меники куйлак ун икки сум.

— Ҳозир пулим йўқ, ахир! — деди Малика хўрланган овоз билан. — Ахир, кўйлагингизни қасддан босмадим-ку! Кечиринг?!

— Меники билмайди! — деди аёл ер тепиб. — Я вам не дура...

Бирдан Улмаснинг қаҳри қўзиб:

— Бундан кейин кўйлагингни йиғиштириб юр! — деди дағаллик билан қўл сермаб. — Бор, жўна!

Худди шуни кутиб тургандек:

— Ҳозир бошлиқларингга кираман! — дея аёл шанғиллаганча нимқоронғи даҳлиз тўри томон илдам юриб кетди. — Я вам всем покажу!..

Аёл узоқлашиб, кўздан пана бўлгач:

— Боринг! — деди Улмас Маликага кескин бош ирғаб. — Энди тезроқ қуённинг расмини чизинг!

Улмас панжарага тирсакларини тираб, зинапоялардан Маликанинг зипиллаганча тушиб кетишини кузатиб турди, сўнг қаддини ростлаб, анграйиб қолди: Улфат қаёққадир ғойиб бўлган эди.

Бир пайт, даҳлиз тўридан аёлнинг шанғиллаган овози деворларга урилиб, қулоқларда экс садо берди. Ҳамма Саравар хоналардан ёпирилиб, аллақачон даҳлизга чиқиб олган эди.

Аёл, бош муҳаррир муовинига Улмасни кўрсатиб:

— Кизимкани мана шу бала качириб юборган, — деди яна ўзбекчаю ўрисчани аралаштириб. — Пусть, теперь он мне заплатит двенадцать рублей. А то я...

Муовин бу ажабтовур можародан аллақачон бутунлай хабардор бўлган шекилли, Улмасни койиб:

— Бу-ку уришни сотиб оладиганлар хилидан экан... Сиз нима қилардингиз аралашиб? — деди-да, ортига бурилаётиб, аёлни юпатган бўлди. — Қидириб кўринг, топарсиз...

Ҳамма ҳайратда: Улмас анави аёлни нима қилиб қўйибди? Қўйлагиниям йиртиб юборибди-ку?!

Улмас эса яна аёлга қўл сермаб, хонага кирди.

Ҳамхоналаридан бири Улмаснинг ортидан етиб келиб:

— Ҳой, окоси, анави аёлни нима қилиб қўйдингиз-а? — деди қош қоқиб. — Хонама-хона кириб, устингиздан арз қилиб юрипти-я!

— Тажовуз қилдим, — деди Улмас.

— Қўйинг-э! — дея кулди у. — Куппа-кундуз куни-я..

Улмас кескин бурилиб, дераза сари бораркан, бурчагдаги юмшоқ курсида ясланган кўйи эски бир газетани юзига қоплаб олган Улфатни кўриб:

— Мен сизни билмаган эканман, — деди паст, бўғиқ овозда.

Улфат газетани шағиллатиб, стол устига буклаб қўяркан, аянчли кулимсираб:

— Сиз билан биз бунақа можаролардан баланд туришимиз керак, — деди. — Файласуф бўлишимиз керак, дўстим.

Улмас баттар кесатиб:

— Энди билдим кимлигингизни, — деди. — Билмай юрган эканман.

Ахийри у қўрқоқ эмаслигини кўрсатиб қўймоқ учун бегоҳат ўрнидан туриб:

— Сиз ўзингиз қўполлик қилиб, ишни бузиб қўйдингиз-да! — деди. — Мен ўзим аёлни тинчитиб, жўнатиб қўймоқчи эдим. Қарасам, сиз унга қўл силтаб, бақариб ётибсиз. Кейин...

Улмас ялт этиб унга қаради: Мен эмас, Малика учун сен — Улфат — сен шундай қилишинг керак эди. Аммо нега шундай қилмадингиз-а? Ахир, мен шунча кутдим, сен такаббурдан садо чиқмади-ку?!

— Улфат, бас қилинг, гапларингиздан кўнглим айниб кетяпти.

— Нега? — деди Улфат бўзариб. — Н-нима учун, ахир?!

— Айтдим-қўйдимда-е! — дея Улмас энди ҳафсаласиз қўл силтади. — Файласуф одамсиз, шуниям ўйлаб ўтирасизми бош қотириб?

Улмас гўё бепарводек, дераза тоқчасига ўмгаҳини тираб, тўртинчи қаватдан пастга — трамвайлару ҳар хил машиналар билан гавжум кўчага, хиёбонларда шошилиб

бораётган одамларга хомуш тикилиб, туйқус рўпарадаги бекат ёнида Маликани кўриб қолди: у каттакон расмга — қаптарлар орасида хандон-хушон қийқириб юрган дўмбоққина бир болакай суратига наришон алфозда қараб турарди.. Кейин, Улмас ногаҳонда рўй берган ажабтовур можаро манзараларию ва ундан олдинги дилкашона гурунгни хаёл назаридан ўтказаркан, бирдан шуурида чақмоқ чақнагандек, пешонаси тиришиб кетди; сўнг, гармселли ҳаводан ютоқиб нафас олган кўйи аччиқ кулиб қўйди.

1984 й.

МУНДАРИЖА

МУЪЖИЗА	3
МЕҲР	13
ТАНТАНА	24
БУГУННИНГ ЭРТАСИ	80
ЧАҚМОҚ (Ҳикояга чизгилар)	86

На узбекском языке
Нортухта Клычев

Чудеса

Рассказы

Редактор *Ҳ Маҳмудова*
Рассом *А. Мамажонов*
Расмлар редактори *А. Қива*
Техн. редактор *С. Кодирова*
Корректор *А. Азимов*

ИБ № 2851

Босмахонага берилди 13. 02. 84. Босишга рухсат
этилди 12. 07. 84. Р 14539. Формати 84×108¹/₂.
Босмахона қоғози № 1. Адабий гарнитура.
Юкори босма. Шартли босма л. 5,04. Шартли
кр.-оттиск 5,25. Нашр л. 5,5. Тиражи 30000.
Заказ № 128. Баҳоси 35 т. Фафур Фулом номи-
даги Адабиёт ва санъат нашриёти. 700123.
Тошкент, Навоий кўчаси 30.

Нашриётлар, полиграфия ва китоб савоси иш-
лари бўйича ЎзССР Давлат комитети 2-босма-
хонаси, Янгийўл шаҳри, Самарқанд кўчаси, 44.